

ISSN 0034-690X

2 0 1 4

2

letnik 65

revija

za

kriminalistiko

in
kriminologijo

Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana

Letnik 65, št. 2, 79–169, april–junij

Izdajatelj: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Glavni urednik: Marjan Fank, direktor Uprave kriminalistične policije GPU, Slovenija

Odgovorni urednik: dr. Gorazd Meško, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Lektoriranje: Cvetka Lumbar, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Člani uredniškega odbora:

dr. Ljubo Bavcon, zaslužni profesor Pravne fakultete, Univerza v Ljubljani, Slovenija

dr. Charles B. Fields, Eastern Kentucky University, ZDA

dr. Katja Filipčič, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija

dr. Zoran Kanduč, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija

dr. Darko Maver, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

dr. Hajrija Sijerčić Čolić, Pravna fakulteta v Sarajevu, Bosna in Hercegovina

dr. Gregor Urbas, Australian National University, Canberra, Avstralija

Mirko Vrtačnik, Državno tožilstvo Republike Slovenije, Slovenija

Povzetki člankov so vključeni v baze:

SSCI Social Science Citation Index, Thomson Reuters, Philadelphia, ZDA

Scopus, Elsevier, Philadelphia, ZDA

CSA Worldwide Political Science Abstracts, Bethesda, Maryland, ZDA

Criminal Justice Abstracts, Thousand Oaks, California, ZDA

NCJRS Abstracts Database, Rockville, Maryland, ZDA

CSA Sociological Abstracts, San Diego, California, ZDA

Tehnično uredništvo revije:

mag. Evgen Česnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija

dr. Katja Eman, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Barbara Erjavec, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Pavel Jamnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija

Nataša Knap, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Tehnično oblikovanje: Branka Derenčin, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

Tisk: Tiskarna Pleško, d. o. o.

Naklada: 510 izvodov

Naslov:

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Štefanova ulica 2, 1501 Ljubljana

Telefon: 01 428 40 00

Telefaks: 01 428 47 33

E-pošta: rkk@policija.si

Letna naročnina: 25,00 EUR

Revija izhaja štirikrat letno, in sicer marca, junija, septembra in decembra, dostopna je tudi na spletni strani policije (www.policija.si).

Revija je recenzirana in upošteva etične standarde COPE za dobro prakso uredniške politike revije (http://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf).

Web of Science **faktor vpliva** za leto 2012 znaša 0,326

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

LETO 65

LJUBLJANA 2014

ŠT. 2

UDK 343.98+343.9

ISSN 0034-690X

Uvodnik	81	Editorial	81
Članki		Articles	
Nina Peršak: Neformalna ekonomija in krizni časi: ekonomski izzivi in družbeni odzivi na prostitucijo	83	Nina Peršak: Informal Economy and Crisis: Economic Challenges and Social Reactions in the Case of Prostitution	83
Tinkara Pavšič Mrevlje: Viktimizacija starejših v Mestni občini Ljubljana	96	Tinkara Pavšič Mrevlje: Victimization of the Elderly in the Municipality of Ljubljana	96
Branislav Simonović, Božidar Otašević, Zoran Đurđević: Kriminalne kariere vodij nogometnih navijaških skupin v Srbiji	108	Branislav Simonović, Božidar Otašević, Zoran Đurđević: Criminal Careers of Football Club Fan Leaders in Serbia	108
Miha Hafner: Možgani kot objekt nadziranja: nevroznanost v kazenskem pravu in kriminologiji	121	Miha Hafner: The Brain as an Object of Surveillance: Neuroscience in Criminal Law and Criminology	121
Matej Trapečar: Identifikacija po prstnih odtisih – metoda ACE-V in sistem GYRO	132	Matej Trapečar: Fingerprint Identification Utilizing the ACE-V Method and GYRO System	132
Prikazi, ocene, recenzije		Book Reviews	
Nika Skvarča: Matjaž Ambrož, Gobelini – poskus tkanja onkraj Norme	141	Nika Skvarča: Matjaž Ambrož, Gobelini – poskus tkanja onkraj Norme	141
Zapisi		Notes	
Barbara Bizilj: Delo Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani v letu 2013	144	Barbara Bizilj: Work of the Institute of Criminology at the Faculty of Law at the University of Ljubljana in 2013 ...	144
Katja Eman, Danijela Frangež, Maja Jere: Raziskovalno delo Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru v letu 2013 na področju kriminalistike, kriminologije in policijske dejavnosti	158	Katja Eman, Danijela Frangež, Maja Jere: Research Work of the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, in the Fields of Criminal Investigation, Criminology, and Policing in 2013	158

Uvodnik

V drugi številki Revije za kriminalistiko in kriminologijo v letu 2014 predstavljamo znanstvene prispevke o neformalni ekonomiji v kriznih časih in odzivanju na prostitucijo, viktimizaciji starejših ljudi v slovenski prestolnici, kriminalnih karierah nogometnih vodij navijaških skupin v Srbiji, nevroznanosti v kazenskem pravu in kriminologiji ter identifikaciji prstnih odtisov. Poleg znanstvenih prispevkov so predstavljeni tudi knjiga Matjaža Ambroža z naslovom *Gobelini – poskus tkanja onkraj Norme* ter delo na raziskovalnem, pedagoškem in razvojnem področju Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in Fakultete za varnostne vede (kriminalistika, kriminologija in policijska dejavnost) Univerze v Mariboru v preteklem letu.

Znanstveni prispevki odražajo poglobljeno raziskovalno delo avtorjev in izhodišča za nove študije na področju kriminologije, viktimologije, kazenskega prava, kriminalistike in forenzike. Prikaz nove knjige je namenjen odličnemu delu kazenskega pravника s Pravne fakultete v Ljubljani. Poročili o raziskovalnem delu na vodilnih visokošolskih in raziskovalnih institucijah s področja kriminologije, kriminalistike in policijske dejavnosti v Sloveniji prikazujeta prizadevno in obsežno dejavnost pedagoških delavcev in raziskovalcev, ki poleg udejstvovanja v Sloveniji dejavno sodelujejo tudi v mednarodnih raziskovalnih in drugih projektih, ki ponašajo v svet dobro ime o slovenski kriminologiji in kakovostne prispevke v zakladnico svetovne znanosti.

Bralcem Revije za kriminalistiko in kriminologijo želiva obilo dobrega branja.

Marjan Fank
Glavni urednik

Gorazd Meško
Odgovorni urednik

Neformalna ekonomija in krizni časi: ekonomski izzivi in družbeni odzivi na prostitucijo

Nina Peršak¹

Gospodarskokrizni časi vplivajo na formalno in na neformalno ekonomijo. V obdobju, ko je težko zagotoviti redno zaposlovanje, iščejo ljudje alternativne finančne načine za preživetje. Prostitucija, ki je pogosto neformalna ali celo kriminalizirana dejavnost, predstavlja del neformalne ekonomije. V tem članku osvetljujemo učinke in družbene odgovore na krizo, še posebej v sektorju neformalne ekonomije. Prvi del članka namenjamo podrobnejši analizi neformalne ekonomije in njenih značilnosti, ki lahko pomenijo prednosti in slabosti. Prostitucija je obravnavana kot del neformalne ekonomije, zato omenjene značilnosti neformalne ekonomije veljajo tudi zanjo (z nekaterimi odstopanji glede na tip družbene obravnave prostitucije). Na podlagi dosegljivih podatkov obravnavamo, kako in koliko obstoječa globalna finančna kriza splošno učinkuje na neformalno ekonomijo in bolj konkretno na prostitucijo. V tretjem delu pojasnimo načine posameznikovega delovanja znotraj ekonomsko strukturnega okvira, strategije posameznikovega prilagajanja znotraj nereguliranega, pogosto nelegalnega in zagotovo ranljivega področja prostitucije, pri čemer opišemo nekaj različnih resničnih primerov delovanja (*human agency*) skupine oseb, ki jih javnost navadno dojema kot bolj ali manj pasivne žrtve. Nazadnje sledi pogled na makro raven družbenih odzivov na prostitucijo, ki sodoločajo družbeno strukturo, znotraj katere subjekt – prostitut deluje. Članek zaključimo z nekaj sklepnimi pogledi na prihodnje trende in njihove stranske učinke. Pri tem pozivamo na razumno in sočutno oblikovanje politik o prostituciji oziraje se na ugotovitve o prekomerni kriminalizaciji in škodi, ki jo ta povzroča.

Ključne besede: neformalna ekonomija, prostitucija, globalna finančna kriza, strukture, družbeno nadzorstvo, kriminalizacija, družbeni odziv

UDK: 343.9

1 Uvod

Gospodarska recesija vpliva na povečanje neformalne ekonomije. Kadar so tradicionalne službe težko dosegljive, ljudje iščejo alternativne načine pridobivanja prihodka. Eden izmed načinov je lahko tudi prostitucija, ki je redko legalizirana in del formalne ekonomije. Prav njena »neformalnost«² obljublja neobdavčene prihodke in je zato posebej vabljiva v času, ko je treba zategniti pasove. Gospodarska kriza ne deluje le kot vlečni dejavnik (*pull factor*), ki lahko² privablja ljudi v prostitucijo; morda še bolj kot to, vpliva na delovanje in preoblikovanje že obstoječe prostitucije. Namen tega članka je med drugim osve-

tliti prav ta vidik – kako, če sploh, gospodarsko težki časi (posebej še trenutni čas globalne finančne krize in njenih posledic) vplivajo na prostitucijo po svetu. Pri tem se ne bomo omejili na Slovenijo. O njej – njenih začetkih in razvoju, kriminoloških, socioloških in pravnih vprašanjih ter empiričnem pregledu tega področja – so med drugim pisali že Završek (1994), Volasko (1996), Kanduč (1998a, 1998b, 2000), Peršak (2003, 2010) in Pajnik (2008). Vrednostno-normativna vprašanja o kriminalizaciji strank smo prav tako podrobneje obravnavali že v enem od prejšnjih člankov (Peršak, 2012). Normativni del prispevka bo omejen le na ovrednotenje družbenih odzivov na prostitucijo, medtem ko bo pretežni (prvi) del članka obarvan bolj deskriptivno. V tem delu nas bo zanimalo, kako se prostovoljna prostitucija odziva na ekonomsko težke čase (zlasti po trenutni krizi, ki je nastopila leta 2008) po svetu. Pri tem se bomo oprli na obstoječe podatke in vire, ki pa jih o tej temi za zdaj ni veliko, zlasti pa manjkajo za območje Slovenije.³

¹ Nina Peršak, doktorica pravnih znanosti, magistra socialne in razvojne psihologije (M. Phil.), profesorica na področju kriminologije in sociologije prava, Pravna fakulteta, Univerza v Gentu, Gent, Belgija. E-pošta: N.Persak.99@cantab.net

² Poleg ekonomskih določilnic vplivajo na vstop v prostitucijo tudi drugi dejavniki. Omenjena obrt je npr. dosti bolj dosegljiva ženskam, saj je moškega povpraševanja po ženskih spolnih storitvah bistveno več kot ženskega (in moškega) povpraševanja po moških spolnih storitvah. Pomembne so tudi osebne značilnosti posameznika oz. posameznice: dve različni osebi se tudi ob enakih družbeno-ekonomskih pogojih ne bi nujno odločili za isto pot oz. vstop v prostitucijo.

³ Pregled zadetkov v COBIB.SI (Vzajemna bibliografsko-kataložna baza podatkov, ki vsebuje podatke o vseh publikacijah, ki so dostopne v več kot 430 knjižnicah po Sloveniji) od leta 2008 (izbruh t. i. globalne finančne krize) na temo (ključno besedo) prostitucija ter iskanje po spletu (Google).

Viri, ki so na voljo, ne omogočajo sistematičnega pregleda, a zanimanja (javnosti in raziskovalcev) za to temo je vedno več. Upamo lahko, da bomo s tem člankom spodbudili interes po podrobnejšem raziskovanju povezave med prostitucijo in gospodarskim položajem tudi v Sloveniji.

Prispevek se začne z umestitvijo prostitucije v neformalno gospodarsko dejavnost ter osvetlitvijo nekaterih njenih značilnosti in vloge znotraj sektorja neformalne ekonomije. Nato obravnava učinke krize na omenjeni sektor, delovanje in strategije prostitutk na individualni ravni s predstavitvijo različnih načinov, na katere se odraža človekovo delovanje v tem nereguliranem in ranljivem gospodarskem sektorju. Nazadnje se vrne pogled na bolj makro-družbeno raven, s katere bomo poskušali razumeti način, kako se država in družba odzivata na prostitucijo in delovanje njenih protagonistov.

In še terminološka opomba pri uporabi izraza »prostitucija« in »prostitut/prostitutka« v tem članku. Mnogokrat, še posebno takrat, kadar mislimo na svobodno izbrano neformalno gospodarsko dejavnost, bi lahko ta dva termina nadomestili z izrazoma spolno delo (*sex work*) ali spolni delavec (*sex worker*). Oba izraza posebej poudarita delovni vidik pojava in se uporabljata znotraj določenih vej feminizma (in aktivizma spolnih delavcev) za destigmatizacijo tovrstnega človekovega ravnanja ter za upiranje radikalnim feministkam, ki pojmujejo prostitucijo kot nasilje proti ženskam. Prostitucijo kot družbeni pojav, zlasti pa v okviru kriminologije, je skorajda nemogoče obravnavati zgolj skozi prizmo dela, saj ni mogoče zanemariti družbene stigme, ki se nanjo vseskozi lepi in jo povezuje s tematiko družbenega nadzorstva. Poleg tega se izraz »spolni delavec« pogosto uporablja za vse, ki delajo v spolni industriji (*sex industry*). Zaradi tega bo v prispevku večinoma uporabljen izraz »prostitucija« kot natančnejši in večplastnejši označevalec.

2 Značilnosti prostitucije kot podvrste neformalne ekonomije

Nekateri avtorji opisujejo neformalno ekonomijo kot »drugo plat formalne ekonomije, pri čemer določa mejo med njima zakonodaja« (Ponsaers, Shapland in Williams, 2008: 645). Čeprav so včasih celotna podjetja del neformalne ekonomije, npr. kadar so kriminalna, nelegalna (npr. javne hiše), pa se pogosto zgodi, da so oseba, podjetje ali kriminalna organizacija vpletene v formalno gospodarstvo in tako sodelujejo v neformalni ekonomiji. Tovrstna prepletenost dodatno zamegli mejo med formalno in neformalno ekonomijo, kar močno oteži določitev obsega neformalne ekonomije. Začasna narava dejavnosti, zakonodajne spremembe, raznolikost dejavnosti v neformalni ekonomiji in manko poenotenih metod proučeva-

nja dodatno otežujejo merjenje in raziskovanje tovrstne ekonomije (Andrei, Iacob, Stancu in Oancea, 2010).

Poleg tega obstaja mnogo definicij in klasifikacij neformalne ekonomije. Za potrebe tega članka bomo uporabljali definicijo, ki se osredinja na pomanjkanje ureditve. Če dejavnost ni urejena, ni uradno zapisana v nacionalnih registrih za davčne potrebe ali zaradi zavarovanja, jo lahko označimo kot »neformalno ekonomijo«. Skladno s to definicijo je neurejena prostitucija neformalna gospodarska dejavnost. Če pa upoštevamo, da bi lahko prostitucijo enostavno definirali kot ponujanje spolnih storitev za denar, potem izpolnjuje označbo neformalne ekonomije, tudi če bi bila definirana ožje, torej kot dejavnost, pri kateri se izmenja denar in je poleg tega neurejena.⁴ Kljub temu je bistvo neformalne ekonomije zlasti v razmerju med oblastmi in gospodarsko dejavnostjo, saj so oblasti tiste, ki postavijo mejo med formalnim in neformalnim gospodarstvom z davčnimi in drugimi pravnimi predpisi.

Literatura o neformalni ekonomiji razkriva, da ima ta mnogo imen – podzemna, skrita, sekundarna, siva itd. (npr. Davies, 1999; Nastav, 2009; Portes, Castells in Benton, 1989) – in tudi poti do nje (Portes, 2005). Neformalna zaposlitev narašča povsod po svetu, v mnogih državah v razvoju pa pomeni že način življenja (Bertulfo, 2011). Včasih smo si predstavljali »delovno mesto« kot trgovino, poslovni prostor ali tovarno. »Nova resničnost je, da se delo pogosto opravlja na cesti, na pločniku ali doma.« (ibid.: 2) Podatki Mednarodne organizacije dela iz leta 2011, ki prihajajo iz 46 držav s srednjimi in nizkimi dohodki, so privedli Bertulfa (ibid.) do sklepa, da predstavlja neformalno zaposlovanje (vključno s poljedelstvom) skoraj polovico vseh zaposlitev delovnega prebivalstva na Filipinih, čez 70 odstotkov v Indoneziji in več kot 90 odstotkov v Indiji. Isti podatki razkrivajo tudi to, da neformalna zaposlitev v državah negativno korelira z dohodkom na prebivalca, medtem ko je korelacija z revščino pozitivna (International Labour Office [ILO], 2011). Po podatkih Svetovne banke naj bi bila neformalna delovna sila v Sloveniji bolj kot ne enakomerno razporejena med tistimi, ki so zaposleni brez pogodbe in samozaposlenimi (Packard, Koettl in Montenegro, 2012: 8). Približno 7 odstotkov vse delovne sile naj bi predstavljalo neformalno delo v obliki »odvisne zaposlitve brez pogodbe« (*dependent employment without a contract*), 8 odstotkov neformalno delo v obliki »neformalne samozapo-

⁴ Kesteloot in Meert (1999: 234) navajata, da je pogosto ta ozka kategorija »podzemnega gospodarstva« (Gershuny, 1979) označena kot »neformalna ekonomija«. Dejavnosti v tej kategoriji so plačane (za razliko od gospodinjskega dela), vendar na tak način, da »se izognejo predpisom, ki veljajo za formalne gospodarske dejavnosti, in sicer bodisi zaradi njihove nelegalne narave bodisi zaradi želje po izogitvi obdavčenju in državni regulaciji« (ibid.).

slitve« (*informal self-employment*) in 1 odstotek »neplačano« družinsko delo (*'unpaid' family employment*) (ibid.: 5).⁵

Prostitucija je pogosto oz. večinoma del neformalne ekonomije, zato njene značilnosti razumljivo, *a maiore ad minus*, veljajo tudi za prostitucijo. Na primer, povečanje neformalne ekonomije med gospodarsko krizo se odraža tudi v povečanju prostitucije. Za neformalno ekonomijo so poleg tega značilni stalnost, kontinuiranost gospodarskih odnosov in segmentacija (Alter Chen, 2007), pa tudi nevidnost, fleksibilnost in nestabilnost. Znotraj dejavnosti prostitucije obstajajo razlike, saj so njene značilnosti posebne glede na veljaven pravni okvir. To pomeni, da so značilnosti prostitucije drugačne, kadar ali kjer je prostitucija legalizirana v primerjavi s položajem, ko je dekriminalizirana (vendar ni regulirana ali legalizirana) ali kriminalizirana. V zadnjem primeru so zgoraj omenjene značilnosti prostitucije močnejše izražene in prav tako njena povezava z neformalnim gospodarstvom. Medtem ko so te značilnosti večinoma pojmovane kot slabosti (zlasti v primerjavi s formalno ekonomijo), lahko pomenijo tudi prednosti. Nevidnost je lahko na primer prednost, kadar želi spolni delavec ohraniti anonimnost ali se skriti pred davčnimi oblastmi ali drugimi državnimi ustanovami. Čeprav lahko ureditev prinese strukturo in legalnost, je prednost delovnopravne neureditve v odsotnosti omejitev, višji plači itd. Raziskava na področju turizma in družbene izključenosti v Dominikanski republiki iz leta 2008 ugotavlja, da je večina ljudi prepuščena nezaposlenosti, nestabilnim dejavnostim v neformalnem sektorju (ki vključuje pojmovanje spolnosti in intimnih odnosov kot potrošniških dobrin) ali »v najboljšem primeru položajem služnosti v nizko plačanih službah formalnega sektorja« (Cabezas, 2008: 21). *Fleksibilnost* ali prilagodljivost lahko po eni strani predstavlja nestabilno okolje, kjer je vse bolj ali manj prekarno, vključno z delovnimi pogoji. Po drugi strani pa lahko omogoča hitrejšo prilagajanje spremembam v okolju, fizičnim, družbenim in pravnim. Raziskave kriminalizacije klientov prostitucije odkrivajo, da se je prostitucija – kot posledica kriminalizacije – premaknila s cest v notranjost stavb ali na manj nadzorovane kraje (Cusick in Berney, 2005; Di Nicola in Ruspini, 2009).⁶ Tovrstna prilagoditev ali preme-

stitev prostitucije (*displacement*) je bila mogoča prav zaradi njene fleksibilnosti.

Fleksibilnost je sicer postala značilnost tudi mnogih formalnih zaposlitev (Bossart, 2005; Brunhes, 1989; De Toni in Tonchia, 1998; Moore, 2009; Sen, Saha in Maiti, 2010). Posebno med gospodarsko krizo je mogoče opaziti pospešeno »fleksibilizacijo« dela in zaposlitve. Pogodbe o zaposlitvi se sklepajo večinoma le za določen čas. Druga načina, s katerima lahko delodajalec zniža stroške dela, sta »subcontracting« in »outsourcing«, tj. najemanje delavcev izven podjetja, da opravijo določeno storitev za plačilo, ali celo premik tovarne v državo z nizkim stroškom dela oziroma (*offshoring*). To je skrita resničnost mnogih prekarjih delavcev, ki opravljajo enakovredno delo tistemu, ki ga opravljajo zaposleni delavci, vendar za znesek, ki ne vključuje socialnih izdatkov za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Število prekarjih delavcev in razmah tovrstne zaposlitve je danes doseglo tako raven, da se »prekariat« priznava kot nov razred delavcev (Standing, 2011). Dosegljivost neformalne in polformalne ekonomije pa hkrati povzroča pritisk na formalno zaposlene delavce in pomaga ohraniti neko raven izkoriščanja tudi v formalnem gospodarstvu.⁷

Navkljub dejstvu, da lahko nekatere značilnosti neformalnega gospodarstva razumemo tudi kot prednost, je treba izpostaviti dvoje. Prvič, kot sta poudarila Williams in Round (2008), ne smemo tovrstne »informalizacije« videti kot napredne. Njuna raziskava okoliščin v Ukrajini med 2005–2006 je razkrila položaj, ki je veliko bolj kompleksen. Medtem ko so se nekatere neformalne gospodarske prakse pokazale kot alternativne zaposlitve, ki spodbujajo gospodarski razvoj, so se druge pokazale škodljive in manj prostovoljne. Proces informalizacije je v urbanih gospodarstvih velikih mest vzpostavil gospodinjstvo in skupnost kot dve samostojni gospodarski področji. Ti področji, ki jih večinoma zasedajo ženske in pri-

spolnih storitev, in sicer prostitutkam in klientom, kar je privedlo do iskanja novih, manj varnih lokacij (Cusick in Berney, 2005).

⁵ Ker neformalna ekonomija ne generira davkov, so tu zanimivi tudi podatki o sivi ekonomiji v Sloveniji, ki pa se razlikujejo zaradi različnih pristopov merjenja. Po primerjavi različnih metod in podatkov nekateri ocenjujejo, da naj bi v Sloveniji siva ekonomija leta 2009 znašala med 15 in 20 odstotki BDP (Nastav, 2009). Po nekaterih novejših podatkih naj bi delež sive ekonomije v Sloveniji znašal kar 26 odstotkov, kar je nad evropskim (EU) povprečjem, ki znaša 22 odstotkov (Kleva Kekuš v Valadžija, 2013).

⁶ Na Švedskem in v Romuniji je raziskava razkrila, da so zakonodajne omejitve vplivale na prostitucijo, saj so jo premaknile s cest v stavbe (Di Nicola in Ruspini, 2009). Pobude proti poulični prostituciji v Veliki Britaniji pa so zmanjšale možnost izbire kraja ponujanja

⁷ Delodajalci pospešeno uporabljajo pogodbe o delu in avtorske pogodbe namesto pogodb o zaposlitvi zato, da delavca ni treba zaposliti. Zadnje bi delodajalca stalo več, saj bi moral prispevati zanj tudi v socialno in zdravstveno blagajno. Poleg tega je prekarji delavec vse »fleksibilnejši«, ker je ob naraščanju števila prekarjih in veliki konkurenci voljan delati dneve in noči. Prilagaja se nerazumnim rokom in dela za manj denarja, včasih pa celo zastoj, v upanju, da bo pustil dober vtis, ki bi mu olajšal prihodnjo zaposlitev pri tem delodajalcu. To dejstvo pa izkoriščajo tudi delodajalci, ki bi lahko zaposlili delavce, a vidijo v omenjeni situaciji priložnost, da »izvozijo« (outsourcing) vedno več dela in tako zmanjšajo ali ohranjajo minimalno število rednih delavcev. Še več, omenjena možnost se uporablja tudi kot sredstvo discipliniranja zaposlenih, tj. grožnja, da se lahko nadomestijo in da lahko izgubijo službo, če niso pripravljani biti enako fleksibilni ali narediti vsega, kar se jim dodeli.

seljenci, prispevajo k izgubi vrednosti delavcev in povečujejo konkurenco med revnimi delavci zaradi nizkih vstopnih stroškov in pomanjkanja alternativnih načinov zaposlitve (Sassen, 2007: 119).⁸ Drugič, nove raziskave so razkrile, da je gospodarska kriza močno prizadela države v razvoju, navkljub napovedim, da kriza nanje ne bo vplivala zaradi nizke stopnje globaliziranosti teh držav (Brown, 2010). Marjit, Kar in Chaudhuri (2011) poudarjajo, da so države v razvoju in razvite države prepletene prek bistveno večjega števila kanalov, kot si je bilo mogoče kadar koli predstavljati. Te povezave in prepleti potrjujejo, da smo vsi del t. i. globalne finančne vasi, ki je močno občutljiva na posledice »financijalizacije« (Engelen, Konings in Fernandez, 2010: 53). Vsi tudi čutimo njene težave. Na individualni ravni so poleg tega najbolj prizadeti revni, saj občutijo tudi najmanjša nihanja navzdol, ki lahko zanje pomenijo razliko med preživetjem in smrtjo. Gospodarska kriza nesorazmerno vpliva na različne družbene razrede; to pa se odraža tudi kot dejavnik, ki potiska (*push factor*) ljudi iz najnižjih družbenih slojev, da vstopijo v neformalno ekonomijo, tudi prostitucijo.

3 Učinki krize in prilagoditev nanjo

Ugotovitve raziskav o učinku gospodarske krize na neformalno ekonomijo so različne. Nekatere raziskave so razkrile, da se neformalne dejavnosti v gospodinjstvih povečajo v težkih gospodarskih časih, in sicer kot strategija preživetja za nadomestitev izgube kupne moči (e. g. Pahl in Mingione v Kesteloot in Meert, 1999). Kesteloot in Meert (1999) ob tem opazata, da kažejo najnovejši dokazi, da ta teza popolnoma ne drži, saj prehod v neformalno ekonomijo ni »enostavna« preživitvena tehnika – ta je bolj dosegljiva tistim, ki že imajo določena produkcijska sredstva, specializirano znanje ali produkcijski kraj (Pahl v Kesteloot in Meert, 1999).

Med deli prebivalstva, vključno s tistimi v neformalnem gospodarstvu, ki jih je gospodarska kriza resno prizadela, so predvsem »urbani delavski reveži« (*urban working poor*), med njimi pa zlasti ženske (Brown, 2010: 185–186), ki jih tudi proces globalizacije bolj prizadene. Med proučevanjem dokazov za trditev, da globalizacija in gospodarska rast prispevata k zniževanju revščine, Brown opaza, da revna, ranljiva gospodinjstva med tržno nestabilnostjo izgubijo več kot pridobijo v času gospodarske rasti. Glede na današnja spoznanja o trgovini z ljudmi je jasno, da so posebej ranljivi mladi revni prebi-

valci podeželja. Veliko vzhodno- in južnoevropskih žensk, ki so bile žrtve trgovine z ljudmi, je povedalo, da jih je prekupčevalec ogovoril, med tem ko so delale na polju, in jim ponudil delo natararice v mestu. Ponudbe ni bilo težko sprejeti, zlasti kadar jih je nagovorila ženska (Chakarova, 2011).

Čeprav težki gospodarski časi ne bodo samodejno potisnili ljudi v prostitucijo, slabo stanje gospodarstva deluje kot močan dejavnik potiska (*push factor*). Padec gospodarske rasti privede do večje ranljivosti posameznikov, skupin in prebivalstva zaradi socialne varnosti, ki jo prinese stalna zaposlitev. Posledično privede do gospodarskega izkoriščanja zaposlenih (vključno s trgovanjem z ljudmi) pri »delodajalcih« v formalnem in neformalnem gospodarstvu. Preživetje ljudi, za katere je bolj verjetno, da bodo pristali v prostituciji, je v takšnih okoliščinah odvisno tudi od (sub)kulture in dosegljivosti (kot tudi sprejemljivosti) tovrstnega dela. V Indiji obstajajo skupine in cele družine, katerih ženske so prostitutke. Nekatere opravljajo svoje delo ob cestah in se ponujajo voznikom. Revni, zapuščeni in »nedotakljivi« (najnižja kasta) so sprejeli prostitucijo kot običajen poklic, brez posebne stigme. V Sonagačiju, enem največjih območij s prostitucijo v Indiji, se v javnih hišah rojevajo otroci (Kotiswaran, 2008). Veliko prostitutk v teh javnih hišah je povedalo, da so bile prostitutke tudi njihove matere, sestre, sestrične in vse ženske, ki jih poznajo v okrožju, saj je to »način preživetja«, kar tudi kaže na to, da je prostitucija postala normalen, morda celo deviktimaliziran (*devictimised*) način preživetja (Boutellier, 2002).

Ali trenutna globalna finančna kriza vpliva tudi na področje prostitucije? Španski spolni delavci so odgovorili pritrdilno, in sicer neposredno s ceste. Nekaj sto jih je namreč nedavno protestiralo v Barceloni proti vladnim načrtom o prepovedi prostitucije, ki bi lahko ogrozili njihovo preživetje. Poudarili so, da je spolno delo edini način, s katerim lahko zaslužijo, predvsem v teh težkih gospodarskih časih. International Business Times (2012) je poročal, da se je število ljudi v spolni industriji od začetka globalne finančne krize leta 2008 povečalo, medtem ko se je število »seks klubov« in javnih hiš zmanjšalo za 10–20 odstotkov. Medtem ko je kriza potisnila več ljudi v prostitucijo, pa je zmanjšala povpraševanje. Upravitelji javnih hiš v ZDA, Pragi in Berlinu so se pritoževali, da se je število strank precej zmanjšalo zaradi gospodarske krize. Upravitelj največje javne hiše v Berlinu (Artemis) je poročal o 20-odstotnem zmanjšanju prihodkov novembra, ki je bil sicer vrhunec njihove sezone, medtem ko je v Nevadi več milijonov dolarjev vreden rač Mustang moral odpustiti 30 odstotkov zaposlenih zaradi manjšega števila premožnih strank (Bilefsky, 2008). Medtem ko ta poročila ne razločijo med rednimi ali »običajnimi« (Månsson, 2005) strankami ter zgolj občasnimi obiskovalci, bi lahko utemeljeno sklepali, da

⁸ Sassen (2007) ugotavlja tudi to, da lahko tovrstna informalizacija vpliva na odnose med spoloma znotraj gospodinjstva in ustvarja priložnosti za delavke z niskimi prihodki, predvsem priseljenke iz tradicionalnih, moško usmerjenih kultur, da lahko preoblikujejo domače hierarhične odnose in pridobijo večjo osebno avtonomijo ter kontrolo nad finančnimi in drugimi domačimi odločitvami.

gospodarska kriza odvrča predvsem občasne obiskovalce in spolne turiste, medtem ko ima na redne stranke manjši vpliv, saj nihanja v prihodkih ne vplivajo toliko na njihove motive. Poleg tega je navade težko spremeniti.

Vpliv gospodarskih težav na spolno industrijo je bil znan tudi v Grčiji. Agencija Reuters (2012) je poročala, da se je število razstavljavcev na letnem »seks sejmu« v primerjavi z letom 2008 razpolovilo ter da je od 300 do 400 erotičnih trgovin (*sex shops*) v Atenah preživela le kakšna četrtnina. Konkurenca iz tujine je močna in v primeru nadaljnjih finančnih težav v Grčiji naj bi se razmere še poslabšale. V Avstraliji kriza ni prizadela Queenslanda in Zahodne Avstralije, območij z mnogimi rudarskimi mesti, ki so prispevala k razmahnitvi prostitucije (veliko moških s solidnimi prihodki in veliko prostega časa), tako kot je prizadela druge pokrajine, čeprav Tadros in Kellett (2008) poročata, da tudi tu stranke zapravljajo primerjalno gledano manj, medtem ko se pričakuje povečanje števila prostitutk. V času gospodarske krize stranke ne prenehajo prihajati v javne hiše, temveč »uporabljajo cenejše storitve, zaradi česar najbolj trpijo storitve visoke in srednje ravni« (Butler v Tadros in Kellett, 2008). Klienti naj bi se preusmerili na spletne strani za zmenke, ki ponujajo zastojne storitve. Spletne strani za zmenke, kot na primer RSVP in Matchmaker.com, naj bi tako bile največja grožnja avstralski spolni industriji, saj se vedno več moških in žensk dogovarja za storitve po spletu.

Na drugi strani pa ostaja vzdušje optimistično, saj je prostitucija trdoživ poklic, ki ga mnogi označujejo kot enega izmed bolj odpornih na različne krize. Suzana Brezinova, vodja oglaševanja v klubu Darling v Pragi, je komentirala, da se ljudje v težkih časih želijo razvedriti navkljub temu, da imajo manj denarja (v Bilefsky, 2008). Ob upoštevanju dejstva, da nekateri moški uporabljajo storitve prostitucije zaradi osamljenosti, radovednosti ali zabave (Månsson, 2005), je tovrstni optimizem zagotovo upravičen.

4 Posameznikovo delovanje (*agency*)

Navkljub težkim gospodarskim in socialnim razmeram (tudi v primerih žrtve prisilne prostitucije ali trgovanja z ljudmi) žrtve ohrani pogajalsko moč. V razvojni literaturi – ki je tu odločilna v primerih, ko se prostitutke priselijo v državo, kjer opravljajo svojo dejavnost – govorijo o »vplivu [krize] na mikroravni«, ki zadeva »strategije priseljencev za povečanje njihovega blagostanja in blagostanja tistih, ki jim ni uspelo« (Wright in Black, 2011: 557). Priseljenčevo delovanje (*agency*) ali, viktimološko gledano, delovanje žrtve se lahko kaže na različne načine. Že samo dejstvo, da se je oseba odločila za prostitucijo kot preživetveno strategijo ali kot »preživetveno

alternativo« (Dalén, 2003: 47), kaže na njeno ali njegovo delovanje in aktivno vlogo pri reševanju strukturnih neprijetnosti, s katerimi se sooča. Odločitev o prostituciji kot poklicu bi lahko razumeli kot posameznikov beg ali upor proti strukturnim oviram, kot sta na primer nezaposlenost in revščina. Že sama retorika preživetja, ki jo uporabljajo nekatere prostitutke (npr. v Dalén, 2003: 48), kaže na to, da nase ne gledajo kot na pasivno »žrtev«, ampak raje kot na »preživelega«, tj. kot na osebo, ki se aktivno bori zoper izzive na svoji poti – kot na subjekt, ki je sposoben in voljan sprejeti odločitev tudi takrat, ko je na izbiro malo možnosti.

Giddens (1984, 2009) ne razlikuje strogo med delovanjem (*agency*) in strukturami, saj meni, da so neločljivo povezani drugi z drugim. Zanj predpostavlja vsakršno družbeno ravnanje obstoj strukture. Vendar pa struktura hkrati predpostavlja delovanje, saj temelji na utečenem človeškem vedenju. Družbene strukture po njegovem mnenju obstajajo zgolj zato, ker jih posamezniki vseskozi reproducirajo. Na ta način človekovo delovanje pripomore k ohranjanju struktur. A struktura prav tako vpliva na človekovo delovanje. Bourdieu (1990, 1994) pravi, da posameznik pridobi *habitus* (posameznikove družbeno priučene dispozicije), ko ponotranji prakse, ki jih zahtevajo družbene strukture. Zaradi delovanja družbenih struktur postanejo te del posameznikovih dispozicij (pridobljeni načini dojetanja, misli in ravnanja) in se skozi njegovo ravnanje reproducirajo. To obenem zagotovi, da posameznik obravnava objektivne strukture kot »naravne« ali »očitne«, kar pa spodbuja prav določeno ravnanje. Strukture na ta način vplivajo na posameznikove odločitve, na njegovo delovanje.

Človekovo delovanje (*agency*) je definirana posameznikova sposobnost, da deluje neodvisno in sprejema odločitve skladno s svojo moralno (Barker, 2005). Prostitucija je lahko takšna odločitev. Navkljub trendu označevanja spolnega dela priseljencev kot trgovanja z ljudmi⁹ in prostitucije kot neprostoVOLjnega poklica ali celo kot nasilje samo po sebi, to pogosto ni tako. Day (2009) opaža, da navkljub razširjenemu splošnemu mnenju vsi spolni delavci niso v podrejenem položaju. V njeni vzdolžni raziskavi je zgolj manjšina spolnih delavcev potrjevala, da so jih njihovi fantje v vlogi zvodnikov napeljali k prostituciji. Poleg tega se je razlikovanje med bližnjim prijateljem in zlim menedžerjem pogosto pojavilo kasneje, ko je razmerje že razpadlo (ibid.: 3). Sanders poroča o velikem številu žensk, ki so prek spleta neodvisno delale kot spremljevalke ali maserke in so se zavestno odločile, da bodo raje prodajale spolne storitve, kot da bi delale kaj drugega (Sanders,

⁹ Agustin (2006) v tem kontekstu govori o »izginjajoči kategoriji« (*disappearing category*), ko se spolne delavke – migrantke napačno uvrstijo v isto skupino kot tiste ženske, ki so prišle kot del trgovine z ljudmi.

2005b), ali raje kot poklic, ki so ga trenutno opravljale (kot zdravstvene sestre, učiteljice, tajnice itd.) (Sanders, 2005a).

4.1 Nekaj primerov delovanja in adaptacije

Primeri jiñeter na Kubi, študentk prestižne britanske univerze in londonskega dekleta na poziv so obstoječi primeri delovanja oz. prilagoditve posameznic družbeno-gospodarskim okoliščinam ali strategiji boja za preživetje v splošno družbeno-ekonomsko težkih časih, ki so posledica gospodarske krize ali strukturnih neenakosti.

Jiñetera je splošna oznaka za kubansko prostitutko, čeprav vse jiñetere ne ponujajo spolnega odnosa. Kubanski spolni turizem je bil prisoten že v prejšnjem režimu (pred revolucijo), posebej pa naj bi se razmahnil na začetku 90-ih let kot posledica gospodarskih težav, ki so nastale zaradi razpada Sovjetske zveze – dotlej glavne podpornice Kube (Tomas, 2009). Ob pomanjkanju hrane in goriva je bil prihod turistov rešilna bilka. Hotelske verige iz Evrope, Azije in Kanade so zgradile večmilijonske hotele, ki so privabili bogate turiste. Veliko mladih Kubank se je na ulicah in nočnih klubih ali Casas de la Musica spoznalo z bogatimi turisti. Samskega moškega turista hitro obstopijo, zaslužile pa naj bi med 20 in 50 C.U.C. (konvertibilni pesosi, kar je 20–50 dolarjev oziroma med 80–200 kubanskih pesosev). To je precej denarja v primerjavi s sekalcem sladkornega trsa, ki zasluži približno 12 dolarjev na mesec in celo v primerjavi z odvetnikom, ki zasluži le 40 dolarjev mesečno (Tomas, 2009).

Čeprav je Kuba razmeroma revna in tamkajšnja prostitucija večinoma spodbuja tuji denar, je kubanska prostitucija drugačna kot tista v Indiji, Bangkoku ali na evropskih ulicah. Prav tako se ne zdi, da je organizirana, saj jiñetere večinoma delujejo samostojno. Poleg tega delujejo na subtilen način: lepota v klubu z moškim začne pogovor, nakar ji ta kupi pijačo ali dve in ne ugotovi, da je ta lepota jiñetera, dokler ne začne dvomiti, da jo je pritegnil zgolj njegov videz in šarm. Če poskuša oditi, mu jiñetera bolj neposredno pokaže, da je »zainteresirana«, vendar mora za družbo plačati. A ne plača le njej; preden jo odpelje v hotelsko sobo, mora plačati hotelskemu osebju.¹⁰ Ta in druga plačila, ki jih je tujec vseskozi bolj kot ne primoran dajati (npr. čistilki, osebji,

ki ti pove, kje stojijo taksiji, paru, ki te ogovori na cesti in ti zaupa svojo življenjsko zgodbo na Kubi), omogočajo mnogim Kubancem, da preživijo navkljub nizkim prihodkom.

Moški delujejo nekoliko drugače, vendar so bolj uspešni pri samskih, rahlo starejših zahodnjaških ženskah, katerim ponujajo družbo in pozornost. Podobne skupine in celo subkulture najdemo v Dominikanski republiki, kjer so 21-letna dekleta v prostituciji že od svojega 13. leta, heteroseksualni moški (*sanky panky*) pa ponujajo intimnost, prijateljstvo ali spolnost ženskam in moškim, kar jim omogoča, da s prihodkom vzdržujejo svojo ženo, dekle ali družino (Cabezas, 2008).

Drug primer prilagoditve družbenim in gospodarskim razmeram je ukrajinsko dekle, ki je študiralo na magistrskem študiju ene najbolj prestižnih britanskih univerz. Za študij v tujini je pridobila štipendijo in vizum za eno leto, nakar bi se morala vrniti domov. Na sredi svojega študija je ugotovila, da bo brez državljanstva Evropske unije zelo težko dobila službo v Veliki Britaniji. Zaključila je, da ima dve možnosti, ali uspešno študira in se po koncu študija vrne v Ukrajino, kjer bo razmeroma revna, ali pa se poroči z Angležem in ostane v Združenem kraljestvu, sčasoma dobi službo in lahko začne pošiljati denar revnim sorodnikom. Tovrstni »lov na potne liste« ni nikoli uradno priznan kot prostitucija, a mnogi ljudje bi se strinjali, da ni popolnoma različen od pristopa, ki ga imajo jiñetere, razen predpostavke, da je večina prostitutk neizobraženih in imajo zato bolj omejene zaposlitvene možnosti.

Tovrstnega ravnanja večina ne bi pričakovala od diplomantov Oxbridgea (Oxforda ali Cambrida), katerim naj bi bila odprta vsa vrata (in to zelo drži – vsaj za Britance, ki diplomirajo v omenjenih institucijah). A opisan primer ni osamljen. Med leti 2000 in 2006 naj bi se za 50 odstotkov povečalo število študentk v Londonu, ki so vstopile v spolno industrijo zaradi denarja in plačevanja višjih stroškov izobraževanja (Roberts et al. v Sanders, 2008). Podobne zgodbe prihajajo iz Francije, kjer je anketa študentskega združenja SUDÉtudiant pokazala, da je približno 40.000 študentk (2 odstotka) financiralo svoj študij s pomočjo svojega udejstvovanja v spolni industriji (Sanders, 2008). Nekatere so pozneje celo napisale knjige o svoji izkušnji in tako pokazale, da prostitucija študentk ni obrozen pojav in da bi ga morali razumeti v kontekstu vedno višjih stroškov študija in življenja (De Sloover, n.d.).

Tretji primer prostitucije iz ekonomskih razlogov je Brooke Magnanti, bolj znana kot Belle de Jour. Dr. Magnanti je sredi tridesetih raziskovala področje nevrotoksikologije in epidemiologije raka v Bristolu. V letih 2003 in 2004 je delala štiri najst mesecev kot dekle na poziv in hkrati pisala svoj doktorat. O svojih izkušnjah dekleta na poziv je pisala spletni dnevnik, ki je postal zelo bran in je bil prirejen celo v knjigo in igrano

¹⁰ Tomas (2009) takole razloži tipičen »postopek« in njegov razvoj: »Navežejo stik s turistom in začnejo pogovor ob pijači in cigaretah, potem počasi pridejo do prodajne točke. Običajna tarifa je okoli 20 C.U.C., čeprav je lahko tudi precej večja, kar je odvisno od tega, kako bogat je videti turist. Potem nastopi čas, da se zaključí transakcija in jo odpelje v svojo hotelsko sobo. A počasi! Najprej mora plačati pristojbino. Ker je preživetje hotelskega osebja odvisno od različnih napolnitvenih, ki dopolnjujejo bedno javno plačo, moraš plačati hotelske uslužbence, da lahko odpelješ jiñetero v svojo sobo.«

televizijsko serijo. Belle de Jour je stopila iz anonimnosti, ko je načrtno razkrila svojo identiteto v intervjuju z novinarko, ki je bila do njenega pisanja sprva kritična, češ da glamurizira prostitucijo. Čeprav dr. Magnanti vedno trdi, da njenih na splošno pozitivnih izkušenj ni mogoče posploševati, vztrajno poudarja, da sama nikoli ni imela negativne izkušnje, da je vedno nadzorovala položaj, da jo je agencija, ki ji je pošiljala stranke, dovolj zaščitila in svoje takratno delo na splošno ocenjuje kot prijetno. Zaradi tega je dejavnost opravljala še naprej tudi potem, ko je že dobila službo računalniške programerke. Pravzaprav je opisala delo dekleta na poziv kot »bolj prijetno« izmed obeh služb. Podobno velja za številne slovenske prostitutke, ki so dejavne v stanovanjski, priložnostni ali »mobi prostituciji«, ki se pogosto opravlja bolj za dodatni zaslužek kot za preživetje (Pajnik, 2008; Vončina, 2009).

Kako ovrednotiti omenjene primere? Medtem ko je za zadnji primer popolnoma jasno, da je šlo za prostovoljno prostitucijo v vseh pogledih, prva dva sodita v sivo območje. Pravno gledano, sta gotovo prostovoljna, saj ni nobenega znamenja zunanje prisile. Kljub temu bi bila v očeh javnosti (zlasti pa radikalnih feministk) za mnoge ljudi neprostovoljna, zlasti v prvem primeru, kjer oseba nima drugih neposredno dosegljivih življenjskih alternativ ali pa so te radikalno zmanjšane. Izbira, trdi Sanders (2008: 708–709), je »problematičen koncept, kadar se ga uporablja za ženske, ki bi lahko izbrale druge vrste dela, če bi se znašle v drugačnih okoliščinah«, vendar »okoliščine« določajo izbire, ki so na voljo, vsem nam (dasiravno v različnih deležih). Izobrazba, kraj rojstva, državljanstvo, rasa, družbeni predsodki, premoženje staršev itd. omejujejo ali spodbujajo možnosti vsakega izmed nas. Empirične raziskave kažejo, da so »poti v prostovoljno spolno delo bolj zapletene kot zgolj obup in izločenost« (Sanders, 2008: 709). Kljub temu je človekovo delovanje (in upiranje) možno celo v položajih z najmanj možnosti izbire. Ženske v prostituciji, ki niso del trgovine z ljudmi, niso nemočne sužnje ali žrtve; nekatere si same postavljajo delovne pogoje, druge se pogajajo o okoliščinah in nasprotujejo, kadar so te neugodne. Belle de Jour je bila popolnoma informirana in obvladovala je svoj položaj. Raje je opravljala to dejavnost kot računalniško programiranje. Sama je določala, na kakšen način bo delala. Ukrajinska študentka na vrhunski univerzi v Združenem kraljestvu se je morala morda odreči nekaterim svojim življenjskim načrtom, zato da je postala gospodinja in trofejska vzhodnoevropska žena starejšega britanskega gospoda, namesto da bi se uveljavila v intelektualnem smislu. Najverjetneje je morala malce tudi igrati, zaigrati, da gre za pravo čustvo, morda celo ljubezen, da jo je izbrani partner omožil. Toda to so bile njene svobodne odločitve, sama je ocenila družbene, kulturne, pravne in ekonomske okoliščine, v katerih se je znašla. Usmerjena k cilju je izbrala strategijo, za katero je bila prepričana, da ji zagotavlja najboljše dolgotrajne rezultate. Ta odločitev je bila njena prag-

matična in moralno-normativna izbira (ne glede na to, ali bi jo šteli za moralno ali nemoralno),¹¹ njeno »delovanje« (*agency*).

Omenjeni primeri niso reprezentativni za vse primere prostitucije; služijo le za ilustracijo primerov delovanja (*agency*) skupine ljudi, ki jih običajno dojemamo kot »žrtve«. Tako osvetlijo različne nianse sivine v izkušnjah prostitucije in pokažejo, da »viktimizacija« (Boutellier, 2002) tega dela prebivalstva včasih (kot v omenjenih primerih) ni upravičena ali zaželeno. Omenjeni primeri tudi ilustrirajo dejstvo, da je to, kar opredelimo kot »prostitucija«, odvisno od kulture in struktur: v bistvu ista ali podobna ravnanja lahko opredelimo kot prostitucijo ali ne, odvisno od okoliščin, občutljivosti in vrednot javnosti. Družbene strukture in družbeni položaj ne determinirajo posameznika, s kako lahkoto, hitrostjo ali verjetnostjo se loti prostitucije, ampak tudi določajo, kateri tip prostitucije je komu dosegljiv. Postati »spremljevalka« (*escort, call girl*) oz. prostitutka višjega ugleda je manj dosegljiva izbira popolnoma neizobraženim osebam. Četudi ni mogoče svobodnih odločitev in izbire dr. Magnantijeve posploševati na tiste, ki so odraščali v revnih, depriviranih delih mesta (*slums*), so alternative prostituciji (npr. beračenje, preprodaja robe, kriminaliteta) ter različne izbire in možnosti upiranja znotraj prostitucije vedno na voljo dejavnim v prostituciji.

Navkljub izraženemu delovanju posameznika – prostituta – lahko nekdo temu oporeka in zatrjuje, da je to zelo zreducirano v primerjavi z možnostjo delovanja delavca, ki je zaposlen v formalnih gospodarskih sektorjih. Toda, ali je res tako in še posebej danes? Posameznik, zaposlen v formalni ekonomiji, ima danes zelo omejen potencial upiranja, če upoštevamo stopnjo nezaposlenosti, težave pri iskanju drugih zaposlitev in rastočo prekarnost delovnih pogojev, ki močno povečajo negotovost tistih, ki še uspevajo ohranjati zaposlitev (Chalabi, 2010). V teh pogojih je bistveno verjetnejše, da bo zaposleni pogoltnil svoj ponos, pustil zadeve pri miru, se podredil delodajalcu in njegovim zahtevam, ne glede na to, ali so upravičene, pravične ali celo zakonite. Podobno kot v neformalnem sektorju nekateri delodajalci določajo plačo in delovni čas zaposlenih sami in zunaj pravnega okvira. Tako niso le neformalni delavci tisti, ki sprejemajo takšne pogoje, predvsem zaradi pomanjkanja drugih možnosti na trgu dela (Ram, Edwards in Jones, 2004), ampak tudi – in čedalje bolj

¹¹ Tu se jasno pokažejo dvojni standardi sodobne kulture. Isti ljudje, ki bi kritizirali ukrajinsko dekle in njene odločitve, občudujejo WAGs (*Wife and Girlfriends*), tj. žene in dekleta običajno bogatih športnikov (npr. nogometašev) ali si celo tiho želijo, da bi to postale same, saj naj bi to pomenilo ugodno življenje in neomejeno zapravljanje moževega denarja. Taki dvojni standardi glede odločitev, ki jih ženske sprejmejo (Peršak, 2010), in glede ženstvenosti (Duda, 1995; Pusch, 1995) so del evropske ali zahodne kulture, kar velja imeti v mislih, ko ocenjujemo izbire in življenjske sloge drugih ljudi.

– številni so redni, formalno zaposleni delavci. Navkljub izkoriščanju in pogosto v oči bijočem razhajanju med opisom delovnega mesta in dejanskimi delovnimi pogoji, gospodarska kriza spremeni posameznike v upogljiva, »pokorna telesa« (*docile bodies* – Foucault, 1991).

A to je zgolj opažanje oz. razlaga in ne vrednostno-normativna trditev. Z drugimi besedami, opis dejanskega stanja številnih rednih, formalno zaposlenih delavcev ne pomeni, da je omenjena situacija na kakršen koli način upravičena in da kakor koli upraviči strog tretma delavcev v neformalni ekonomiji. Prikaže pa dovolj nazorno, da je pogosto ne le tanka, ampak celo zabrisana črta, ki loči obe skupini delavcev pri njihovi obravnavi in delovnih pogojih. Formalno zaposleni delavci, kot je prikazano zgoraj, so danes vse bolj prekarno zaposleni in se znajdejo v enakem negotovem položaju kot neformalno zaposleni delavci, s podobno omejeno možnostjo delovanja in upiranja svojim delovnim pogojem.

5 Družbeni odzivi

Kar se je mogoče naučiti iz primerov prostitucije na Kubi ali v Dominikanski republiki, je to, da se v ekonomsko težkih časih, ki zahtevajo od posameznikov nekatere drastične ukrepe, družba sama prilagodi in sprejme (čeprav ne nujno tudi na ravni kazenskega prava) tovrstne oblike preživljanja in jih nekako celo vgradi v sistem, tako da lahko od njih živijo tudi drugi. Tomas (2009) poroča o pritoževanju stranke kubanske jñetere, češ da je jñetere že mogoče bila poceni, toda, da je sploh lahko z njo šel v sobo, je moral plačati tudi osebi, ki je dajala sobo v najem. Prostitucija je tako postala normalizirana, sprejeta kot del sistema, od katerega imajo vsi korist, navkljub temu (delno pa ravno zaradi tega), da je – vsaj na Kubi – še vedno uradno prepovedana. Preden se izvede spolna storitev, mora klient plačati ne le jñeteri, ampak tudi drugim ljudem, ki jih sreča po poti (npr. hotelskim uslužbencem). Ta »odobravajoči« odnos pa lahko postane problematičen, ko se začne gledati na prostitutke kot na »seksi turistične ambasadorke« (Tomas, 2009) in jih tako tudi reklamirati; skratka jih uporabljati (ali raje zlorabljati) v turistične namene. Politična ekonomija turizma lahko stimulira marginalizacijo lokalnega prebivalstva, ga izključuje, mu preprečuje dostop do nekaterih dobro plačanih služb in seksualizira njegovo delo (Cabezas, 2008).

V Nemčiji je prostitucija legalizirana, zato se nanjo odziva precej drugače. Da bi privabila stranke, uporablja ustvarjalne taktike, kot je npr. povezovanje prostitucije z ekologijo. Lastnik Maison d'envie, ene izmed javnih hiš v Berlinu, je ponujal popust za 5 evrov strankam, ki lahko dokažejo, da so do javne hiše hodile ali prikolesarile, in to jim je pomagalo

povrniti posel (Kauffmann, 2009). Čeprav ni verjetno, da bi tak pristop pomagal privabiti tiste okoljevarstveno usmerjene ljudi, ki sicer niso nameravali uporabljati storitev spolnih delavcev, pomeni nekaj novega, ustvarjalnega in malce duhovitega, kar je lahko tisto nekaj, kar daje konkurenčno prednost, ki jo potrebujejo, da preživijo gospodarsko krizo. Na Češkem v Pragi se podobno prilagajajo gospodarskim spremembam, čeprav uporabljajo malce drugačno taktiko. V eni tovrstni ustanovi je spolni odnos s prostitutko zastoj, če stranka privoli v snemanje akta. Filmčke, ki tako nastanejo, nato objavijo na medomrežju in so dostopni njihovim strankam (ne le tistim, ki »igrajo« v njih) proti plačilu ogleda, kar je tisto glavno, kar ustvarja prihodke in nadomesti izgubo dobička zaradi krize. Iz Gane, kjer je prostitucija sicer prepovedana, poročajo, da so nekatere javne hiše uvedle akcijo »plačaj eno rundo, dobi drugo zastoj«, kartice zvestobe (*loyalty cards*), pavšale, ki so pripomogli k pridobitvi strank, in tako obdržali spolne delavke, zaposlene za polni delovni čas (Kunateh, 2009).

Medtem ko se nekatere družbe odzivajo s sprejemanjem in strpnostjo do prostitucije, jo celo spodbujajo ali reklamirajo, se spet druge odzivajo na diametralno nasprotni način, tj. z razširjanjem prepovedi. Velika Britanija, Francija in Belgija so v zadnjih nekaj letih intenzivno razmišljale (ali še razmišljajo) o kriminalizaciji strank prostitucije (Peršak, 2012). V Franciji je bil te dni v Narodni skupščini (*Assemblée Nationale*) izglasovan zakon, ki penalizira strankin nakup prostitutkine storitve z globo v višini 1.500 evrov,¹² medtem ko se je v bruselskem parlamentu za idejo kriminalizacije strank navdušila politična stranka cdH. V Veliki Britaniji je potekala intenzivna debata o tem leta 2009, v okviru sprejemanja zakona o policiji in kriminaliteti (*Policing and Crime Bill*). Zakon je predlagal kriminalizacijo moških, ki kupijo storitve od ženske, ki je pod »kontrollo iz koristoljubja« (*controlled for gain*) nekoga drugega, ne da bi bilo treba dokazati, da je moški dejansko vedel ali da bi lahko sklepal na to, da je bila ženska »pod kontrollo« nekoga drugega (Day, 2009).¹³ Medtem ko normalizacija deluje proti viktimalizaciji prostitucije, prohibicija deluje komplementarno. Če ponudba prostitucije v Evropi narašča zaradi globalne finančne krize, ali si res želimo dočakati z več kaznovalnega prava osebe, ki se odločijo za ta poklic iz tega razloga? Je to res najbolje, kar lahko storimo, je to najbolj primerna družbena reakcija na socialno tragedijo in najbolj ranljive dele populacije? Destigmatizacija (in izboljšanje delovnih pogojev) bi pomenila resnično zmanjšanje škode; kriminalizacija jo lahko le poveča.

¹² Za recidiviste pa kar 3.750 evrov (EVG, 2013).

¹³ Novi člen 53A Zakona o spolnih deliktih (Sexual Offences Act 2003, 2003) je nato kriminaliziral »plačevanje za spolne storitve prostitutke, ki je prisiljena itd.« (*the paying for sexual services of a prostitute subjected to force etc.*).

Ideja o prepovedi povpraševanja po prostituciji izhaja iz Švedske, ki je bila prva evropska država, ki je kriminalizirala stranke leta 1999. Tisti, ki so podrobno spremljali razpravo pred uvedbo prepovedi, so opazili, da je bil v švedskem primeru prisoten strah zaradi vključitve Švedske v Evropsko unijo, njenega položaja v okviru nje in strah pred vzhodnoevropskimi ženskami, da bi množično »preplavile« državo, tisti, ki je deloval kot povod in omogočil kriminalizacijo (Kulick, 2003). Drugače povedano, ni jih bilo strah *za*, ampak *pred* vzhodnjakinjami, ki bi se na Švedskem prostituirale v okviru trgovine z ljudmi (ali ne). Kriminalizacije pa niso podpirali številni socialni delavci in tudi ne spolne delavke in njihove organizacije (ki so bolj kot ne vedno izključene iz tovrstnih političnih razprav). Strah pred »drugim«, »tujcem«, »revšem« je pogosto glavno gonilo za kazenskopravne prepovedi v gospodarskokriznih časih, če ne nasploh.

V trenutnem družbeno-ekonomskem kontekstu bi se težko ne strinjali s priporočilom Mednarodne organizacije dela (ILO, 2008), da bi najboljša »rešitev« ali najbolj primeren družbeni odgovor na nastali položaj merila na ustvarjanje okolja za promocijo dostojnega dela. To bi raje kot kaznovanje vključevalo razumevanje okoliščin in težav, s katerimi se soočajo neformalni delavci ter izboljšanje delovnih pogojev in krepitev pravne zaščite za neformalno delo. Brown (2010) poziva k ustavitvi politik, ki škodujejo posameznikovemu preživetju, in na usmerjanje k uvajanju ukrepov, ki ne škodijo. Glede na to, da kriminalizacija pripomore k stigmatizaciji poklica, je težko opaziti, da bi čemu koristila in ne škodila že tako ali tako ranljivemu sektorju prostitucije. Pri tem ima Schurjeva (1969) opazka o tem, da je pravo »glavni vzrok kriminalitete«, dvojni pomen. Kazensko pravo ne razločuje le kriminalnega in nekriminalnega ravnanja, ampak je lahko samo »kriminalno«, saj škoduje ljudem. Kriminalizacija prisili prostitutke, da postanejo še nevidnejše, da se umaknejo v manj nadzorovana območja in da prevzemajo še več tveganj, npr. sprejmejo več strank, zaradi določenega izpada rednih strank, ali privolijo v izvajanje določenih spolnih storitev, ki bi jih drugače zavrnilo. Ob pomanjkanju dejanskih in neposrednih alternativ zaslužka je kazenskopravna intervencija zgrešena. Še več, Sandersova (2008) opaza, da izkoriščanje in trgovina z ljudmi najbolj cvetita prav na trgih, kjer je spolna industrija ali popolnoma kriminalizirana (kot npr. na Kitajskem) ali delno (kot npr. na Švedskem).

6 Sklepne misli o prihodnosti

V bližnji prihodnosti je zelo mogoče pričakovati nadaljevanje obstoječih trendov: naraščanje prostitucije glede na število prostitutk in hkrati upadanje števila strank ter končnega zaslužka v prostituciji. To je povezano s tem, da stranke iščejo

cenejše storitve. Čeprav so nekatere spolne delavke (konkretno tiste »višjega ugleda«) takoj po izbruhu krize poročale celo o določenem »razcvetu« dela (Venkatesh, 2008), je povečana dejavnost bolj kratkega daha.¹⁴ Če upoštevamo zadnje poročilo Mednarodne organizacije dela, ki ugotavlja, da je kriza najbolj prizadela mlade, da so v razvijajočih se državah mladi disproporcionalno prisotni v skupini »delavskih revežev« (*working poor*), da so se nekateri mladi popolnoma umaknili s trga dela in da je trenutni razvoj stanja takšen, da je v bližnji prihodnosti težko pričakovati kakršen koli večji napredek v zaposlitvenih možnostih mladih ljudi (ILO, 2012), je verjetno, da se bo še povečalo število tistih, ki razmišljajo o prostituciji kot o možni preživitveni alternativni.

Vsaj del delovne sile v prostituciji je tujega porekla, zato je smiselno opazovati tudi migracijske tokove, ugotavljati trende v neformalni ekonomiji, vključno s prostitucijo. Če se legalno oz. redno priseljevanje poveča, je verjetno, da se bo povečalo tudi nelegalno, nedokumentirano priseljevanje. Za trgovino z ljudmi je verjetno, da se bo povečala. Kriza je revne dežele še močneje prizadela, zato je mogoče pričakovati, da se bo še več ljudi odločalo za iskanje dela in boljše prihodnosti v tujini. Pri tem bodo pripravljene prevzemati večja tveganja, se močneje izpostavljal, pa čeprav bi padli v roke trgovcem z ljudmi. Stranke, ki zaradi ekonomske krize iščejo cenejše storitve, lahko mnogo prispevajo – četudi najverjetneje nehote – k trgovanju z ljudmi in izkoriščanju prostitucije, še predvsem tam, kjer ni prostitut tisti, ki določa ceno storitve, ampak tretja oseba (trgovec z ljudmi). Medtem ko bo trgovina z ljudmi za spolno izkoriščanje posebej prizadela ženske, lahko predstavljajo moški posebno ranljivo skupino za trgovanje z ljudmi za prisilno delo, ki zahteva večje fizične napore.

Obstoječi podatki o migracijah ne dopuščajo dokončnih zaključkov; posledice sprememb mednarodnih selitvenih procesov pa kompleksne in nepredvidljive (Wright in Black, 2011). Nekateri so pred leti predvideli selitveni izhod (*migratory exit*) številnih razočaranih in obupanih ljudi, konkretno v Litvi, kot vsesplošni odgovor na učinke finančne in ekonomske krize, upadanje življenjskega standarda in pričakovanj (Woolfson, 2010: 488). Drugi ugotavljajo, da je nekaj dokazov o tem, da se neposredno po pojavu krize priseljevanje (npr. Mehicanov v ZDA) upočasnjuje, a hitijo dodati, da takšnih

¹⁴ Prostitutke v New Yorku, ki jih je intervjuval Venkatesh (2008), so poročale o nenadnem porastu prometa na kratki rok. Njihove stranke, med katerimi je bilo mnogo borznih posrednikov Wall Streeta, naj bi se zateleke k njim »po mešanico bega in spodbude« (*for a mix of escape and encouragement*). Mnogi izmed njih so izgubili ogromno denarja in se niso mogli soočiti s svojimi ženami ali otroki. A po njihovih pričevanjih ta trend ni trajal več kot 6–8 mesecev. Po tem času jim je zmanjkalo denarja, kar jih je prisililo, da so šli nazaj in se soočili s posledicami.

položajev ni zaslediti povsod: Singapur in Dubaj na primer še vedno privlačita priseljence (Wright in Black, 2011). Nekateri pričakujejo, da bo kriza v Evropi povzročila vračanje vzhodnoevropskih priseljencev domov, kjer imajo svoje podporne mreže, ali vsaj zapuščenje trenutne države, v katero so se priselili, če ali ko bo ta občutila hud ekonomski padec (Day, 2009). Po drugi strani pa opažajo, da določene države izvora želijo zadržati svoje izseljence v tujini, zato da bi se nadaljevalo pošiljanje denarja domov. Doma povečujejo omejitve z namenom, da bi si izseljenci premislili in bi jih tako odvrnili od vračanja (Martin in Wright in Black, 2011).

Kljub temu pa je mogoče opaziti, da strah pred (nerazvitim, lačnim, revnim) »drugim« ne pojenja. To razlago so ponudili kot razlog, zakaj je Švedska leta 1999 kriminalizirala stranke prostitucije, pred dvema letoma pa jo je bilo mogoče slišati v govoru Terese May, britanske ministrice za notranje zadeve (Home Office), ko je informirala javnost o namerah vlade, da pripravlja načrt za urgentni imigracijski nadzor, ki naj bi omejil potencialni priliv Grkov in drugih prebivalcev Evropske unije, če bi evro kolapsiral (Winnett in Kirkup, 2012).

Nov priliv »tujcev« lahko (še dodatno) stimulira ksenofobijo. Kriminološko je že dolgo znano – in zgodovina je polna tovrstnih primerov – da v času gospodarske krize ljudje posežejo po okrivljanju priseljencev in tujcev za vse svoje tegobe: za to, da ne dobijo službe, ali za to, da so jo izgubili, ali za vzrok kriminalitete. Wright in Black (2011) sta zaznala stopnjevanje konflikta in zaostrovanje rasnih trenj (protesti britanskih nacionalistov proti zaposlovanju delavcev iz drugih EU držav v Veliki Britaniji) kot širšo psihosocialno posledico finančne krize in svarita pred naraščajočo marginalizacijo in diskriminacijo priseljencev, ki so že tako ali tako izpostavljeni povečanemu tveganju revščine in nevspešnostim, ki spremljajo zaostrovanje diskurza proti priseljencem. Še več, kot opaža Brown (2010: 186), lahko naraščajoča revščina in vidljivost revščine »poslabšata socialne nemire med obubožanimi, zlasti tam, kjer mestna oblast vlada s trdo roko«. Za prostitucijo to npr. pomeni poslabšanje delovnih pogojev in nasprotovanje državnim ukrepom. V Španiji (Barceloni) je taka politika npr. pognala prostitutke na cesto – na demonstracije proti vladnim idejam (o prepovedi prostitucije), ki bi jim otežile dostop do dela. Prav tako pa lahko prostitutke zato postanejo del najrevnejšega sloja prebivalstva in se drugim »na robu« pridružijo pri iskanju alternativnih (tudi kriminalnih) načinov zaslužka.

Kriminalizacijo bi lahko razumeli kot tovrsten strog pristop, pristop »trde roke« – pristop, ki pa je na žalost vse bolj priljubljen pri reševanju vseh vrst nereda (antisocialnega vedenja, kršitev javnega reda itd.). V Veliki Britaniji so bile uporabljene odredbe proti antisocialnemu vedenju (Anti-Social Behaviour Orders ali ASBOs) za to, da so pregnali berače iz mestnih

središč in da so umaknili prostitucijo s cest, kjer je motila oz. »alarmirala« druge ljudi. Ker se prostitucija pogosto dojema za obliko antisocialnega vedenja, »necivilnosti« (incivilities) oz. kršitev javnega reda, dekriminalizacijo »vidne« prostitucije najverjetneje ni mogoče pričakovati. Kriminalizacijo pa je najverjetneje mogoče pričakovati v prekrškovnem pravu oz. kazenskem pravu v širšem smislu in še posebej na lokalni, občinski ravni kot »mehkejša« verzija kaznovanja, ki se pogosto uporabljajo za širjenje mreže družbenega nadzorstva (Cohen, 1985). Sandersova je podobno črnogleda (ali realistična), ko napoveduje, da bodo hkrati z razširjanjem kaznovanih politik po Evropi »spolni delavci še naprej prebivali v neregulirani spolni ekonomiji in se soočali s povečanimi nevarnostmi, pomanjkanjem zaščite in državljskih pravic« (Sanders, 2008: 713). V Sloveniji ni zaslediti podatkov o kakšni posebni spremembi v politiki pregona. To je povezano s tem, da je prostitucija pri nas dekriminalizirana (razen njenega bolj javnega dela, tj. ponujanje spolnih uslug na javnem kraju na vsiljiv način, če to koga moti, povzroči vznemirjenje ali zgražanje ljudi)¹⁵ in se večinoma ne opravlja »na cesti«, kar je tisti vidni del prostitucije, ki se zdi v vseh družbah posebej problematičen oz. moteč in pritegne poseben nadzor organov pregona.

Glede na omenjeno priporočilo Mednarodne organizacije dela iz leta 2008 je mogoče upati, da se zakonodajalec in snovalec politik (kjer koli že sta) pri prostituciji ne bosta zaletele v sprejemanje prehitrih in preveč razburljivih aktov, ki bi nasprotovali omenjenim načelom in prispevali k vsakodnevni ranljivosti neformalnih delavcev. Ne nazadnje se je dobro spomniti tudi Eliasovih misli o težavi čezmerne kriminalizacije in kriminalizacije zločinov brez žrtve, kot npr. prostitucije splošno. Čezmerna kriminalizacija lahko po njegovem mnenju povzroči več kot le nepotrebno zaščito: lahko namreč proizvede pogoje, ki znatno povečajo drugo konvencionalno kriminaliteto in tako konvencionalno viktimizacijo (Elias, 1986). Še več, čeprav pokaže na več konceptualnih in etičkih težav pri kriminalizaciji žrtev brez zločina (*victimless crimes*), Elias nazadnje zaključuje z mislijo, da kazniva dejanja »brez žrtev« na koncu vendarle pripeljejo do obsežne viktimizacije, a do nje, ironično, pride primarno zato, ker so bila omenjena dejanja definirana kot kazniva (ibid.: 55).

Namen tega članka ni napovedovati pojava prostitucije – to bi bilo tudi nemogoče, saj so razlogi za to, da se nekdo odloči opravljati ta poklic, večplastni (ekonomsko težki časi so lahko le eden od razlogov), toda Elisove opazke in ugotovitve MOD velja ohraniti v mislih pri oblikovanju kriminalitetne, socialne, delovne in migracijske politike. Izboljšanje delovnih in bivanjskih po-

¹⁵ To se namreč po tretjem odstavku 7. člena Zakona o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1, 2006; veljaven od 21. 7. 2007) šteje za »nedostojno vedenje«.

gojev prostovoljnih prostitutk, hkrati pa poostreno nadzorovane (tako pri pregonu in obsodilnih sodbah)¹⁶ trgovine z ljudmi, kjer prihaja do zlorabe prostitucije (neprostovoljne prostitucije), sta gotovo koraka v pravo smer. Pri trgovini z ljudmi je znano, da prihajajo žrtve v Slovenijo predvsem iz vzhodne Evrope (Moldavija, Ukrajina, Romunija) in z Balkana (Zavratnik Zimic, Kavčič, Pajnik in Lesjak-Tušek, 2005), pri prostovoljni prostituciji pa Slovenija zaradi trenutnega slabega gospodarskega stanja (po določenih podatkih naj bi se Slovenija najslabše odzivala na gospodarsko krizo (Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 2013)) ne predstavlja posebej vabljive ciljne države, prej državo izvora. Zgolj v ekonomskem smislu je od geografsko bližnjih držav najbolj zanimiva Avstrija, ki zelo dobro prestaja krizo. Seveda pa za vsakim prostovoljnim odhodom – in to velja še enkrat poudariti – stojijo še številni drugi dejavniki potiska in privlačevanja, npr. jezik, stroški, povezani z odhodom in nastanitvijo v drugi deželi, obstoj stalnih strank – rednih virov zaslužka v državi izvora, obstoj drugih podpornih mrež, stanje povpraševanja po prostituciji v izbrani državi, politika pregonov in izvorni in ciljni državi itd. Odhod v tujino ni nikoli najlažja izbira, zlasti pa ne odhod z vstopom v prostitucijo.

Literatura

- Agustin, L. M. (2006). The disappearing of a migration category: Migrants who sell sex. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(1), 29–47.
- Alter Chen, M. (2007). *Rethinking the informal economy: Linkages with the formal economy and the formal regulatory environment*. DESA Working Paper No. 46. New York: United Nations, Department of Economics and Social Affairs.
- Andrei, T., Iacob, A. I., Stancu, S. in Oancea, B. (2010). Quantitative techniques used for the informal economy analysis at national and regional level. *Informatica Economica*, 14(3), 153–164.
- Banjanac Lubej, S. (18. 10. 2013). Slovenija je dežela izvora trgovine z ljudmi. *RTV SLO MMC*. Pridobljeno na <http://www.rtvsl.si/slovenija/slovenija-je-dezela-izvora-trgovine-z-ljudmi/320360>
- Barker, C. (2005). *Cultural studies: Theory and practice*. London: Sage.
- Bertulfo, L. (2011). *Women and the informal economy*. Australian Government, Office of Development Effectiveness. Pridobljeno na http://www.ode.dfat.gov.au/current_work/documents/women-informal-economy-lota-bertulfo.doc
- Bilefsky, D. (8. 12. 2008). World's oldest profession, too, feels crisis. *The New York Times*. Pridobljeno na <http://www.nytimes.com/2008/12/08/world/europe/08iht-sex.4.18500177.html?pagewanted=all>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1994). Structures, habitus, power: Basis for a theory of symbolic power. V N. B. Dirks, G. Eley in S. B. Ortner (ur.), *Culture/power/history: A reader in contemporary social theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Boutellier, H. (2002). *Crime and morality: The significance of criminal justice in post-modern culture*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Bossaert, D. (2005). *The flexibilisation of the employment status of civil servants: From life tenure to more flexible employment relations?* Luxembourg: European Institute of Public Administration.
- Brown, A. (2010). Requiem for stability: Impact of the global financial crisis on the world's working poor. *International Planning Studies*, 15(3), 175–189.
- Brunhes, B. (1989). La flexibilité du travail: Réflexions sur les modèles européens. *Droit Social*, (3), 251–255.
- Cabezas, A. L. (2008). Tropical blues: Tourism and social exclusion in the Dominican Republic. *Latin American Perspectives*, 35(3), 21–36.
- Chalabi, M. (2010). The media's presentation of human rights during the financial crisis: Framing the 'issues'. *Journal of Global Ethics*, 6(3), 255–272.
- Chakarova, M. (2011). *The price of sex: An investigation of sex trafficking* [dokumentarni film].
- Cohen, S. (1985). *Visions of social control*. Cambridge: Polity Press.
- Cusick, L. in Berney, L. (2005). Prioritizing punitive responses over public health: Commentary on the Home Office consultation document Paying the price. *Critical Social Policy*, 25(4), 596–606.
- Dalén, A. (2003). *Prostitution in Argentina in the wake of the economic crisis*. University of Uppsala. Pridobljeno na https://portal.forumsyd.net/upload/tmp/uppsats/Prostitution_inArgentina.pdf
- Davies, P. (1999). Women, crime and an informal economy: Female offending and crime for gain. V M. Brogden (ur.), *The British criminology conferences: Selected proceedings* (Vol. 2). London: British Society of Criminology. Pridobljeno na <http://www.britisocrim.org/volume2/001.pdf>
- Day, S. (2009). Renewing the war on prostitution: The spectres of 'trafficking' and 'slavery'. *Anthropology Today*, 25(3), 1–3.
- De Sloover, S. (n.d.). Prostitution as a student job – all over Europe. *Europe & Me Magazine*, (6). Pridobljeno na <http://www.europeandme.eu/6baby/351-prostitution-as-a-student-job-?start=1>
- De Toni, A. in Tonchia, S. (1998). Manufacturing flexibility: A literature review. *International Journal of Production Research*, 36(6), 1587–1617.
- Di Nicola, A. in Ruspini, P. (2009). Learning from clients. V A. Di Nicola, A. Cauduro, M. Lombardi in P. Ruspini (ur.), *Prostitution and human trafficking: Focus on clients* (str. 227–236). New York: Springer.
- Duda, S. (1995). Predgovor. V S. Duda in L. F. Pusch (ur.), *Nore ženske* (str. 7–12). Ljubljana: Krtina.
- Elias, R. (1986). *The politics of victimization: Victims, victimology and human rights*. New York: Oxford University Press.
- Engelen, E., Konings, M. in Fernandez, R. (2010). Geographies of financialization in disarray: The Dutch case in comparative perspective. *Economic Geography*, 86(1), 53–73.
- EVG. (4. 12. 2013). Frans parlement stemt verbod op hoerenlopen. *De Standaard*. Pridobljeno na http://www.standaard.be/cnt/dmf20131204_00871349
- Foucault, M. (1991). *Discipline and punish: The birth of prison*. London: Penguin Books.
- Gershuny, J. I. (1979). The informal economy: Its role in post-industrial society. *Futures*, 11(1), 3–15.

¹⁶ Vodja sektorja za organizirano kriminaliteto na Generalni policijski upravi nas je še pred nedavnim opozoril, da Slovenija še vedno nima niti enega primera, »da bi sodišče za trgovino z ljudmi kaznovalo tudi kakšno pravno osebo oziroma 'zaprl' bar s plesalkami, za kate-re se je izkazalo, da so žrtve trgovine z ljudmi« (Peršolja in Banjanac Lubej, 2013).

31. Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
32. Giddens, A. (2009). *Sociology* (6th ed.). Cambridge: Polity Press.
33. International Labour Office [ILO]. (2008). *The informal economy: Enabling transition to formalization* [Dokument, pripravljen za Tripartite Interregional Symposium on the Informal Economy: Enabling Transition to Formalization, Geneva, 27.–29. nov. 2007].
34. International Labour Office [ILO]. (2011). *Statistical update on employment in informal economy*. Geneva: ILO, Department of Statistics. Pridobljeno na http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/WCMS_157467/lang--en/index.htm
35. International Labour Office [ILO]. (2012). *Global employment trends 2012: Preventing a deeper jobs crisis*. Geneva: ILO. Pridobljeno na http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_171571.pdf
36. International Business Times. (2012). *Spain in economic crisis as sex workers demonstrate against prostitution fines*. Pridobljeno na <http://www.nasdaq.com/video/video.aspx?vid=Spain-in-Economic-Crisis-As-Sex-Workers-Demonstrate-Against-Prostitution-Fines-517349209>
37. Kanduč, Z. (1998a). Prostitucija. V Z. Kanduč, D. Korošec in M. Bošnjak, *Spolnost, nasilje in pravo* (str. 52–71). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
38. Kanduč, Z. (1998b). Prostitucija: kriminološke, viktimološke in kazenskopravne perspektive. *Anthropos*, 30(1–3), 88–106.
39. Kanduč, Z. (2000). Prostitucija: kaj je z njo narobe. *Apokalipsa*, (39/40/41), 229–238.
40. Kauffmann, A. (18. 10. 2009). Berlin brothel goes green to beat economic crisis. *Taipei Times*. Pridobljeno na <http://www.taipetitimes.com/News/bizfocus/archives/2009/10/18/2003456215>
41. Kesteloot, Ch. in Meert, H. (1999). Informal spaces: The geography of informal economic activities in Brussels. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), 232–251.
42. Kotiswaran, P. (2008). Born unto brothels – toward a legal ethnography of sex work in an Indian red-light area. *Law & Social Inquiry*, 33(3), 579–629.
43. Kulick, D. (2003). Sex and the New Europe. *Anthropological Theory*, 3(2), 199–218.
44. Kunateh, M. A. (22. 4. 2009). Global economic crisis hits Ghana's sex industry. *Ghanadot*. Pridobljeno na http://www.ghanadot.com/social_scene.kunateh.042209.html
45. Månsson, S. A. (2005). The practices of male 'clients' of prostitution: Influences and orientation for sexual work. *Sos femmes accueil*. Pridobljeno na http://www.sosfemmes.com/english_sex-work/docs/manson_english.pdf
46. Marjit, S., Kar, S. in Chaudhuri, S. (2011). Recession in the skilled sector and implications for informal wage. *Research in Economics*, 65(3), 158–163.
47. Moore, P. (2009). UK education, employability, and everyday life. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 7(1), 242–274.
48. Nastav, B. (2009). *Prikruta proizvodnja: siva ekonomija v Sloveniji*. Koper: Fakulteta za management.
49. Packard, T., Koettl, J. in Montenegro, C. E. (2012). *In from the shadow: Integrating Europe's informal labor*. Washington: The World Bank.
50. Pajnik, M. (2008). *Prostitucija in trgovanje z ljudmi: perspektive spola, dela in migracij*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
51. Peršak, N. (2003). O novodobnem suženjstvu, tihotapljenju in izkoriščanju ljudi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), 52–60.
52. Peršak, N. (2010). Viktimalizacija prostitutk in sramotenje izjem: mit o prostitutki – žrtvi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 152–163.
53. Peršak, N. (2012). Omejevanje povpraševanja po prostituciji: ekonomija, morala in nasilje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(4), 291–300.
54. Ponsaers, P., Shapland, J. in Williams, C. C. (2008). Does the informal economy link to organised crime? *International Journal of Social Economics*, 35(9), 644–650.
55. Portes, A. (2005). The informal economy and its paradoxes. V N. J. Smelser in R. Swedberg (ur.), *The handbook of economic sociology* (str. 426–449). Princeton: Princeton University Press.
56. Portes, A., Castells, M. in Benton, L. A. (1989). *The informal economy: Studies in advanced and less developed countries*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
57. Pusch, L. F. (1995). Sklepna beseda. V S. Duda in L. F. Pusch (ur.), *Nore ženske* (str. 305–324). Ljubljana: Krtina.
58. Ram, M., Edwards, P. in Jones, T. (2004). *Informal employment, small firms and the national minimum wage: A report prepared for the Low Pay Commission*. Pridobljeno na <http://164.36.50.178/low-pay/research/pdf/t0NTAVZ4.pdf>
59. Reuters. (27. 5. 2012). Greek sex industry hit by debt crisis. *The Telegraph*. Pridobljeno na <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9293256/Greek-sex-industry-hit-by-debt-crisis.html>
60. Sanders, T. (2005a). It's just acting: Sex workers' strategies for capitalising on sexuality. *Gender, Work and Organization*, 12(4), 319–342.
61. Sanders, T. (2005b). *Sex work: A risky business*. Cullompton: Willan.
62. Sanders, T. (2008). Selling sex in the shadow economy. *International Journal of Social Economics*, 35(10), 704–716.
63. Sassen, S. (2007). *A sociology of globalization*. New York: W. W. Norton.
64. Schur, E. M. (1969). *Our criminal society: The social and legal sources of crime in America*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
65. Sen, K., Saha, B. in Maiti, D. (2010). *Trade openness, labour institutions and flexibilisation: Theory and evidence from India*. BWPI working paper 123. Manchester: Brooks World Poverty Institute.
66. *Sexual Offences Act 2003*. (2003). Pridobljeno na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42>
67. Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. London; New York: Bloomsbury.
68. Tados, E. in Kellett, Ch. (1. 12. 2008). Financial crisis forcing women into brothels. *Brisbane Times*. Pridobljeno na <http://www.brisbanetimes.com.au/articles/2008/12/01/1227979877333.html>
69. Tomas, J. (14. 7. 2009). Jineteras are Cuba's sexy tourism ambassadors. *Guanabee*. Pridobljeno na <http://anyguey.guanabee.com/2009/07/jineteras-are-cubas-sexy-tourism-ambassadors>
70. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. (31. 5. 2013). *Slovenija ponovno zabeležila enega največjih padcev BDP v EU*. Pridobljeno na http://www.umar.gov.si/index.php?id=62&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1834&cHash=da8db962db
71. Valadžija, M. (31. 5. 2013). Mojca Kleva Kekuš: »V povprečju Evropske unije je delež sive ekonomije 22 odstotkov, v Sloveniji pa je ta delež 26 odstotkov.« Slovenska poslanka v Evropskem parlamentu. *Mladina*, (22). Pridobljeno na <http://www.mladina.si/144648/mojca-kleva-kekus-v-povprečju-evropske-unije-je-delež-sive-ekonomije-22-odstotkov-v-sloveniji-pa/>

72. Venkatesh, S. (26. 9. 2008). What the financial crisis means for high-end prostitutes. *Slate Magazine*. Pridobljeno na http://www.slate.com/articles/business/the_dismal_science/2008/09/but_what_does_it_mean_for_the_prostitutes.html
73. Volasko, M. T. (1996). *Prostitucija: zakonodajni, sociološki in nadzorstveni vidiki pojava*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
74. Vončina, M. (8. 4. 2009). Rdeča zora nad Ljubljano: Sto evrov na dan, dost' mam! *Nedeljski dnevnik*. Pridobljeno na <http://www.dnevnik.si/nedeljski/aktualno/1042257865>
75. Williams, C. C. in Round, J. (2008). A critical evaluation of romantic depictions of the informal economy. *Review of Social Economy*, 66(3), 297–323.
76. Winnett, R. in Kirkup, J. (25. 5. 2012). Theresa May: We'll stop migrants if euro collapses. *The Telegraph*. Pridobljeno na <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/immigration/9291493/Theresa-May-well-stop-migrants-if-euro-collapses.html>
77. Woolfson, Ch. (2010). 'Hard times' in Lithuania: Crisis and 'discourses of discontent' in post-communist society. *Ethnography*, 11(4), 487–514.
78. Wright, K. in Black, R. (2011). International migration and the downturn: Assessing the impacts of the global financial downturn on migration, poverty and human well-being. *Journal of International Development*, 23(4), 555–564.
79. Zakon o varstvu javnega reda in miru [ZJRM-1]. (2006). *Uradni list RS*, (70/06).
80. Završek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za duševno zdravje.
81. Zavrtnik Zimic, S., Kavčič, U., Pajnik, M. in Lesjak-Tušek, P. (2005). *Kje v sestavljaniki: trgovanje z ljudmi v Sloveniji, iz in preko nje*. Ljubljana: MOM.

Informal Economy and Crisis: Economic Challenges and Social Reactions in the Case of Prostitution

Nina Peršak, LL.D., M.Phil. in Social and Developmental Psychology, Professor of Criminology and Sociology of Law, Faculty of Law, Ghent University, Belgium. E-mail: N.Persak.99@cantab.net

Economic hardship impacts the formal as well as the informal economy on several levels. In terms of the informal economy, when regular jobs are scarce, people tend to look for alternative ways of obtaining money. Prostitution, which is often unregulated or even criminalised, forms a part of the informal economy, and it is the effects of crisis (and responses thereto) in this sector of the informal economy that will be addressed in the present paper. The article begins by inspecting the characteristics of the informal economy, some of which may act as disadvantages as well as advantages, addressing prostitution as one type of this informal economic activity. Examining the available data, we then observe the ways and extent to which the current global financial crisis has affected the informal economy, in general, and prostitution, in particular. Next, the individual's agency and his or her strategies within the unregulated, often illegal and certainly vulnerable economic space of prostitution are examined by describing some existing cases as expressions of human agency on the part of a group of persons often considered as more or less passive victims. Lastly, we turn to the societal reaction towards prostitution, which co-determines the social structure within which the agent, i.e. the prostitute, acts. The article concludes with some observations on future trends in this area and its side effects, appealing to reasonable and emphatic policy-making in the area of prostitution in view of lessons that should have been learned by now.

Keywords: informal economy, prostitution, global financial crisis, human agency, social control, criminalisation, social reaction

UDC: 343.9

Viktimizacija starejših v Mestni občini Ljubljana¹

Tinkara Pavšič Mrevlje²

Policijska statistika in viktimološke študije kažejo, da so starejši od 65 let redkeje žrtve kriminalitete v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami, vendar pa so zaradi posebnosti starostnega obdobja ranljivejši: težje prenašajo posledice viktimizacije in ocenjuje se, da velik delež zlorab sploh ni prepoznan. Članek predstavlja poleg pregleda izsledkov pomembnejših študij kriminalitete nad starejšimi tudi ugotovitve prve raziskave v Sloveniji, ki je osredotočena na značilnosti nekaterih oblik viktimizacije starejših. K udeležbi v raziskavi je bilo z vprašalniki povabljenih sistematično vzorčenih 800 žensk in 800 moških, starih 65 let ali več iz Mestne občine Ljubljana. Vprašalniki so bili poslani po pošti, vrnjenih jih je bilo skoraj 40 odstotkov. Rezultati raziskave kažejo, da je bilo 19,6 odstotka starejših od 65 let vsaj enkrat žrtev kriminalitete, v zadnjem letu pa je bilo viktimiziranih 15,6 odstotka starejših. Predvsem gre za premoženjsko kriminaliteto. Starejši opisujejo svoje počutje po viktimizaciji kot splošno slabo počutje in nelagodje, strah, nemoč, jezo in šok. Rezultati kažejo tudi to, da je dobra polovica udeležencev prijavila kazniva dejanja policiji in velika večina jih je bila zadovoljna z odnosom policistov do njih.

Ključne besede: starejši, starostniki, kriminaliteta, zloraba, viktimizacija, Mestna občina Ljubljana

UDK: 343.988-053.9

1 Viktimologija in viktimizacija starejših

Starost, ob kateri je posameznik obravnavan kot *starejši* oziroma *starostnik*, ni enotno določena. Mejo določa predvsem starost ob upokojitvi, zato večina razvitih držav upošteva kronološko starost 65 let. Tako je tudi v Sloveniji: Statistični urad RS šteje za staro prebivalstvo ljudi, ki so stari 65 let ali več (Kalin in Razpotnik, 2011). Pri tem pa je potrebna pazljivost, saj je populacija nad 65. letom vse prej kot homogena in je znotraj nje mogoče najti različne podskupine ne le glede na starost, temveč tudi glede na zdravstveno stanje, način bivanja (na primer sam/a, z družino, v ustanovi) in prihodke (Fattah in Sacco, 1989).

Z naraščanjem populacije starejših sorazmerno narašča tudi število starejših, ki so žrtve kriminalitete. Podatki slovenske policije pa kažejo, da se povečuje tudi odstotek starejših žrtev kriminalitete v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami in Slovenija pri tem ni osamljen primer (Klančnik in Pavšič Mrevlje, 2013).

Kaj sploh je viktimizacija starejših? V tuji literaturi se najpogosteje pojavlja termin *zloraba* starejših. Definicija zlorabe

vsekakor vključuje kazniva dejanja, vendar pa pogosto obsega širše področje, torej tudi vedenja, ki kršijo norme družbenega vedenja, ne pa nujno tudi kazenskega prava (Goergen in Beaulieu, 2010). *Zloraba starejše osebe* navadno zajema izvršitev (na primer telesno nasilje, finančna zloraba, goljufija) in/ali opustitev nekaterih dejanj (na primer zanemarjanje, nezagotavljanje zdravil in hrane) osebe, ki skrbi za dobro starejšega (Karmen, 2010). Definirajo jo torej fizična, psihična/čustvena in spolna zloraba, pa tudi zanemarjanje, zapustitev, finančno ali materialno izkoriščanje ter samozanemarjanje (tj. vedenje starostnika, s katerim ogroža lastno zdravje ali varnost) (The National Center on Elder Abuse, 1998). Omenjene oblike zlorabe starejših so tiste, katerih storilci so najpogosteje posamezniki, ki na različne načine skrbijo za starejšo osebo; ta pa je od skrbnika (vsaj delno) odvisna. Torej gre za družinske člane (partner/ka, otroci, drugo sorodstvo) ali strokovno osebje – v ustanovah (na primer bolnišnicah ali domovih za starejše) ali izvajalce pomoči na domu. Starejši so pogosto žrtve neznancev, na primer pri krajah na ulici in pri prodajnih goljufijah.

Prve viktimološke študije, ki so bile izvedene v 60. letih v ZDA in v 70. letih v Veliki Britaniji, so pokazale, da so starejši v primerjavi z mlajšimi starostnimi skupinami najredkeje viktimizirani. Mawby (1982) pri iskanju razlogov za to navaja že leta 1948 izdano knjigo von Hentiga, ki kategorizira žrtve glede na dejavnost pred viktimizacijo – starejši torej že dolgo predstavljajo ločeno skupino znotraj tipologije žrtev. Viktimološke študije, ki so osredotočene izrecno na starejšo populacijo, so še vedno v procesu definiranja glavnih parametrov, se pa v splošnem delijo na tiste, ki proučujejo starejše

¹ Prispevek je nastal v sklopu notranjega projekta Skrb za starostnike, žrtve kaznivih dejanj na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru.

² Tinkara Pavšič Mrevlje, doktorica psiholoških znanosti, predavateljica za psihologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: Tinkara.PavsicMrevlje@fv.uni-mb.si

žrtve kriminalitete, in tiste, ki se posvečajo ugotavljanju trpinčenja starejših (Viano, 2007).

Ob nekaterih izjemah (npr. Sacco in Nakhaie, 2001; Weinrath in Gartrell, 1996) literatura s področja viktimizacije starejših že dolga leta omenja neskladnost med njihovim visokim strahom pred kriminaliteto in nizko zaznano dejansko viktimizacijo (v primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami; npr. Areh in Meško, 2003; Fattah in Sacco, 1989; Fielo, 1987; McKee in Milner, 2000; Meško, 2002). Čemu torej posvečati starejšim posebno pozornost? Prvič zato, ker je tako mogoče pripomoči, da strah starejših ne vpliva škodljivo na njihovo vedenje (Payne, Berg in Tussaint, 2001). Poleg tega so starejši, čeprav res redkeje žrtve ulične kriminalitete, v primerjavi z mlajšimi pogoste tarče različnih goljufij (vezanih na primer na domača popravila, prodajo, medicinsko pomoč) (Payne, 2002). Predvsem pa je pomembno poudariti posledice, ki jih utrpijo starejše žrtve kriminalitete. Kljub nižji stopnji viktimizacije so starejši specifično ranljiva starostna skupina (Bachman in Meloy, 2008). Tudi zato, ker so starejše žrtve ranljivejše v kontekstu psihofizičnih posledic: so fizično šibkejše, imajo bolj krhke kosti in okrevanje je daljše, zaradi česar lahko že manjše poškodbe povzročijo resne posledice (Wolf, 2000). Starejše žrtve kaznivih dejanj poročajo tudi o mnogih drugih somatskih simptomih, ki pa so ob spregledanih čustvenih posledicah napačno pripisani starostno pogojenemu fizičnemu upadu (Gray in Acierno, 2002). Večina starejših ljudi ima omejene prihodke in že odtujitev manjše vsote lahko zanje pomeni večjo izgubo kot za druge starostne skupine (Matcha, 2011; Meško, 2002; Wolf, 2000). Nenazadnje kriminaliteta nad starejšimi povzroča visoke ekonomske stroške – na področju zdravstva ter socialnega, pravnega in policijskega dela (Choo, Hairi, Othman, Francis in Baker, 2013).

1.1 Teorije viktimizacije starejših

Strokovnjaki, ki proučujejo viktimizacijo starejših, menijo, da je zapleten konstrukt, ki ga ni mogoče razložiti z eno teorijo, temveč z dejavniki, ki izhajajo iz različnih področij (Wolf, 2003). Teoretični koncepti, ki osvetljujejo razloge za viktimizacijo starejših, so generalno umeščeni v pet osnovnih kategorij (Doerner in Lab, 2012). *Intraindividualni pristopi* pojasnjujejo viktimizacijo z vidika notranje dinamike storilca. Pillemer in Sutorjeva (1988) iz literature povzameta, da so vzrok za zlorabo starejšega patološke lastnosti storilca, najpogosteje vezane na duševne bolezni in motnje v duševnem razvoju. Zelo pogosto je prisotna tudi zloraba alkohola in drugih substanc (npr. Fattah in Sacco, 1989).

Situacijski vidiki viktimizacije se osredotočajo na socialne, okolijske in ekonomske okoliščine žrtve in storilca. V ta kontekst sodi stres, in sicer ne tisti, ki izvira iz medosebnih družin-

skih odnosov, temveč ta, ki ga povzročajo pritiski zaradi obremenitev ob vsakodnevni skrbi za starostnika (Doerner in Lab, 2012). Med situacijske dejavnike prištevamo tudi odnos med žrtvijo in storilcem, ki ga zaznamuje obojestranska odvisnost; ni le starostnik tisti, ki je odvisen od pomoči drugega, pogosto je skrbnik/storilec tisti, ki je od starostnika finančno odvisen in s tem v čustveno ponižujočem podrejenem položaju (Pillemer in Sutor, 1988). Na to je vezan vidik *socialne izmenjave*, po katerem je interakcija med udeleženiimi ustrezna, dokler imajo v odnosu vsi občutek pravičnosti in ustrezne koristi; v položaju nudenja pomoči starostniku se lahko to ravnovesje močno zamaje. Skrbnik postane storilec, ker doživlja odnos kot nepravičen, žrtev pa lahko zaradi občutkov krivde, ki izvirajo iz neenakosti, sprejme zlorabo (Doerner in Lab, 2012).

Z vidika *socialnega interakcionizma* se vloge med otrokom in staršem dramatično obrneta, kar lahko kot posledico prinese tudi zlorabo (Doerner in Lab, 2012). Otrok kot odrasel posameznik, ki ni več odvisen od staršev, ampak je tisti, ki skrbi za odvisnega starša, te nove vloge ne zmore ali noče prevzeti. Po drugi strani pa je lahko starostnik, ki postaja vedno bolj odvisen od skrbi drugega, za tega vedenjsko problematičen, saj doživlja njegovo pomoč kot neustrezno, prezahtevno in/ali svoje potrebe čuti kot nepotrebno obremenitev za druge. Tako se ustvarijo konfliktni položaji, ki lahko peljejo v zlorabo.

Doerner in Lab (2012) omenjata med dejavniki za viktimizacijo še *odnos družbe* do staranja in starostnikov. Staromrznštvo (ang. *ageism*) zajema odpor do starih ljudi, predsodke ter vedenja, ki iz tega izhajajo, poleg tega pa tudi osebni odpor do staranja in starosti ter vsega, kar je z njima povezano (Ramovš, 2010). Slednje sicer ne pomeni neposrednega vzroka za viktimizacijo. So pa starejši zaradi staromrznštva percipirani kot manj pomembni, zato se starejših žrtev v primerjavi z mlajšimi ne jemlje dovolj resno in se njihovi viktimizaciji pripisuje manjši pomen (Quinn in Tomita, 1997).

2 Ugotavljanje viktimizacije starejših

Podatke o starejših žrtvah kriminalitete je mogoče pridobiti iz statističnih podatkov policije in socialnih služb na eni ter študij o viktimizaciji na drugi strani. Prva težava ob primerjavi podatkov se pojavi že ob definiciji viktimizacije/zlorabe starejših, ki vpliva na način njenega merjenja in možnost primerjave podatkov (Bachman in Meloy, 2008; Payne, 2011). Podatki iz različnih virov imajo tudi nekatere druge pomanjkljivosti; statistika policije zajema samo tiste primere, pri katerih je prišlo do prijave kaznivega dejanja, enako velja tudi za socialne službe. Vendar se žrtve ne obrnejo na ustrezne institucije zaradi različnih vzrokov: zaradi strahu pred nadaljnjo viktimizacijo, sramu, strahu, da jim ne bodo verjeli,

strahu, da bo odnos policistov ali drugih uslužbencev slab, ali zaradi prepričanja, da je njihov primer nepomemben.

Čeprav si rezultati študij niso enotni, saj nekateri kažejo, da se starejši od drugih starostnih skupin po deležu neprijavljenih kaznivih dejanj ne razlikujejo (Vaillancourt, 2009), drugi pa ravno obratno (Chivite-Matthews in Maggs, 2002; Klaus, 2000), je dejstvo, da je odstotek neprijavljene kriminalitete velik. V Kanadi ocenjujejo, da je neprijavljenih približno polovica zlorab starejših (Ogrodnik, 2007), na Irskem dobra tretjina (Naughton et al., 2010), v Združenih državah pa ocenjujejo, da ostaja neprepoznanih vsaj 90 odstotkov zlorab (Lifespan of Greater Rochester, 2011). Za Slovenijo nimamo podatkov, ki bi specifično govorili o tem, koliko starejše žrtve policiji prijavljajo ali ne prijavljajo dogodkov. Generalno gledano podatki izpred dobrih 15 let kažejo (Pavlovič, 1999a), da so prijavljene vse tativne avtomobilov, tri četrtine tatvin motornih koles, dve tretjini vlomov, veliko nižje pa druge tativne (približno 50 odstotkov), telesni napadi (38,6 odstotka) in ropi (28,6 odstotka); najredkeje so prijavljeni spolni prestopki (8 odstotkov). Najpogostejši razlog za neprijavo je mnenje, da dogodek ni bil dovolj resen, sledita pa mu prepričanja, da policija ne bi mogla ničesar narediti in da dogodek ni bil primeren za policijo (Pavlovič, 1999a).

Svoje omejitve imajo tudi študije o viktimizaciji starejših, saj lahko sorodniki, skrbniki in institucije onemogočijo dostop do starejše osebe ali pa je oseba sama nenaklonjena pogovorom o osebnih stvareh (Hayman, 2011). Kot pri razlogih za neprijavo policiji, lahko raziskovalni podatki prav tako (nehote) izkazujejo primere, v katerih oseba ne ve, da je žrtev, ali pa to zaradi sramu ali strahu zanika (Payne, 2011). Metodološke težave lahko povzročijo še zdravstveno stanje starejše osebe, ki zaradi slabega vida/sluha/razumevanja ne more izpolniti ankete, pojavljajo pa se tudi vprašanja etične narave, saj lahko spraševanje o viktimizaciji poviša strah pred kriminaliteto pri starejših (Payne, 2011). Med dodatne razloge, zakaj starejše žrtve ne želijo razkriti svojega položaja in razmer (policiji, socialnim službam ali raziskovalcem), sodijo še občutek lastne odgovornosti (na primer, da so vzgojili otroke, ki jih zdaj zanemarjajo), strah pred maščevanjem storilca in morebitnimi posledicami prijave (na primer, da bodo potem prisiljeni živeti v domu za starejše občane), nenazadnje pa imajo svoje otroke radi, čeprav jih ti zlorabljajo (Acierno, 2003). Vsekakor lahko z ustreznim pristopom (npr. anketo, intervjujem), v katerem so: a) natančno opisana kriminalna vedenja; b) uporabljena jasna vprašanja zaprtega tipa; c) vključena vprašanja o storilcih, ki so lahko poznane ali neznanе osebe, pridobimo želene podatke ne le pri mlajših starostnih populacijah, ampak tudi pri starejših (Acierno, Resnik, Kilpatric in Riemer, 2003).

V Kanadi, Združenih državah, Koreji in nekaterih evropskih državah (Grčiji, Italiji, Litvi, Nemčiji, na Portugalskem, v Španiji in na Švedskem) so bile izvedene obširnejše študije

o viktimizaciji starejših. Kljub nekoliko različnim metodološkim pristopom in namenom raziskave večina vključuje starejše nad 65 let in ugotavlja prevalenco³ psihične (čustvene), fizične in spolne, nekatere pa tudi finančne zlorabe.

Slovensko viktimološko raziskovanje sega na začetek šestdesetih let in se je do danes dotaknilo različnih področij: od nasilnih kaznivih dejanj preko tatvin, zlorab otrok in invalidnih posameznikov do obsežne mednarodne raziskave o kriminalitetni viktimizaciji (Šelih, 2012). Vendar pa v Sloveniji še nimamo viktimološke raziskave, ki bi se osredotočala zgolj na starejšo populacijo. Nekaj raziskav, ki delno obravnavajo tematiko starejših, bo predstavljenih v nadaljevanju, na tem mestu pa omenimo še pomembne študije strahu pred kriminaliteto, ki zajemajo tudi starejšo populacijo. Slovenska starejša populacija se počuti bolj ogrožena kot mlajša, saj se zaveda, da za storilce kaznivih dejanj predstavlja manjše tveganje (Areh in Meško,⁴ 2003), oziroma še natančneje: starejša, kot je oseba, manjša je njena možnost samoobrambe, večji, kot je vpliv morebitne kriminalitete na njihovo nadaljnje življenje, bolj pogosto izvaja preventivne ukrepe in vzpostavlja močnejše socialne vezi (Vošnjak, 2011).

3 Pogostost in oblike viktimizacije starejših

Vsem omenjenim raziskavam je skupna ugotovitev, da so starejši ljudje manj pogosto žrtve kriminalitete v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami (Brennan,⁵ 2012; Chivite-Matthews in Maggs, 2002; Klaus,⁶ 2000; Ogrodnik, 2007). Slika je popolnoma drugačna, ko so starostniki obravnavani v okviru ranljivih odraslih populacij (na primer invalidnih oseb); v tem primeru so po ameriških izkušnjah starostniki nad 80 let najpogosteje žrtve zlorabe (30,9 odstotka), sledi jim skupina med 70 in 79 let (26,4 odstotka) in skupina med 60 in 69 let (15,1 odstotka).

V Združenih državah so starejši žrtve predvsem podnevi, na svojem domu ali v njegovi neposredni bližini in so v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami nesorazmerno pogostejše žrtve premoženjske kriminalitete (Klaus, 2000), kar pa ne velja za starejše v Kanadi, kjer so žrtve kraje premoženja veliko redkeje kot mlajši (Ogrodnik, 2007).

³ Prevalenca viktimizacije starejših pomeni odstotek tistih, ki so bili po 65. letu vsaj enkrat žrtve kriminalitete.

⁴ Gre za starostni skupini med 56 in 70 let ter nad 71 let.

⁵ Raziskava vključuje osebe starejše od 55. leta, da ne bi izključili določenih segmentov populacije. Nekatere študije namreč kažejo, da imajo ljudje s fizičnimi ali duševnimi težavami krajšo življenjsko dobo in šibkejšo zdravje v primerjavi s splošno populacijo (Brennan, 2012).

⁶ Raziskava ni ugotavljala pogostosti goljufij in drugih finančnih prevar.

Tudi ameriške socialne službe poročajo, da se viktimizacija starejših nad 60 let zgodi predvsem v domačem okolju (v 89,3 odstotka primerov) in da so v skoraj dveh tretjinah primerov žrtve ženske (65,7 odstotka) (Teaster et al., 2007).

Najpogostejše oblike viktimizacije starejših se med državami nekoliko razlikujejo. V raziskavi sodelujočih evropskih držav so starejši predvsem žrtve psihične (19,4 odstotka; najpogosteje v Nemčiji in na Švedskem), zatem finančne (3,8 odstotka; najpogosteje na Portugalskem in v Španiji), fizične (2,7 odstotka; najpogosteje na Švedskem in v Litvi) in najredkeje spolne zlorabe (0,7 odstotka; najpogosteje v Grčiji in na Portugalskem) (Soares et al., 2010). Irski starejši najpogosteje doživljajo finančno (1,3 odstotka) in psihično zlorabo (1,2 odstotka), redkeje pa fizično zlorabo (0,5 odstotka), zanemarjanje (0,3 odstotka) in spolno zlorabo (0,05 odstotka) (Naughton et al., 2010). Ameriški podatki podobno kažejo, da so starejši daleč najpogosteje žrtve finančne zlorabe (kraja, zavajanje za pridobitev denarja ali vrednostnih predmetov in podobno; 4,2 odstotka, šele zatem pa tudi fizične/spolne zlorabe (2,2 odstotka), zanemarjanja (1,8 odstotka) in čustvene zlorabe (1,6 odstotka) (Lifespan of Greater Rochester, 2011). Korejski starejši so najpogosteje žrtve čustvene (4,2 odstotka) in finančne (4,1 odstotka), najredkeje pa fizične zlorabe (1,9 odstotka) (Oh, Kim, Martins in Kim, 2006).

V Sloveniji še ni bila izvedena raziskava, ki bi se posebej osredotočala na viktimizacijo starejših. Kolikor je mogoče razbrati iz podatkov, dobljenih iz Mednarodne ankete o kriminaliteti iz leta 1997, so osebe med 66 in 75 let v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami najredkeje večkratno viktimizirane (8,4 odstotka), prav tako so tudi najredkeje žrtve osebnih tatvin (5,7 odstotka) in telesnega nasilja (7–8 odstotkov) (Pavlovič, 1999b). Posredno lahko o starejših kot žrtvah nasilja sklepamo tudi iz raziskave o nasilju v družinah; ta kaže, da 13,6 odstotka ljudi pozna vsaj eno družino, v kateri se izvaja nasilje nad starim človekom. Predvsem gre za psihično (9,1 odstotka), pa tudi za fizično (4,3 odstotka) in ekonomsko nasilje (4,2 odstotka) ter zanemarjanje (4,8 odstotka) (Sedmak, Kralj, Medarič in Simčič, 2006). Dostopni so še podatki centrov za socialno delo o nasilju nad starejšimi: od vseh obravnavanih žrtev zaradi nasilja v družini v letu 2010 je bilo starejših (65 let ali več) 6,5 odstotka (Stop violence against elderly women, 2009). Omenjene raziskave nam grobo orisujejo sliko o viktimizaciji starejših v Sloveniji, vendar z mnogimi omejitvami; predvsem jih označuje neprilagojenost posebnostim viktimizacije starejših (na primer natančnejši vpogled v nekatere oblike zlorab) in (zgornja) starostna omejitev udeležencev. Poleg omenjenih imamo tudi podatke iz statistike slovenske policije. Ti kažejo, da so starejši od vseh starostnih skupin najredkeje

viktimizirani, najpogosteje pa so žrtve premoženjske kriminalitete (dobrih 80 odstotkov). Sledijo kazniva dejanja zoper človekove pravice in svoboščine in gospodarska kriminaliteta (oboje okoli 5 odstotkov) ter kazniva dejanja zoper življenje in telo (skoraj 3 odstotki) (Klančnik in Pavšič Mrevlje, 2013).

4 Storilci kriminalitete nad starejšimi

V primerjavi z ostalimi starostnimi skupinami so najpogostejši storilci kriminalitete nad starejšimi tisti, katerim starejši najbolj zaupajo in so od njih tudi odvisni. Omenjene študije ne vključujejo starostnikov, ki so kognitivno oškodovani⁸ in/ali so nastanjeni v negovalnih ustanovah oziroma domovih za starejše, in kažejo, da so najpogostejši (nad 40 odstotkov) storilci njihovi odrasli otroci, (zakonski) partnerji in drugi družinski člani (Lifespan of Greater Rochester, 2011; Naughton et al., 2010; Ogrodnik, 2007; Teaster et al., 2007). Krienert, Walsh in Turner (2009) natančneje ugotavljajo, da so starejši moški v primerjavi z ženskami pogosteje žrtve kriminalitete znancev in neznancev, starejše ženske pa so pogosteje žrtve (zakonskih) partnerjev in otrok. Podobno kažejo tudi podatki najnovejše raziskave o finančni zlorabi starejših (Holtfreter, Reisig, Mears in Wolfe, 2014), kjer starejše viktimizirajo predvsem lastni otroci (50 odstotkov pri ponarejanju podpisov), nekoliko redkeje drugi sorodniki (skoraj 30 odstotkov), približno četrtnina pa neznanci.

Starejši so predvsem žrtve moških storilcev (Krienert et al., 2009), ženske pa so pogosteje storilke v primerih zanemarjanja (The National Center on Elder Abuse, 1998). Navedene študije kažejo, da so storilke/storilci najpogosteje srednjih let (med 41 in 59), kar se sklada z dejstvom, da so starejši večinoma žrtve svojih otrok in ljudi, od katerih so odvisni zaradi oskrbe.

5 Dejavniki tveganja in posledice viktimizacije starejših

Lachs in Pillemer (2004) povzemata dejavnike tveganja, ki so tudi empirično podprti. Med te spada skupno gospodinjstvo (starejši, ki živijo sami, so pogosteje izpostavljeni le finančnim zlorabam, sicer pa so redkeje žrtve kriminalitete), demenca, socialna izolacija, psihopatologija storilcev in močna odvisnost od žrtve.

⁸ Kognitivna oškodovanost pomeni upad kognitivnega delovanja, torej predvsem spomina, mišljenja in govora (jezika). Takšna oseba s težavo priključuje podatke iz spomina, se težko zbere, uči novih vsebin in odloča o stvareh iz vsakodnevnega življenja.

⁷ V tej raziskavi so bili vključeni starejši med 60. in 84. letom.

Za *prepoznavanje* viktimizacije starejših so (poleg prič) pomembni še drugi znaki. Nekateri so jasni in očitni (na primer podhranjenost), v večini primerov pa ni tako, saj se prekrivajo s psihičnimi in fizičnimi spremembami, ki so običajne za poznejša obdobja življenja (Dyer, Connolly in McFeeley, 2003). Pri žrtvah zlorab psihične narave so se pokazale pogostejša depresivna in anksiozna simptomatika ter povišane somatske težave (Soares et al., 2010). Tudi druge študije kažejo, da so zlorabe in zanemarjanja starejših vezani na depresijo, demenco, alkoholizem, psihoze in slabše ali neustrezne izvršitvene⁹ funkcije, ki niso vedno enostavno prepoznavne, dodatno pa se še zaplete, ker jih starejši pogosto poskušajo prikriti (Dyer in Goins, 2000). V teh primerih je potrebna velika previdnost, saj povezava med viktimizacijo in omenjenimi težavami ne govori o vzročnosti. Gre lahko za ranljivost te starostne skupine in posledice viktimizacije ob enem.

O posledicah nam govorijo raziskave, v katerih je večina udeležencev (84 odstotkov), ki so bili žrtve zlorabe ali zanemarjanja, ocenila, da je izkušnja resno vplivala na njihovo življenje (Naughton et al., 2010). Tudi mlajši od 55 let trpijo za posledicami viktimizacije, a veliko redkeje kot starejši (79 odstotkov v skupini do 55 let v primerjavi z 91 odstotkov v skupini nad 55 let). Starejši so predvsem jezni (39 odstotkov), zmedeni (27 odstotkov) in prestrašeni (18 odstotkov) (Brennan, 2012). Če primerjamo s čustvenimi odzivi pri mlajših starostnih skupinah, opazimo kvalitativno podobnost: tudi pri mlajših je na prvem mestu jeza, sledita mu šok in strah (Dignan, 2005). V primerjavi z mlajšimi (pod 55 let) je pri starejših žrtvah ugotovljeno tudi to, da med spoloma ni razlik v čustvenem doživljanju (pri mlajših čutijo posledice predvsem ženske) (Brennan, 2012).

6 Viktimizacija starejših v Sloveniji in namen raziskave

V uvodnem besedilu prispevka so bile predstavljene tudi slovenske raziskave, ki so delno povezane z viktimizacijo starejših, in jasno je, da v Sloveniji še ni bila izvedena raziskava, ki bi se usmerila izključno na to specifično področje. Za ta namen smo želeli opraviti prvo tovrstno raziskavo, in sicer z vprašalniki, poslanimi po pošti. Rezultati nam omogočajo vpogled v viktimizacijo starejših na območju Mestne občine Ljubljana in ustreznost vprašalnika ter izbrane metode.

⁹ Izvršitvene funkcije zajemajo kontrolne mehanizme, ki uravnavajo spoznavne procese posameznika (Miyake et al., 2000): mišljenje, učenje in zaznavanje. Natančneje gre za to, da je posameznik sposoben oblikovati cilje, načrtovati način, kako jih doseči, izvršiti te načrte in biti pri tem učinkovit (Jurado in Rosselli, 2007).

7 Metoda

7.1 Udeleženci

Za sodelovanje v raziskavi je bilo naprošenih 1600 žensk in moških, ki so do 1. 9. 2013 dopolnili 65 let in živijo na območju Mestne občine Ljubljana. Vzorčenje je bilo sistematično (po naselju, ulici in hišni številki; opravili so ga na Statističnem uradu RS) in je vključilo 800 žensk in 800 moških.

Končni vzorec vključuje 635 starejših (39,69-odstotna odzivnost), 316 moških in 313 žensk (vsi spola niso navedli), s povprečno starostjo 74,8 leta (SD = 7,26; min = 65 let, maks = 99 let).

7.2 Vprašalnik

Uporabljen vprašalnik so oblikovali v nevladni organizaciji Tryggare Sverige (Varnejša Švedska) za ugotavljanje kriminalitete nad starejšimi v Mestni občini Uppsala na Švedskem. Preveden v slovenščino obsega deset strani. 45 vprašanj je razdeljenih na več sklopov. Prvi sklop postavlja splošna demografska vprašanja (starost, spol, bivanje, zdravje). Drugi ugotavlja prevalenco kriminalitete od dopolnjenega 65. leta starosti (nadlegovanje, grožnje, fizično in spolno nasilje, tatvine in goljufije), vsi naslednji sklopi pa sprašujejo po posameznem kaznivem dejanju v zadnjem letu glede na lokacijo in storilca. Pri vsakem kaznivem dejanju je postavljeno tudi vprašanje o počutju po viktimizaciji.

Zadnja štiri vprašanja ugotavljajo, ali je posameznik kaznivo dejanje prijavil policiji, kako v tem primeru ocenjuje odziv policistov oziroma zakaj prijave ni podal. Zadnje vprašanje (za tiste, ki so bili viktimizirani v zadnjem letu) pa ugotavlja, ali je posameznik iskal pomoč in podporo pri navedenih organizacijah: pri policiji, nevladni organizaciji, v varni hiši, centru za socialno delo, pri osebju iz doma za starejše, na urgenci, pri psihiatru ali bolnišnici. Vprašalnik se zaključuje s kratko predstavitvijo nevladne organizacije, SOS telefon in njihovo številko za stik.

Vprašanja o letu rojstva in počutju ob posamezni vrsti viktimizacije so odprtega tipa, vsa ostala pa zaprtega tipa, pri katerih je mogoče označiti več odgovorov. Vedno je dana tudi možnost dopolnitve ponujenih odgovorov (kot odgovor *drugo*, s prostorom za pojasnitev). V obliki lestvice so ponujeni odgovori le na vprašanje o oceni lastnega zdravja (od 1 – zelo slabo do 5 – zelo dobro) ter pogostosti posamezne oblike zanemarjanja (1 – nikoli; 2 – enkrat; 3 – večkrat).

Da bi bile enotno razumljene, so bile v vprašalniku posamezne vrste zlorab definirane na naslednji način:

— Nadlegovanje;

Pri tem gre lahko za neželene obiske, telefonske klice, sporočila, zasledovanje in podobno. Lahko gre celo za žaljenje ali za to, da vam je kdo preprečil udeležbo na dejavnostih, katerih ste se želeli udeležiti.

— Grožnje;

Lahko gre, na primer za to, da vam je nekdo grozil, da bo škodil vam ali vašim najbližjim. Grožnje so lahko neposredne ali prikrite, izrečene na samem ali po telefonu oziroma z drugimi komunikacijskimi sredstvi.

— Telesno nasilje;

Lahko na primer gre za to, da vas je kdo udaril, brcnil, porinil, davil ali bil do vas kako drugače fizično nasilen ter vas je poškodoval oziroma vam povzročil bolečine.

— Spolno nasilje;

Lahko na primer gre za to, da vas je kdo nadlegoval, spolno napadel ali silil v spolnost. To velja tako za resne kot tudi za manj resne dogodke, doma ali kjerkoli drugje.

— Kraja ali poškodovanje lastnine;

Lahko na primer gre za to, da so vam ukradli kolo, nakit, denarnico ali kaj drugega oziroma poškodovali ali uničili vašo lastnino.

— Goljufije;

Lahko na primer gre za to, da so vas prevarali in tako od vas dobili denar ali kakšno drugo vredno stvar. To velja za manjša in večja kazniva dejanja.

7.3 Postopek

Vprašalniki so bili z dopisom, ki je na kratko obrazložil namen raziskave in izvajalca, in povratno kuverto razposlani v začetku oktobra 2013. Konec istega meseca so bili razposlani še dopisi, ki so nagovorili tiste, ki še niso izpolnili vprašalnikov, naj to storijo. Ker je bilo reševanje vprašalnikov anonimno, so bili opomniki poslani na vse naslove. Približno dve tretjini vprašalnikov je bilo vrnjenih v prvem mesecu po pošiljanju, ostali pa v slabem mesecu po poslanih opomnikih.

Podatki so bili vneseni v program SPSS (22.0), z njim analizirani, in sicer z uporabo opisnih statistik ter logistične regresije (Brace, Kemp in Snelgar, 2009).

8 Rezultati

8.1 Osnovni podatki

Večina udeležencev (75,2 odstotka) je vprašalnik reševala sama, nekateri z ženo/možem (17,6 odstotka) ali otrokom

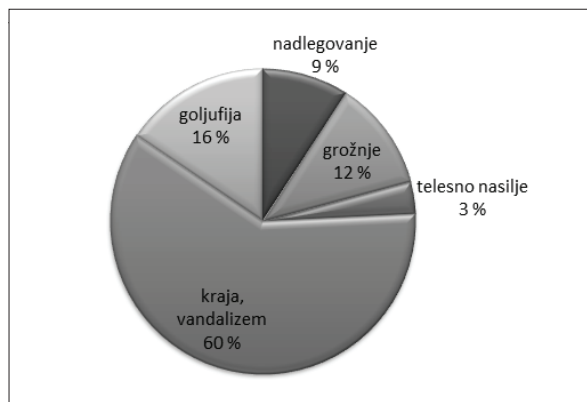
(5,5 odstotka). Dobra polovica jih živi v stanovanju (51,7 odstotka), nekoliko manj pa v hiši (47,5 odstotka). Slaba tretjina udeležencev (27,4 odstotka) živi sama, drugi pa predvsem s partnerko/partnerjem (59 odstotkov) in/ali odraslim otrokom (22 odstotkov).

Udeleženci so svoje zdravje večinoma ocenjevali kot dobro ali zelo dobro (63,7 odstotka), 28,4 odstotka kot manj dobro, 7,9 odstotka pa kot slabo ali zelo slabo. Pri vsakodnevnih opravilih je v zadnjem letu pomoč potrebovalo 21 odstotkov ($n = 132$) vprašanih. Od teh so dve osebi (1,5 odstotka večkrat kljub potrebni pomoči namerno pustili sami, trem (2,3 odstotka) vsaj enkrat namerno niso nudili pomoči ali zdravljenja, eni osebi so večkrat namerno dali napačna ali preveč zdravil, eni osebi pa enkrat namerno ni bila nudena pomoč pri osebni negi. V enem primeru je bil storilec zlorabe bivša partnerka/partner, v dveh otroci, v treh pa je bil označen odgovor *nekdo drug*, brez dodatnega pojasnila. Najbrž je šlo za osebje v bolnišnici, saj so se trije od teh primerov zgodili v bolnišnici, trije na domu udeleženca, eden pa drugje (brez dodatnega pojasnila).

Velike večine vprašanih (93 odstotkov) v zadnjem letu ni skrbelo, da bi bili napadeni ali da bi kdo z njimi grdo ravnal.

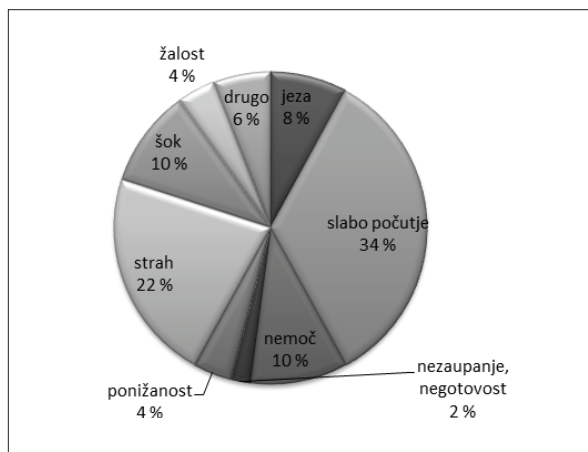
8.2 Prevalenca viktimizacije nad starejšimi

Prevalenca viktimizacije vprašanih od dopolnjenega 65. leta dalje je 19,6 odstotka. Kot kaže slika 1, gre predvsem za premoženjsko kriminaliteto, o spolnem nasilju pa udeleženci ne poročajo. Storilci kaznivih dejanj so predvsem neznanci (78,74 odstotka), znanci (na primer sosedi; 11,02 odstotka) in otroci (5,51 odstotka), zgodili pa so se najpogosteje na domu udeleženca (37,78 odstotka), na javnem prostoru (34,07 odstotka) in na drugem zasebnem prostoru ali njegovi bližini (okolica stanovanja, vrt, vikend; 17,78 odstotka).

Slika 1: Pogostost posamezne oblike viktimizacije starejših od 65 let

Udeleženci, ki so bili žrtve kriminalitete po 65. letu, so počutje po dogodku opisali, kot prikazuje slika 2 (možnih je bilo več odgovorov). Prevladujejo opisi splošnega slabega in nelagodnega počutja, sledijo pa strah, nemoč in jeza.

Slika 2: Prikaz počutja žrtev kriminalitete po dogodku

8.3 Incidenca viktimizacije nad starejšimi

V tabeli 1 so prikazani podatki o posameznih oblikah zlorabe, ki so jih udeleženci utrpeli v zadnjem letu. Vsaj eno obliko zlorabe je v zadnjem letu doživelo 15,6 odstotka udeležencev. Rezultati kažejo, da so bili storilci poznane in neznane osebe ter da so bili udeleženci žrtve doma in na javnih mestih.

Tabela 1: Pogostost, storilci in kraji posameznik oblik viktimizacije v zadnjem letu.

Oblika viktimizacije	n	%	Storilec (n)	Kraj viktimizacije (n)
Nadlegovanje	14	11,3	neznanec (8); otrok (3); znanec (2); bivši partner (1)	doma (12); vikend, vrt (13); javni prostor (2)
Grožnje	12	9,68	sorodnik (2); neznanec (2)	doma (8); javni prostor (2); drugo (npr. v stanovanjskem bloku; n = 2)
Telesna zloraba	3	2,42	otrok (2); neznanec (2)	doma (2); javni prostor (1)
Kraja/tatvina	74	59,7	neznanec (67); znanec (5); otrok (1); sorodnik (1)	javni prostor (28); doma (26); vikend, vrt ipd. (17); avtobus (5); dom drugega (1)
Goljufija	21	16,9	znanec (13); neznanec (8), sorodnik (1)	doma (8); javni prostor (7); drugje (5)
Skupaj	124	100		

8.4 Dejavniki ranljivosti

Uporabljena je bila logistična regresija, da bi na podlagi starosti, spola, ocene lastnega zdravja, načina življenja (sam/a ali z drugim/i) ter potrebe po zdravstveni oskrbi in pomoči ugotovili napovedne spremenljivke za viktimizacijo po 65. letu¹⁰. Na podlagi istih napovednih spremenljivk je bila logistična regresija uporabljena še za napoved viktimizacije v zadnjem letu zaradi groženj, goljufij, nadlegovanja, telesnega nasilja in kraje.

Med napovedne spremenljivke ni bilo vključeno vprašanje o strahu pred napadom in grdim ravnanjem, saj je nanj velika večina (93 odstotkov) odgovorila negativno in zato spremenljivka ni diferencirajoča.

Rezultati logistične regresije so pokazali, da na viktimizacijo po 65. letu značilno vpliva le to, da oseba ne živi sama; spol, ocena lastnega zdravja, potreba po zdravstveni oskrbi in starost pa ne kažejo statistično pomembnega vpliva na viktimizacijo starejših (tabela 2).

¹⁰ Napoved za spolno nasilje ni bila računana, ker nihče od udeležencev ni poročal o tej vrsti zlorabe.

Tabela 2: Vpliv demografskih dejavnikov in zdravstvenega stanja na viktimizacijo po 65. letu

Napovedna spremenljivka	Wald χ^2	RO	95 % interval zaupanja
Spol (1 – moški; 2 – ženski)	,24	,89	,57–1,40
Živite sami (0 – ne; 1 – da)	9,24	,49**	,31–,77
Ocena zdravja (1 – zelo slabo; 5 – zelo dobro)	,17	,94	,70–1,26
Potrebna zdravstvena oskrba (0 – ne; 1 – da)	,40	,84	,49–1,44
Starost	,97	1,01	,99–1,05

Opombe: RO – razmerje obetov; df = 1; R^2 (Nagelkerke) = ,04; ** p < ,01

Na to, da bo oseba po 65. letu žrtev *nadlegovanja*, pomembno vpliva, če oseba ne živi sama in če ne potrebuje zdravstvene oskrbe in pomoči; spol, ocena lastnega zdravja in starost pa na to statistično pomembno ne vplivajo (tabela 3).

Tabela 3: Vpliv demografskih dejavnikov in zdravstvenega stanja na izkušnjo nadlegovanja v zadnjem letu.

Napovedna spremenljivka	Wald χ^2	RO	95 % interval zaupanja
Spol (1 – moški; 2 – ženski)	,37	1,48	,42–5,22
Živite sami (0 – ne; 1 – da)	9,35	,13**	,03–,48
Ocena zdravja (1 – zelo slabo; 5 – zelo dobro)	1,23	,62	,27–1,44
Potrebna zdravstvena oskrba (0 – ne; 1 – da)	7,18	,17**	,05–,62
Starost	1,28	,95	,88–1,04

Opombe: RO – razmerje obetov; df = 1; R^2 (Nagelkerke) = ,16; ** p < ,01

Da je oseba žrtev *grožnje* po dopolnjenem 65. letu je večja verjetnost, če je oseba ženskega spola, če živi sama, njena ocena lastnega zdravja, potreba po zdravstveni oskrbi in starost pa na to ne vplivajo statistično pomembno (tabela 4).

Tabela 4: Vpliv demografskih dejavnikov in zdravstvenega stanja na doživete grožnje v zadnjem letu.

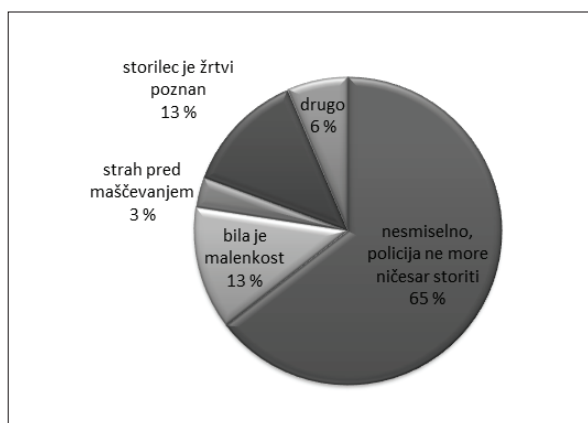
Napovedna spremenljivka	Wald χ^2	RO	95 % interval zaupanja
Spol (1 – moški; 2 – ženski)	4,74	6,04*	1,20–30,45
Živite sami (0 – ne; 1 – da)	3,43	,29	,08–1,07
Ocena zdravja (1 – zelo slabo; 5 – zelo dobro)	2,21	1,74	,84–3,60
Potrebna zdravstvena oskrba (0 – ne; 1 – da)	3,12	,31	,08–1,14
Starost	,88	,96	,88–1,05

Opombe: RO – razmerje obetov; df = 1; R^2 (Nagelkerke) = ,17; * p < ,05

8.5 Prijava kaznivih dejanj

Med udeležencev, ki so bili v zadnjem letu žrtve kriminalitete, jih je 56,3 odstotka podalo prijavo policiji. Razlogi tistih, ki tega niso storili, so prikazani na sliki 3. Na vprašanje o tem, ali so kot žrtve v zadnjem letu iskali pomoč pri kateri od naštetih organizacij, je odgovorilo le 38 vprašanih. Od teh se jih je 36 (92,3 odstotka) obrnilo na policijo, po eden na urgentno zdravniško pomoč in psihiatrično pomoč, dva pa sta označila odgovor *drugo*, brez dodatne obrazložitve.

Prosti odgovori udeležencev ($n = 39$) na vprašanje o odzivu policistov na prijavo so kategorizirani na *dober* (na primer korekten, v redu, pohvalen, odličen, pozitiven) in *slab odziv* (na primer nezadovoljiv, neučinkovit, nezainteresiran). Velika večina (80,6 odstotka) udeležencev je odziv policistov označila kot *dober* (najpogostejši odgovori: *dober, korekten, soliden, vljuden, prijazen, strokoven*).

Slika 3: Razlogi, da žrtve niso prijavile zlorabe

9 Razprava

9.1 Viktimizacija starejših v Mestni občini Ljubljana

Viktimizacija starejših je v zahodnem svetu prisotna že od nekdaj, kot problem družbe pa formalno prepoznana šele pred nekaj desetletji (Wolf, 2003). Čeprav zanimanje za starejše žrtve kriminalitete ves čas narašča, je populacija nad 65. letom v primerjavi z drugimi precej zapostavljena. Še celo Haymanova (2011), ki analizira viktimizacijo starejših v Kanadi, eni najbolj naprednih držav na tem področju, piše, da je zaskrbljujoče, kako nevidni so starejši ljudje v kriminoloških raziskavah in literaturi in kako malo se o tem posledično tudi ve. V Sloveniji so bile izvedene nekatere raziskave, ki so posredno povezane z viktimizacijo starejših (npr. strah pred kriminaliteto: Areh in Meško, 2003; Meško, 2002) ali bolj neposredno (npr. Mednarodna anketa o kriminaliteti: Pavlovič, 1999b), raziskovalci pa se starejšim žrtvam kriminalitete posebej še niso posvetili. Pričujoč prispevek predstavlja rezultate prve raziskave o prevalenci in incidenci viktimizacije starejših v Sloveniji, natančneje na območju Mestne občine Ljubljana.

Rezultati raziskave kažejo, da je 19,6 odstotka udeležencev po 65. letu doživelo vsaj eno od naslednjih oblik kriminalitete: nadlegovanje, grožnje, telesno in spolno nasilje, tatvino ali poškodovanje lastnine in goljufije. V zadnjem letu je vsaj eno od naštetega doživelo 15,6 odstotka vprašanih. Največ gre za premoženjsko kriminaliteto (tatvina, poškodovanje ali uničenje lastnine), v zadnjih dvanajstih mesecih je bilo tovrstnih žrtev skoraj 12 odstotkov vprašanih. Od rezultatov o premoženjski kriminaliteti nad starejšimi, predstavljenimi v uvodnem delu, so glede na metodologijo zbiranja najbolj pri-

merljivi kanadski, kjer ugotavljajo 8,7 odstotka tovrstne viktimizacije (Ogrodnik, 2007).

O različnih oblikah zanemarjanja poročajo največ tri osebe. Ena od teh je dodatno zapisala, da je do pomanjkanja hrane in oskrbe prišlo nenamerno, zaradi gmotnega pomanjkanja v družini. S statističnega vidika tri primere (2,3 odstotka) težko ustrezno primerjamo z odstotki drugih študij z večjim številom udeležencev, lahko pa jih imamo za orientacijo: na Irskem 0,3 odstotka (Naughton et al., 2010) in v Združenih državah Amerike 1,8 odstotka (Lifespan of Greater Rochester, 2011).

Storilci premoženjske kriminalitete so večinoma neznanči, ostale oblike kriminalitete pa storiijo starejšim neznanči in poznani ljudje. Ti so predvsem znanci (na primer sosedje) in sorodniki, katerih delež pa v raziskavi ni tako visok kot v nekaterih drugih državah (več kot 40 odstotkov; na primer Naughton et al., 2010; Ogrodnik, 2007; Teaster et al., 2007).

Skladno s podatki drugih raziskav (npr. Lachs in Pillemer, 2004) so udeleženci iz Mestne občine Ljubljana, ki ne živijo sami, pogosteje viktimizirani. Ob pogostejših socialnih stikih je več možnosti zlorabe, znano pa je tudi, da so storilci tovrstne kriminalitete zelo pogosto odvisni od svojih žrtev (Lachs in Pillemer, 2004), kar med drugim potrjuje skupno bivanje. S tega stališča so razumljivi tudi dobljeni podatki: večja je verjetnost, da bodo nadlegovani starejši, ki ne živijo sami in ki v zadnjem letu niso potrebovali oskrbe in pomoči. Morebiti zato, ker so fizično in psihično zdravi starejši manj podredljivi v primeru konfliktov, zaradi izbranega metodološkega pristopa pa najbrž nismo prejeli odgovorov nadlegovanih starejših, odvisnih od svojih sorodnikov – skrbnikov, ki so lahko obenem tudi storilci. Kot dejavnik ranljivosti se je pri udeležencih pokazal tudi spol – starejše ženske imajo večjo verjetnost, da bodo žrtve groženj v primerjavi s starejšimi moškimi. Tudi Teaster s sodelavci (2007) ugotavlja, da predstavljajo ženske skoraj dve tretjini vseh žrtev po 60. letu.

Dobra polovica udeležencev je prijavila kazniva dejanja policiji in velika večina je bila z odnosom policistov zadovoljna. Prijave niso podali udeleženci, ki so menili, da policija nima zadostne moči in volje, da bi primere rešila, zato se jim je posledično prijava zdela nesmiselna. Tisti, ki so zaradi kriminalitete poiskali pomoč, so to storili na policiji in skoraj nikjer drugje. Zagotovo je policija pomembna institucija pri preprečevanju in odkrivanju kriminalitete nad starejšimi, vendar se je treba zavedati, da lahko tovrstne izkušnje pustijo posamezniku tudi posledice čustvene narave. Te so se pokazale predvsem kot splošno slabo počutje in nelagodje, strah, nemoč, jeza in šok. S psihološkega stališča je opis »slabo počutje« in »nelagodje« razmeroma splošen opis negativnega doživljanja, za katerim stojijo različni občutki in čustva, na primer tes-

noba, strah ali jeza. Tako je najpogostejši odgovor udeležencev premalo natančen in ga je težko primerjati z rezultati drugih raziskav. Preostali odgovori pa kažejo na to, da so udeleženci naše raziskave predvsem prestrašeni (22 odstotkov), nemočni (10 odstotkov) in šokirani (10 odstotkov) ter šele nato jezni (8 odstotkov). Druge študije namreč kažejo, da je jeza najpogostejše čustvo po viktimizaciji pri starejših (Brennan, 2010) in pri mlajših (Dignan, 2005). Strah in temu podobna doživljanja so lahko problematična, saj posameznika ovirajo pri vsakdanjem delovanju in ga lahko silijo v pasivnost, za razliko od (zdrave) jeze, ki človeka spodbuja k aktivnosti in delovanju. V tem pogledu bi bilo smiselno, da bi žrtve poiskale pomoč ne le pri policiji, temveč tudi pri kateri drugi organizaciji. Ker so se razen na policijo obrnili na eno od ostalih organizacij le štirje (7,7 odstotka), se postavlja vprašanje, ali so sploh seznanjeni z obstojem in storitvami teh organizacij.

9.2 Ustreznost metode in vprašalnika

Razpošiljanje vprašalnikov po pošti je pogost način raziskovanja predvsem zato, ker je finančno in časovno ekonomičen, vendar pa je v teh primerih delež odgovorov navadno nižji kot pri drugih oblikah pristopa. Še posebej to velja za starejše: v povprečju se z vsakim letom starosti zniža odzivnost za 0,5 odstotka (Kaldenberg, Koenig in Becker, 1994). 40-odstotna odzivnost naše raziskave je razmeroma visoka, vendar pa je pri občutljivih temah, kot so zlorabe, neodgovorjeno vprašanje o razlogih za neodzivnost še bolj pereče. Z zbiranjem podatkov po pošti vprašalniki najbrž ne dosežejo najbolj ranljivih posameznikov. Ob tovrstnem povpraševanju se pogosto pojavljajo tudi različni čustveni odzivi (na primer strah pred maščevanjem, sram, občutki krivde), katerim se je z zavrnitvijo vprašalnika mogoče (delno) izogniti. Neposredni razgovori s starejšimi bi bili vsebinsko bolj učinkoviti, finančno in časovno pa bolj zahtevni.

Glede na dobljene odgovore je mogoče zaključiti, da so vprašanja postavljena razumljivo. Neodgovorjena so ostala predvsem vprašanja odprtega tipa. Te je na drugačen način težko postaviti, saj so povpraševala po kratkem opisu kaznivega dejanja. Vprašanje zaprtega tipa z možnostjo več odgovorov pa bi bilo ustrežnejše pri zapisovanju *počutja po viktimizaciji*. Štiriintrideset odstotkov odgovorov namreč opredeljuje počutje kot »slabo«, kar pa je s psihološkega stališča presplošen odgovor in ga ni mogoče primerjati z ostalimi, na primer jezo ali strahom.

10 Sklep

Raziskava je pokazala, da je bila po 65. letu viktimizirana skoraj petina udeležencev, v zadnjem letu pa dobra šestina. Predvsem izstopa podatek, da skoraj polovica udeležencev

viktimizacije ni prijavila policiji – najpogosteje iz prepričanja, da je policija pri reševanju nekaterih kaznivih dejanj nemočna. Posledično se ozaveščanje starejših še vedno kaže kot zelo potrebno. Starejše je treba seznaniti z vrstami kriminalitete, da prepoznajo dejanja, ki jih morda sploh ne vidijo kot problematična in jih zato ne prijavijo policiji. Povečati bi bilo treba tudi ozaveščanje o pomembnosti prijave kriminalitete policiji. Smiselnost prijave namreč ni le v povračilu odtujenih stvari ali odškodnini, temveč tudi v identifikaciji storilca v povezavi z drugimi podobnimi kaznivimi dejanji in preventivo.

Odziv policistov ob prijavi je bil za veliko večino udeležencev korekten in pozitiven, vendar se ob omejitvah raziskave postavlja vprašanje, ali ni to predvsem zato, ker so o tem poročali aktivni in (kognitivno) zdravi starejši. Posledično pa se odpira novo področje vprašanj, vezanih na usposobljenost policistov za delo s starejšimi. Ti niso homogena skupina, zato je pomembno, da policisti ne predpostavljajo vnaprej, da bodo vsi starejši, s katerimi bodo vodili razgovor, ovirani oziroma na nekem mentalnem področju oškodovani. Vsekakor morajo biti pozorni na morebitno pešanje različnih mentalnih in fizičnih funkcij, na primer spomina, miselnih procesov in zaznavanja.

Literatura

1. Acierno, R. (2003). Elder mistreatment: Epidemiological assessment methodology. V R. J. Bonnie in R. B. Wallace (ur.), *Elder mistreatment: Abuse, neglect and exploitation in an aging America* (str. 261–302). Washington: The National Academies Press.
2. Acierno, R., Resnik, H., Kilpatric, D. in Riemer, W. S. (2003). Assessing elder victimization: Demonstration of a methodology. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38(11), 644–653.
3. Areh, I. in Meško, G. (2003). Strah pred kriminaliteto v urbanih okoljih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(3), 144–152.
4. Bachman, R. in Meloy, M. L. (2008). The epidemiology of violence against the elderly: Implications for primary and secondary prevention. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 24(2), 186–197.
5. Brace, N., Kemp, R. in Snelgar, R. (2009). *SPSS for psychologists*. Routledge.
6. Brennan, S. (2012). *Victimization of older Canadians, 2009*. Ottawa: Minister responsible for Statistics Canada. Pridobljeno na <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2012001/article/11627-eng.htm>
7. Chivite-Matthews, N. in Maggs, P. (2002). *Crime, policing and justice: The experience of older people: Findings from the British Crime Survey, England and Wales*. London: Information and Publications Group.
8. Choo, W. Y., Hairi, N. N., Othman, S., Francis, D. P. in Baker, P. R. A. (2013). Interventions for preventing abuse in the elderly (Protocol). *Cochrane Database of Systematic Reviews*. Pridobljeno na <http://eprints.qut.edu.au/58054/>
9. Dignan, J. (2005). *Understanding victims and restorative justice*. New York: Open University Press.
10. Doerner, W. G. in Lab, S. P. (2012). *Victimology* (6th ed.). Burlington: Elsevier.

11. Dyer, C. B. in Goins, A. M. (2000). The role of the interdisciplinary geriatric assessment in addressing self-neglect of the elderly. *Generations*, 24(2), 23–27.
12. Dyer, C. B., Connolly, M. T. in McFeeley, P. (2003). The clinical and medical forensics of elder abuse and neglect. V R. J. Bonnie in R. B. Wallace (ur.), *Elder mistreatment: Abuse, neglect and exploitation in an aging America* (str. 339–381). Washington: The National Academies Press.
13. Fattah, E. A. in Sacco, V. F. (1989). *Crime and victimization of the elderly*. New York: Springer.
14. Fiello, S. (1987). How does crime affect the elderly. *Geriatric Nursing*, 8(3), 80–83.
15. Goergen, T. in Beaulieu, M. (2010). Criminological theory and elder abuse research: Fruitful relationship or worlds apart? *Ageing International*, 35(3), 185–201.
16. Gray, M. J. in Acierno, R. (2002). Symptom presentations of older adult crime victims: Description of a clinical sample. *Anxiety disorders*, 16(3), 299–309.
17. Hayman, S. (2011). Older people in Canada: Their victimization and fear of crime. *Canadian Journal on Aging*, 30(3), 423–436.
18. Holtfreter, K., Reisig, M. D., Mears, D. P. in Wolfe, S. E. (2014). *Financial exploitation of the elderly in a consumer context*. U.S. Department of Justice. Pridobljeno na <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/245388.pdf>
19. Jurado, M. B. in Rosselli, M. (2007). The elusive nature of executive functions: A review of our current understanding. *Neuropsychology Review*, 17(3), 213–233.
20. Kaldenberg, D. O., Koenig, H. F. in Becker, B. W. (1994). Mail survey response rate patterns in a population of the elderly. Does response deteriorate with age? *Public Opinion Quarterly*, 58, 68–76.
21. Kalin, K. in Razpotnik, B. (2011). *Prebivalstvo, Slovenija: metodološka pojasnila*. Pridobljeno na http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/05-007-MP.htm
22. Karmen, A. (2010). *Crime victims: An introduction on victimology*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
23. Klančnik, A. T. in Pavšič Mrevlje, T. (2013). Kriminaliteta nad starejšimi in izhodišča za varno staranje v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 15(3), 385–397.
24. Klaus, P. A. (2000). *Crimes against persons age 65 or older, 1992–97*. U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
25. Krienert, J. L., Walsh, J. A. in Turner, M. (2009). Elderly in America: A descriptive study of elder abuse examining national incident-based reporting system (NIBRS) data, 2000–2005. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 21(4), 325–345.
26. Lachs, M. S. in Pillemer, K. (2004). Elder abuse. *Lancet*, 364(9441), 1263–1272.
27. Lifespan of Greater Rochester. (2011). *Under the radar: New York State elder abuse prevalence study*. Pridobljeno na <http://nyseldera-buse.org/prevalence-study.html>
28. Matcha, D. (2011). Crime, the law, and aging. V R. A. Settersten, Jr. in J. L. Angel (ur.), *Handbook of sociology of aging* (str. 431–444). New York: Springer.
29. Mawby, R. I. (1982). Crime and the elderly: A review of British and American research. *Current Psychological Reviews*, 2(3), 301–310.
30. McKee, K. J. in Milner, C. (2000). Health, fear of crime and psychosocial functioning in older people. *Journal of Health Psychology*, 5(4), 473–486.
31. Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
32. Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A. in Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “frontal lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology*, 41(1), 49–100.
33. The National Center on Elder Abuse. (1998). *The national elder abuse incidence study: Final report*. Pridobljeno na http://aoa.gov/AoA_Programs/Elder_Rights/Elder_Abuse/docs/ABuseReport_Full.pdf
34. Naughton, C., Drennan, J., Treacy, M. P., Lafferty, A., Lyons, L., Phelan, A. et al. (2010). *Abuse and neglect of older people in Ireland: Report on the National study of elder abuse and neglect*. Dublin: National Centre for the Protection of Older People.
35. Ogrodnik, L. (2007). *Seniors as victims of crime: 2004 and 2005*. Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics. Pridobljeno na <http://www.statcan.gc.ca/pub/85f0033m/85f0033m2007014-eng.pdf>
36. Oh, J., Kim, H. S., Martins, D. in Kim, H. (2006). A study of elder abuse in Korea. *International Journal of Nursing Studies*, 43(2), 203–214.
37. Payne, B. K. (2002). An integrated understanding of elder abuse and neglect. *Journal of Criminal Justice*, 30(6), 535–547.
38. Payne, B. K. (2011). *Crime and elder abuse: An integrated perspective*. Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
39. Payne, B. K., Berg, B. L. in Tussaint, J. (2001). The police response to the criminalization of elder abuse: An exploratory study. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 24(4), 605–625.
40. Pavlovič, Z. (1999a). Mednarodni anketi o kriminaliteti oz. viktimizaciji: Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (2. del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(1), 30–37.
41. Pavlovič, Z. (1999b). Mednarodni anketi o kriminaliteti oz. viktimizaciji: Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (3. del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(2), 122–130.
42. Pillemer, K. in Suitor, J. J. (1988). Elder abuse. V V. B. van Hasselt, R. L. Morrison, A. S. Bellack in M. Hersen (ur.), *Handbook of family violence* (str. 247–270). New York: Springer Science+Business Media.
43. Quinn, M. J. in Tomita, S. K. (1997). *Elder abuse and neglect: Causes, diagnosis and intervention strategies*. New York: Springer.
44. Ramovš, J. (2010). *Staromrzništvo*. Pridobljeno na <http://www.instanatnstrstenjaka.si/gerontologija/slovar/1045.html>
45. Sacco, V. F. in Nakhaie, M. R. (2001). Coping with crime: An examination of elderly and nonelderly adaptation. *International Journal of Law and Psychiatry*, 24(2–3), 305–323.
46. Sedmak, M., Kralj, A., Medarič, Z. in Simič, B. (2006). *Nasilje v družinah v Sloveniji: rezultati raziskave*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.
47. Soares, J. F. F., Barros, H., Torres-Gonzales, F., Ioannidi-Kapoulou, E., Lamura, G., Lindert, J. et al. (2010). *Abuse and health among elderly in Europe*. Kaunas: Lithuanian University of health sciences press.
48. *Stop violence against elderly women: Analysis and discussion on the subject of violence against elderly women: Final report*. (2009). Daphne. Pridobljeno na http://www.zdus-zveza.si/docs/STOP%20VLE.W/766_Porocilo_nasilje_nad_starejsimi_zenskami.pdf
49. Šelih, A. (2012). Victimological research in Slovenia. *Temida*, 15(2), 121–134.
50. Teaster, P. B., Dugar, T. A., Mendiolo, M. S., Abner, E. L., Cecil, K. A. in Otto, J. M. (2007). *The 2004 survey of state adult protective services: Abuse of vulnerable adults 18 years of age and older*. Washington: National Center on Elder Abuse.

51. Vaillancourt, R. (2009). Fact sheet: Police-reported family violence against older adults. V *Family violence in Canada: A statistical profile* (str. 44–49). Ottawa: Statistics Canada. Pridobljeno na <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-224-x/85-224-x2009000-eng.pdf>
52. Viano, E. C. (2007). Victimology. V C. Bryant in D. Peck (ur.), *21st century sociology* (Vol II., str. 428–553). Thousand Oaks: SAGE. Pridobljeno na http://www.uk.sagepub.com/leonguerrero4e/study/materials/reference/05434_victim.pdf
53. Vošnjak, L. (2011). *Strukturalna analiza socio-demografskega, socialno psihološkega in celostnega modela zaskrbljenosti ljudi glede kriminalitete in sodobnih oblik negotovosti* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
54. Weinrath, M. in Gartrell, J. (1996). Victimization and fear of crime. *Violence and Victims*, 11(3), 187–197.
55. Wolf, R. S. (2000). Elders as victims of crime, abuse, neglect, and exploitation. V M. B. Rothman, B. D. Dunlop in P. Entzel (ur.), *Elders, crime, & the criminal justice system* (str. 19–42). New York: Springer.
56. Wolf, R. S. (2003). Elder abuse and neglect: History and concepts. V R. J. Bonnie in R. B. Wallace (ur.), *Elder mistreatment: Abuse, neglect and exploitation in an aging America* (str. 238–238). Washington: The National Academies Press.

Victimization of the Elderly in the Municipality of Ljubljana

Tinkara Pavšič Mrevlje, PhD., Lecturer, Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Maribor, Ljubljana, Slovenia. E-mail: Tinkara.PavsicMrevlje@fvv.uni-mb.si

Police statistics and victimological studies show that persons over 65 years of age are less often victims of crime when compared to other age groups. They are, however, more vulnerable because of age-related specificities; they cope with the consequences of victimization with greater difficulties and it is estimated that a large proportion of abuse is not recognized at all. In the beginning, the paper reviews several notable studies of crimes against the elderly and continues by presenting the findings of the first study in Slovenia that focuses on the characteristics of some forms of elderly victimization. A randomly chosen sample of 800 women and 800 men over the age of 65 from the Municipality of Ljubljana was invited to take part in the survey by receiving a questionnaire by mail. The response rate was almost 40%. The results show that the prevalence of victimization of the elderly is 19.6%, and increases yearly by 15.6%. They are predominantly victims of property crime, and describe their feelings after the victimization as general discomfort, fear, powerlessness, anger and shock. The findings also show that more than half of the participants reported the offences to the police and that the large majority of the victims were satisfied with the police officers' work and attitude.

Keywords: elderly, crime, abuse, victimization, Municipality of Ljubljana

UDC: 343.988-053.9

Kriminalne kariere vodij nogometnih navijaških skupin v Srbiji

Branislav Simonović¹, Božidar Otašević², Zoran Đurđević³

Predmet raziskovanja tega dela je kriminaliteta vodij navijaških skupin v Srbiji. Za raziskovanje smo uporabili podatke iz policijske baze »Evidenca ekstremnih navijačev«, ki jo MNZ Srbije vodi o ekstremnih navijačih in vodjih navijaških skupin. V proučevani vzorec smo vključili 30 vodij navijaških skupin iz šestih nogometnih klubov prve državne nogometne lige. Pri proučevanju vodij navijaških skupin, vključenih v vzorec, smo se osredotočili na njihov kriminalni dosje. Kvantitativno in kvalitativno smo analizirali vsa njihova kazniva dejanja, za katera so bile napisane kazenske ovadbe. Cilj raziskovanja je bil raziskati kriminaliteto vodij navijaških skupin in osvetliti njihov mogoči vpliv na druge člane navijaških skupin. Rezultati so pokazali, da so vodje navijaških skupin iz vzorca nagnjeni k storitvam kaznivih dejanj. Več kot tretjina vodij navijaških skupin ima kazenske ovadbe v zvezi z mamili. Zoper 22 od 30 oseb iz vzorca so bile vložene kazenske ovadbe za premoženjska kazniva dejanja. Trije iz vzorca so storili umor. Eden je bil ubit. Rezultati nedvomno kažejo, da je treba v prihodnjih raziskavah posvetiti več pozornosti kriminaliteti vodij nogometnih navijaških skupin. Nagnjenost k storitvi kaznivih dejanj vodij navijaških skupin je pomembno dejstvo, ki ga je treba upoštevati pri načrtovanju nadzora in pripravi preventivnih programov za preprečevanje nasilja, povezanega z nogometom.

Ključne besede: kriminaliteta, šport, nogomet, navijači, navijaške skupine, vodje navijaških skupin, kriminalne kariere, Srbija

UDK: 343.3/7(497.11)

1 Uvod

V Evropi prihaja do nasilja v športu najpogosteje na nogometnih tekmah in povezano z njimi. V zadnjem desetletju je bilo v vodilnih svetovnih revijah objavljenih veliko število raziskovanj o različnih vidikih tega fenomena. V okviru raziskovanj nasilja, povezanega z nogometom, je največ tistih, ki osvetljujejo sociološko, socialno-psihološko ali individualno psihološko stran tega fenomena (Crisp, Heuston, Farr in Turner, 2007; Dunning, 2000; Roberts in Benjamin, 2000; Russell, 2004; Ward, 2002). V novejših raziskavah nasilja nogometnih navijačev je namenjene največ pozornosti ravnanju policije v konfliktnih situacijah (Reicher, Stott, Cronin in Adang, 2004; Reicher et al., 2007; Stott, Hoggett in Pearson, 2012). Poudarjena je potreba po drugačni strategiji policijske-

ga ravnanja (O'Neill, 2004). Nasilje na nogometnih tekmah je nedvomno kompleksen, dinamičen in interaktiven proces, na katerega vpliva veliko medsebojno odvisnih dejavnikov (Hoggett in Stott, 2010: 229; Spaaij, 2008: 370). Da bi v celoti osvetlili ta družbeni fenomen, je potrebno sodelovanje različnih disciplin, predvsem sociologije, psihologije, kriminologije, kriminalistike, antropologije in prava (Otašević in Protić, 2012: 86).

2 Problem, predmet raziskovanja in hipoteze

Veliko je raziskovanj, ki se ukvarjajo z nasiljem v nogometu, bolj malo pa je takih, ki se ukvarjajo s temami, ki so obrobno povezane s tem problemom. Nekatera vprašanja, ki bi lahko prispevala k razumevanju tega pojava v celoti ali pa njegovih posameznih vidikov, niso dovolj obravnavana. Spaaij zastopa mnenje, da so raziskave o nogometnem huliganstvu preozko načrtovane, da namreč predstavljajo izolirano področje raziskovanja in da bi bilo treba osvetliti še druge vidike, kot so na primer mladoletniška kultura, kriminaliteta, mladoletniška delinkvenca (Spaaij, 2008: 375).

Ena izmed tem, ki je v raziskavah zapostavljena, je tudi kriminaliteta nogometnih navijačev, zlasti pa kriminaliteta

¹ Branislav Simonović, doktor znanosti, redni profesor za kriminalistiko na Pravni fakulteti Univerze v Kragujevcu. E-pošta: simonov99@gmail.com

² Božidar Otašević je namestnik načelnika Uprave za izobraževanje MNZ RS Srbije. E-pošta: bozidarotasevic@yahoo.com

³ Zoran Đurđević, doktor znanosti, izredni profesor za kriminalistično operativno, vodenje kriminalističnih preiskav in kriminalistično profiliranje na Kriminalistično-policijski akademiji v Beogradu. E-pošta: zoran.djurdjovic@kpa.edu.rs

vodij navijaških skupin. V posameznih raziskavah so samo zbirno navedeni podatki o kaznivih dejanjih, ki so jih navijači (ene ekipe ali v eni državi, v enem letu ali v nogometni sezoni) storili v zvezi z nogometnimi tekmami, na primer število telesnih poškodb, poškodovanja tujih stvari, napadov na policijo (za podatke iz Belgije glej De Vreese, 2000: 203; za podatke iz Italije glej Roversi in Balestri, 2000: 185; za podatke iz Nemčije glej Heinen, 2012: 212). Temu seznamu dodajajo nekateri statistiko kaznivih dejanj, storjenih v prometu na poti do stadiona ali med vračanjem domov (podatki za Nemčijo: Pätzold in Kaempf, 2012: 218). V raziskavah, ki se ukvarjajo z nasiljem navijačev oziroma z nogometnim huliganstvom, je zanemarljivo raziskovanje kriminalnih dejanj teh oseb izven športnega okolja. Samo občasno se omenja, da so posamezni navijači nagnjeni k storitvi kaznivih dejanj, ki niso povezana s športnimi prireditvami (na primer Roversi in Balestri, 2000: 185). Russell opozarja na tehtnost proučevanja zgodovine agresivnega obnašanja navijačev, kar je pomembno za predvidevanje prihodnjega obnašanja in lahko pripomore k identifikaciji oseb, ki so v središču izzivanja neredov na tekmah. Navaja podatek, da približno eno tretjino nasilja v zvezi s športom izzovejo osebe, ki so že bile obsojane zaradi nasilja, približno dve tretjini nogometnih nasilnežev ima zgodovino nasilnega ravnanja tudi izven okolja, povezanega z nogometom (Russell, 2004: 386).

Raziskovanja, ki se ukvarjajo z nasiljem v nogometu (in v športu nasploh), je treba močneje povezati (postaviti v korelacijo) z drugimi kriminološkimi raziskavami. Spaaij in drugi avtorji poudarjajo, da kultura obnašanja, povezana z nogometnim huliganstvom, ni nekaj, kar bi bilo izolirano, kar bi obstajalo samo po sebi v okviru ozkega konteksta športnega nasilja, temveč je v kompleksnih medsebojnih povezavah, vključno z obnašanjem v družini, šoli, na delu. Agresivne osebnosti so prenesle vloge in modele obnašanja tudi izven nogometa, v vloge partnerjev, staršev, otrok, sodelavcev, prijateljev (glej Spaaij, 2008: 379). Jones, Harris, Fader in Grubstein (2001) navajajo različna merila za identifikacijo kroničnih mladoletnih storilcev, za oceno in predvidevanje njihovega delinkventnega ravnanja v prihodnje. Ta in podobna merila utegnejo biti pomembna tudi pri analizi obnašanja ekstremnih navijačev in članov navijaških skupin. Zato je nujno potrebno obogatiti raziskovanja nogometnega huliganstva in jih povezati z raziskavami mladoletniške delinkvence nasploh. Nogometno nasilje, v katerem sodelujejo mladoletniki, je samo podvrsta mladoletniške nasilniške delinkvence, ne pa ločen (samostojen) predmet obdelave.

Muzur in Rinčić (2011: 147) v svoji raziskavi omenjata, resda samo v opombi pod črto, naslednji problem: »Zlasti je zanimiv in psihološko in sociološko intriganten primer postavljanja notornih kriminalcev na čelo navijačev.« V raziskova-

nju s turškimi policisti, ki skrbijo za varnost na nogometnih tekmah, je 62,6 odstotka anketiranih odgovorilo, da vodje navijačev negativno vplivajo na navijače s povečevanjem njihovega fanatizma (Ramazanoğlu, 2012: 63).

V delih, ki se ukvarjajo s problemom nogometnega nasilja in huliganstva, najpogosteje ni narejena razlika med navijači in vodji navijaških skupin. Praviloma se v teh delih piše o navijačih, ultra navijačih, ekstremnih navijačih. Navijaške skupine so prikazane kot homogene celote. Vodje navijaških skupin niso kot posebna kategorija diferencirani od drugih navijačev, ki jim sledijo, se jim podreajo in jih posnemajo.

Predmet tega raziskovanja je kriminaliteta vodij navijaških skupin v Srbiji. Pri proučevanju vodij navijaških skupin v Srbiji smo se osredotočili na njihov kriminalni dosje, in sicer tako na kazniva dejanja, storjena v zvezi z nogometom, in na tista, ki niso bila storjena v povezavi s športnim dogodkom. Glavni cilj raziskovanja je proučiti kriminaliteto vodij navijaških skupin, poseben cilj pa je opozoriti na možen vpliv vodij navijaških skupin na njihove člane.

Osnovni hipotezi raziskovanja sta:

1. Navijaške skupine in podskupine v nogometu niso homogene celote in v njihovem okviru je treba ločevati vodje od drugih članov navijaških skupin.

2. Za vodje navijaških skupin sta značilna različna kriminalna aktivnost in izvrševanje kaznivih dejanj, ki niso izključno povezana s športnimi prireditvami.

3 Metodologija zbiranja in obdelave podatkov

Pri kriminološkem raziskovanju in zbiranju podatkov o nogometnih navijačih, zlasti tistih, ki so nagnjeni k nasilju (agresivni, ultra navijači, navijači, nagnjeni k huliganstvu), je veliko težav. Možni subjekti največkrat niso pripravljene sodelovati z raziskovalci (Russell, 2004: 354), neradi izpolnjujejo anonimne vprašalnike in predstavljajo zaprte skupine, v katere je težko prodreti. Zato se pogosto kot vir za raziskovanje nasilja v nogometu uporabljajo podatki iz časopisja (na primer Dunning, 2000: 143–144; Roversi in Balestri, 2000: 184–185; Russell, 2004: 354). Ni dvoma, da se je treba, kadar je le mogoče, izogibati medijev kot vira podatkov za kriminološka raziskovanja. Za raziskovalce kriminalitete v športu so novinarji in njihovi članki nezanesljiv vir. V kriminologiji se poudarja, da so cilji kriminologov ter novinarjev različni in da si utegnejo nasprotovati. Raziskovalci želijo priti do nadvse realističnih razlag določenih pojavov, mediji pa si prizadevajo zagotoviti najširšo možno gledanost in doseči kar največji dobiček. Raziskovanja medijev so pokazala, da mediji res dajejo

izkrivljeno podobo o zločinu – tako v kvantitativnem kot tudi v kvalitativnem smislu (več Bučar-Ručman, 2011: 33).

Za to raziskovanje smo uporabili podatke iz policijskih baz podatkov »Evidenca ekstremnih navijačev« o ekstremnih navijačih in vodjih navijaških skupin ter »Kazenske evidence« MNZ Srbije. Uporabili smo tudi podatke iz poročila Uprave za analitiko MNZ Republike Srbije (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Uprava za analitiko, 2012) in rezultate raziskovanja Otaševića (2012), pridobljene med izdelavo doktorske disertacije. Policijske baze podatkov in poročila se včasih uporabljajo za kriminološka raziskovanja nogometnega huliganstva (uporabljal jih je na primer De Vreese (2000) za podatke o nogometnem huliganstvu v Belgiji). Po našem mnenju so za temo nasilja nogometnih navijačev in njihovega kriminalnega ravnanja službeni viri podatkov zanesljivejši (objektivnejši) kot časopisni članki ali ankete, kajti policijske baze podatkov vodijo državni organi na podlagi jasno opredeljenih postopkov in pogojev za vnos ter njihovo rabo. Tako kot vse druge uradne evidence tudi policijske niso vseobsegajoče, v njih namreč ni kaznivih dejanj, ki sodijo v temno številko kriminalitete. Po drugi strani pa za precejšnje število kaznivih dejanj, ki smo jih zajeli z našim raziskovanjem, ni bil izpeljan sodni postopek, kar odpira nekaj drugih vprašanj, s katerimi se tukaj nismo ukvarjali, ker predstavljajo samostojen predmet raziskovanja.

Podatke za to raziskovanje smo zbrali septembra 2012 na podlagi reprezentativnega vzorca. V analizo so vključene osebe, ki so klasificirane kot vodje navijaških skupin in podskupin največjih nogometnih klubov v Republiki Srbiji, ki tekmujejo v prvi državni ligi. Vzorec vsebuje trideset oseb, ki so registrirane v skupini »C« kot ekstremni navijači in vodje navijaških skupin in podskupin, in sicer: 8 oseb iz nogometnega kluba »Crvena zvezda«; 4 osebe iz nogometnega kluba »Partizan«; 5 oseb iz nogometnega kluba »Rad«; 2 osebi iz nogometnega kluba »Zemun«; 10 oseb iz nogometnega kluba »Radnički« iz Kragujevca in 1 oseba iz nogometnega kluba »OFK Beograd«. Podatki so bili obdelani v programih za obdelavo podatkov SPSS in v Excelu.

Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve je v vseh večjih mestih v Srbiji evidentiranih približno 40 organiziranih navijaških skupin in podskupin z okrog 3.000 pripadniki, ki pripadajo največ kategorijam C – nasilni ali B – potencialno nasilni. V Beogradu je evidentiranih enajst navijaških skupin (2.525 navijačev, od katerih je 875 nasilnih, 1.389 pa potencialno nasilnih). Nekaj manj kot pol je mladoletnikov (Otašević, 2010: 272).

Od celotnega števila registriranih navijačev (okrog 3.000) jih je 110 registriranih kot vodje navijaških skupin in podsku-

pin. Občasno prihajajo v konflikt z upravo kluba, najpogosteje zaradi privilegiranega položaja katerega izmed vodij, zaradi česar prihaja do razkolov znotraj navijaških skupin in podskupin. Do zadnjega oboroženega spopada med dvema nasprotujočima si skupinama, navijačev NK Partizan, »Alkatraz« in t. i. »Prepovedani«, je prišlo oktobra 2011. Pri tem je bila ubita ena oseba, druga pa je bila hudo telesno poškodovana (Misić, 2012: 107).

Analogno navedenemu številu registriranih vodij navijačev predstavlja vzorec 30 vodij 27,27 odstotka celotnega števila, kar govori o njegovi reprezentativnosti.

4 Rezultati raziskovanja

4.1 Osnovni elementi profila vodij navijaških skupin

Da bi opredelili osnovne elemente profila vodij navijaških skupin in preizkusili hipotezo o njihovi homogenosti, so bile predmet analize osnovne značilnosti različnih članov navijaških skupin: vodij navijačev, članov jedra navijačev in članov simpatizerjev.

Med raziskovanjem, ki je bilo izpeljano leta 2012, je bilo anketiranih 268 navijačev iz Srbije. Od navedenega števila se jih je 19 (6,9 odstotka) izreklo, da so vodje navijačev, 102 (36,8 odstotka) sta bila člana jedra, 109 (39,4 odstotka) pa je bilo članov simpatizerjev. Odgovora o svojem statusu ni dalo 47 (17,0 odstotka) anketiranih (Otašević, 2012).

Tabela 1: Status v navijaški skupini (tri kategorije)

		Število navijačev	Odstotki
Valid	vodja navijačev	19	6.9
	član jedra navijačev	102	36.8
	član – simpatizer	109	39.4
	Total	230	83.0
Missing	System	47	17.0
Skupaj		277	100.0

Spremenljivka *status navijačev*⁴ je povezana z obnašanjem in uspehom anketirancev med šolanjem, z uživanjem mamil in/ali alkohola ter z njihovim sodelovanjem v neredih navijačev. Vse ugotovljene korelacije so statistično pomembne na ravni 0,01. Govorijo o slabšem šolskem uspehu bodočih vodij

⁴ Spremenljivka vsebuje kategorije anketiranih: vodje navijačev, člani jedra navijačev in člani simpatizerji.

navijačev in tudi članov jedra navijaških skupin v šoli, o njihovi večji nedisciplini in nerednem obiskovanju pouka, pogostejših konfliktih z učenci (celo $s = 0.516$, $df = 2$, $\chi^2 = 83.245$, $p = 0.000$) in učitelji, pa tudi o pogostejšem uživanju mamil in/ali alkohola ter o veliko pogostejšem (pričakovanem) sodelovanju v neredih navijačev – $s = 0.597$, $df = 4$, $\chi^2 = 125.830$, $p = 0.000$ (tabeli 2 in 3).

Da bi opredelili še druge elemente profila vodij navijaških skupin, so avtorji tega dela v okviru raziskovanja analizirali 30 navijačev, ki so v MNZ Srbije registrirani kot vodje navijaških skupin. Najvišja stopnja izobrazbe vodij navijaških skupin je srednja strokovna izobrazba (93,34 odstotka). Dva od tridesetih vodij navijačev (6,66 odstotka) sta končala osnovno šolo. Nobeden izmed vodij navijačev nima višje ali visoke šolske izobrazbe.

Tabela 2: Korelacija med statusom v navijaški skupini in obnašanjem (I., II. in III. kategorije)

	Slab uspeh v šoli	Nedisciplina v šoli	Neredno obiskovanje pouka	Konflikti z učenci	Konflikti z učitelji	Uživanje mamil in/ali alkohola	Uživanje mamil	Uživanje alkohola	Sodelovanje v neredih navijačev
Status navijačev (3 kat.)									
c	.201	.288	.219	.516	.252	.341	.327	.356	.597
df	2	2	2	2	2	2	2	2	4
χ^2	9.688	20.776	11.632	83.245	15.624	29.621	26.866	32.715	125.830
p	.008 ¹	.000	.003	.000	.000	.000	.000	.000	.000

Poleg tega rezultati kažejo, da so obnašanja in navade vodij navijačev in članov jeder navijaških skupin podobni. Statistično pomembno se razlikujejo od obnašanja in navad članov simpatizerjev, tako da bi se lahko glede heterogenosti navijaške populacije na podlagi tega raziskovanja prej govorilo o združevanju vodij in članov jedra na eni strani in »navadnih« navijačev na drugi strani, kot pa o posebnosti vodij navijačev glede na ostale.

Za ta preizkus opredeljuje spremenljivka *status* dve kategoriji anketirancev: prvo, v kateri so skupaj vodje in člani jedra, in drugo, ki jo sestavljajo člani simpatizerji (tabela 3).

Povprečna starost vodij navijaških skupin, ki so bili predmet analize, je 28,96 let, od tega jih je 63,33 odstotka mlajših od 30 let, 36,66 odstotka pa starejših. Najmlajši vodja navijaške skupine, ki je bil predmet te analize, ima 22, najstarejši pa 41 let. Med vodji navijačev ni registriranega nobenega mladoletnika. To ni nelogično, ker so bili predmet analize najvidnejši vodje, ki so na najvišjem vrhu navijaških organizacij. Za kaj takega so potrebni čas, konkretni dokazi privrženosti klubu ter vzpostavljena avtoriteta med drugimi navijači, ki se najpogosteje gradi s sodelovanjem v spopadih z drugimi navijaškimi skupinami in policijo.

Tabela 3: Korelacija med statusom v navijaški skupini in obnašanjem (I – vodje in jedro; II – člani simpatizerji)

	Slab uspeh v šoli	Nedisciplina v šoli	Neredno obiskovanje pouka	Konflikti z učenci	Konflikti z učitelji	Uživanje mamil in/ali alkohola	Uživanje mamil	Uživanje alkohola	Sodelovanje v neredih navijačev
Status navijačev (2 kat.)									
c	.192	.287	.214	.513	.236	.338	.309	.352	.589
df	1	1	1	1	1	1	1	1	2
χ^2	8.846	20.630	10.985	82.083	13.609	28.999	23.722	31.819	120.493
p	.003	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.000

⁵ Spremenljivka vsebuje kategorije anketiranih: vodje navijačev, člani jedra navijačev in člani simpatizerji.

Tabela 4: Starostna struktura vodij navijaških skupin

		Število vodij navijačev	Odstotki
Valid	Od 22 do 25 let	10	33,3
	Od 26 do 30 let	9	30,0
	Od 31 do 35 let	5	16,66
	Od 36 do 40 let	5	16,66
	Več kot 40 let	1	3,33
Skupaj		30	100,0

Da bi podrobneje proučili starostno strukturo, je bilo z analizo zajeto časovno obdobje petih let kot kategorija za strnjevanje podatkov (tabela 4). Tako strnjeni podatki kažejo, da je samo nekoliko več vodij navijačev starih od 22 do 25 let (33,3 odstotka) v primerjavi s skupino starih od 26 do 30 let (30 odstotkov). V proučevanem vzorcu je imel samo en vodja več kot 40 let.

4.2 Značilnosti kriminalne kariere

MNZ Republike Srbije je proti 30 vodjem navijaških skupin vložilo kazenske ovadbe za 279 storjenih kaznivih dejanj, kar pomeni, da je v povprečju en vodja navijaške skupine v časovnem obdobju 8,52 let storil 9,3 kaznivega dejanja.

Tabela 5: Značilnosti kriminalnih karier vodij navijaških skupin

	Število vodij navijačev	Minimum	Maksimum	Srednja vrednost	Standardno odstopanje
Starost vodij iz vzorca	30	22	41	28,96	5.499
Število kaznivih dejanj na storilca	30	1	42	9.30	8.603
Starost ob storitvi prvega kaznivega dejanja	30	11	25	17.80	2.941
Starost ob storitvi zadnjega kaznivega dejanja	27	20	35	25.89	4.822
Trajanje kriminalne kariere	27	3	17	8.52	3.926
Valid N (listwise)	0				

Najmanjše število registriranih kaznivih dejanj posameznega vodje navijačev je 1 kaznivo dejanje (trije vodje navijačev), največje pa 42 (en vodja navijačev) (tabela 5). Samo en vodja navijačev je storil več kot 30 kaznivih dejanj (3,3 odstotka), večina (70 odstotkov) je storila od 1 do 10 kaznivih dejanj (tabela 6).

Tabela 6: Število storjenih kaznivih dejanj na storilca

		Število vodij navijačev	Odstotki
Valid	Od 1 do 10 kaznivih dejanj	21	70,0
	Od 11 do 20 kaznivih dejanj	6	20,0
	Od 21 do 30 kaznivih dejanj	2	6,7
	Več kot 31 kaznivih dejanj	1	3,3
	Skupaj	30	100,0

V času, ko so storili prvo kaznivo dejanje, je 83,3 odstotka vodij imelo manj kot 20 let, in sicer 20 odstotkov od 10 do 15 let, 63,3 odstotka pa od 16 do 20 let. V času storitve prvega kaznivega dejanja je samo 5 vodij navijaških skupin oziroma 16,7 odstotka imelo več kot 20 let (tabela 7). Glede na to, so vodje izpod 20 let ciljna skupina, h kateri je treba usmeriti preventivne ukrepe.

Tabela 7: Starost vodij navijačev v času storitve prvega kaznivega dejanja

		Število vodij navijačev	Odstotki
Valid	Od 10 do 15 let	6	20,0
	Od 16 do 20 let	19	63,3
	Od 21 do 25 let	5	16,7
Skupaj		30	100,0

Večina vodij, katerih kriminalne kariere so bile predmet analize, je svoja zadnja registrirana kazniva dejanja storila do svojega 30. leta starosti, točneje 73,3 odstotka, in sicer 53,3 odstotka od 20 do 25 let in 20 odstotkov od 26 do 30 let. Vseh 27 vodij navijačev je imelo v času, ko so storili zadnja registrirana kazniva dejanja, več kot 20 let. Samo 16,7 odstotka vodij je v času storitve zadnjega kaznivega dejanja imelo več kot 30 let (tabela 8).

Tabela 8: Starost vodij navijačev v času storitve zadnjega kaznivega dejanja

		Število vodij navijačev	Odstotki
Valid	Storili po 1 kaznivo dejanje	3	10,0
	Od 20 do 25 let	16	53,3
	Od 26 do 30 let	6	20,0
	Od 31 do 35 let	5	16,7
Skupaj		30	100,0

Dodatna analiza nam lahko pokaže, da je, izraženo v odstotkih, kriminalna kariera največjega števila vodij navijačev trajala od 6 do 10 let (43,3 odstotka), najmanj pa od 16 do 20 let (3,3 odstotka) (tabela 9).

Tabela 9: Trajanje kriminalne kariere

		Število vodij navijačev	Odstotki
Valid	Storili po 1 kaznivo dejanje	3	10,0
	Od 1 do 5 let	5	16,7
	Od 6 do 10 let	13	43,3
	Od 11 do 15 let	8	26,7
	Od 16 do 20 let	1	3,3
Skupaj		30	100,0

Za objektivnejši prikaz kriminalne kariere vodij navijaških skupin je treba upoštevati pogostost oziroma frekvenco kaznivih dejanj. V povprečju je vsak vodja, ki je bil predmet analize, storil po 1,66 kaznivega dejanja. Najmanjša pogostost je 0,2 kaznivega dejanja, storjenega v enem letu (dva storilca), največja pa 5,25.

4.3 Struktura storjenih kaznivih dejanj

V strukturi storjenih kaznivih dejanj (izraženi v odstotkih) so vodje navijaških skupin storili največ kaznivih dejanj z elementi nasilja. Da bi dobili objektivno sliko strukture kaznivih dejanj, so med kazniva dejanja nasilja uvrščena vsa kazniva dejanja, pri katerih je nasilje cilj ali sredstvo za doseganje kakšnega drugega cilja, pri tem pa je bilo nasilje konkretno manifestirano ali pa se je z njim grozilo. Skladno s tem in ob upoštevanju navedenega izhodišča in strukture registriranih kaznivih dejanj, ki so jih storili vodje navijaških skupin, so med kazniva dejanja z elementi nasilja uvrščena **kazniva dejanja zoper življenje in telo** (umori; hude telesne poškodbe; lahke telesne poškodbe in sodelovanje v pretepu), **kazniva dejanja zoper javni red in mir** (nasilniško obnašanje), **kazniva dejanja zoper splošno varnost ljudi in premoženja** (izzivanje splošne nevarnosti; težka dejanja zoper splošno varnost; ogrožanje varnosti), **kaznivo dejanje nasilja na športni prireditvi** (20. člen Zakona o preprečevanju nasilja in nespodobnega obnašanja na športnih prireditvah – Zakon o sprečevanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, 2003, 2005, 2007, 2009); **kaznivo dejanje nasilje v družini** in **kazniva dejanja zoper državne organe** (preprečevanje uradne osebe pri opravljanju uradnega dejanja; napad na uradno osebo pri opravljanju uradne dolžnosti; oviranje pooblaščenih osebe pri zagotavljanju varnosti ali vzdrževanju javnega reda in miru, 23. člen Zakona o javnem redu in miru – Zakon o javnem redu i miru, 1992, 1993, 1994, 2005).

Glede na predmet raziskovanja in potrebo, da opozorimo na poseben element profila, točneje na odnos, ki ga imajo vodje navijaških skupin do državnih organov in konkretno do policije, so grafično posebej prikazana **kazniva dejanja zoper državne organe**. Poleg navedenih imajo v strukturi kaznivih dejanj te populacije storilcev tudi **kazniva dejanja zoper premoženje** (tatvina; velika tatvina; oboroženi ropi; uničenje in poškodovanje tuje stvari; tatvina vozila) in **kazniva dejanja v zvezi z mamili** (nedovoljena proizvodnja, hramba in dajanje mamil v promet; omogočanje uživanja mamil). V kategorijo **druga kazniva dejanja**, ki so jih storili vodje navijaških skupin, so uvrščena naslednja dejanja: izzivanje nacionalnega, rasnega in verskega sovraštva in nestrpnosti; ponarejanje dokumentov; ogrožanje javnega prometa; nedovoljen nakup, hramba, nošenje, izmenjava ali prodaja strelnega orožja, streliva ali eksplozivnih sredstev.

Tabela 10: Struktura kaznivih dejanj vodij navijaških skupin

		Število kaznivih dejanj	Odstotki
Valid	Kazniva dejanja z elementi nasilja	116	41,57
	Kazniva dejanja nasilja na športni prireditvi	19	6,81
	Kazniva dejanja v zvezi z mamili	18	6,45
	Kazniva dejanja zoper premoženje	61	21,86
	Kazniva dejanja zoper državne organe	34	12,18
	Druga kazniva dejanja	31	11,11
Skupaj		279	100,0

Vodje navijaških skupin so, izraženo v odstotkih, storili največ kaznivih dejanj nasilja (41,57 odstotka), na drugem mestu so kazniva dejanja zoper premoženje (21,86 odstotka). V strukturi celotnega števila registriranih kaznivih dejanj je posebej prikazano kaznivo dejanje nasilje na športni prireditvi, ki predstavlja 6,81 odstotka vseh registriranih kaznivih dejanj. Kot smo že dejali, je za objektivni prikaz nasilja poleg

kaznivih dejanj skladno z navedenimi merili selekcije nujno treba upoštevati kazniva dejanja nasilja na športnih prireditvah in kazniva dejanja zoper državne organe. Na podlagi take klasifikacije kaznivih dejanj doseže odstotek kaznivih dejanj nasilja 60,56 odstotka celotnega števila storjenih kaznivih dejanj. O odnosu vodij navijačev do državnih organov govori število kaznivih dejanj zoper državne organe, ki v strukturi vseh kaznivih dejanj predstavljajo 12,18 odstotka oziroma 20,1 odstotka vseh registriranih kaznivih dejanj z elementi nasilja. Število teh kaznivih dejanj govori o sovraštvu teh oseb do državnih organov, predvsem do policije, ki je objekt izvajanja teh kaznivih dejanj. Na stopnjo nasilniškega potenciala teh oseb opozarja tudi dejstvo, da so storile tri kazniva dejanja umora. V skupini druga kazniva dejanja po svojem številu izstopajo kazniva dejanja ogrožanja javnega prometa in predstavljajo 25,80 odstotka drugih kaznivih dejanj. Navedena kazniva dejanja pravzaprav opozarjajo na model nasilniškega obnašanja, ki je prisoten v vsakem segmentu življenja teh oseb (tabela 10).

O pomembnih elementih profila vodij, poleg vzpostavljenega modela nasilniškega obnašanja, govorijo tudi kazniva dejanja zoper premoženje (21,86 odstotka) in kazniva dejanja v zvezi z mamili (6,45 odstotka) (tabela 10). Pravzaprav so to kazniva dejanja, ki govorijo o tem, kako si vodje navijaških skupin zagotavljajo sredstva za življenje.

Tabela 11: Distribucija kaznivih dejanj glede na storilce/vodje navijačev

	Število vodij navijačev	Minimum	Maksimum	Srednja vrednost	Standardno odstopanje
Kazniva dejanja z elementi nasilja	26	1	8	4.46	5.022
Kazniva dejanja nasilja na športnih prireditvah	11	1	5	1.73	1.191
Kazniva dejanja v zvezi z mamili	12	1	3	1.50	0.905
Kazniva dejanja zoper premoženje	22	1	11	2,65	2.378
Kazniva dejanja zoper državne organe	16	1	8	2.12	1.893
Druga kazniva dejanja	18	1	5	1.72	1.127

Za objektivnejši prikaz profila vodij navijaških skupin je treba opozoriti tudi na podatke, koliko vodij je storilo kazniva dejanja iz vsake skupine, ki so bile predmet analize. Kot lahko vidimo iz tabele 11, je od 30 vodij, ki so sestavljali vzorec, 26 vodij storilo kazniva dejanja nasilja, 11 nasilje na športni prireditvi, 16 pa kazniva dejanja zoper državne organe. Skladno z navedenimi podatki so konsistentni tudi podatki o kaznivih dejanjih v zvezi z mamili, ki jih je iz celotnega vzorca storilo 12 vodij navijačev, in kazniva dejanja s področja premoženjske kriminalitete (22 vodij navijačev).

5 Diskusija

5.1 I. hipoteza: Leta starosti vodij in nehomogenost navijaških skupin

Rezultati raziskave so potrdili prvo hipotezo, da navijaške skupine in podskupine v nogometu niso homogene celote. Rezultati opozarjajo na dejstvo, da se obnašanje in navade vodij navijačev in članov jedra navijaških skupin statistično pomembno razlikujejo od obnašanja in navad članov simpatizerjev in da lahko, če govorimo o heterogenosti navijaške populacije, govorimo o združevanju vodij in članov jedra na eni strani in članov simpatizerjev na drugi strani. Vodje in najožje jedro navijaških skupin so praviloma polnoletne osebe, ki imajo vpliv na obnašanje drugih članov navijaških skupin, ki pa so mlajše polnoletne osebe ali mladoletniki.

Ugotovljene korelacije so statistično pomembne na ravni 0,01 in govorijo o slabšem šolskem uspehu bodočih vodij navijačev in članov jedra navijaških skupin v šoli, njihovi večji nedisciplini in nerednem obiskovanju pouka, pogostejših konfliktih z učenci (celo $s = 0.516$, $df = 2$, $\chi^2 = 83.245$, $p = 0.000$) in učitelji, pa tudi o pogostejšem uživanju mamil in/ali alkohola ter veliko pogostejšem (pričakovanem) sodelovanju v neredih navijačev – $s = 0.597$, $df = 4$, $\chi^2 = 125.830$, $p = 0.000$.

Rezultati raziskovanja 30 registriranih vodij navijačev, obdelanih v našem vzorcu, kažejo, da je povprečje starosti 28,96 let, ena tretjina (36,65 odstotka) jih ima več kot 30 let. Najstarejši vodja navijaške skupine v našem vzorcu ima 41 let. Za razliko od njih so po podatkih Uprave za analitiko MNZ Srbije člani navijaških skupin veliko mlajši, med njimi je skoraj polovica mladoletnikov, najmlajši registrirani član navijaške skupine pa je star 11 let (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Uprava za analitiko, 2012: 56). Naš rezultat je v korelaciji s podatkom iz Italije, po katerem imajo nekateri ekstremni navijači (ultras) 35 ali več let starosti, medtem ko so navadni navijači, člani navijaških skupin, veliko mlajši in stari 20–24 let (Roversi in Balestri, 2000: 195).

Če bi navijaške skupine obravnavali kot homogene celote, bi utegnili priti do vprašljivih sklepov, ki zamegljujejo pojav in ne dajejo celostne podobe problema. To bi utegnilo usmeriti načrtovanje in implementacijo preventivnih programov in socialne kontrole nasilja v nogometu na napačno pot. Na primer, Spaaij in avtorji, na katere se sklicuje v svojem delu, navajajo, da je osrednji vidik nogometnega huliganstva želja po vznemirjanju, nasilni konfrontaciji, dvigu adrenalina, potreba po povečanem vznemirjenju, da bi se razbila monotono. Avtorji navajajo izjave posameznih huliganov, ki v pojasnjevanju svojega obnašanja zatrjujejo, da jim adrenalinski naboj ob pretepu z nasprotniki nudi večje vznemirjenje kot spolnost (Spaaij, 2008: 375–376). Verjetno lahko to drži samo za mladoletne nasilneže, postavlja pa se vprašanje, ali je lahko adrenalinski naboj motiv za nasilje tudi pri vodjih navijaških skupin, ki imajo okrog 30 ali več let. Menimo, da so pri vodjih navijaških skupin osnovni motivi ekonomske narave. Želja po dominaciji in kontroli nad skupino navijačev je predvsem v funkciji ustvarjati dobiček. Glede tega se položaj in motivi vodij srbskih navijačev ne razlikujejo bistveno od italijanskih ultra navijačev. Italijanski avtorji opisujejo povezavo med ultra navijači, nogometnimi klubi (vodstvi klubov) in politiko. Ultra navijači v Italiji imajo vrsto ekonomskih ugodnosti. Klubi jim dajejo brezplačne vstopnice, ki jih lahko prodajajo ali podarjajo navijačem in s tem pridobivajo gmotno korist ali vpliv, izdelujejo in prodajajo klubske spominke itd. Ultra navijači v Italiji imajo tudi politični vpliv (na primer, vplivajo na lokalne volitve) in politično podporo, ker lahko, če je potrebno, organizirajo velike proteste navijačev in ulične neredne, da bi dosegli določene privilegije za lastnike klubov ali nogometne klube, na primer oprostitev plačevanja davkov za klube itd. (Roversi in Balestri, 2000: 192; Scalia, 2009: 46). Tudi vodje srbskih navijačev dobivajo brezplačne vstopnice od klubov, ki jih lahko podarjajo ali prodajajo, organizirajo potovanja na tekme po državi in v tujino ter s tem zaslužijo. V Srbiji obstaja trdna povezava med vodji navijačev in upravami klubov na formalni in neformalni ravni. Nekateri izmed vodij navijačev se ukvarjajo s preprodajo nogometnih, neformalno vplivajo na politiko klubov ali pa so člani upravnih odborov klubov in drugih klubskih teles, za kar prejemajo denar. Med tridesetimi vodji navijačev smo za štiri ugotovili, da so člani upravnih odborov nogometnih klubov, čeprav so v našem vzorcu registrirani kot storilci skupaj 19 kaznivih dejanj (eden izmed njih je storil celo 11 kaznivih dejanj).

Za razumevanje nasilja navijačev in nogometnega huliganstva so pomembna tudi kriminološka raziskovanja, katerih predmet proučevanja je združevanje mladoletnikov in mlajših polnoletnih oseb v skupine, ki so nagnjene h kriminalnemu oziroma nasilniškemu obnašanju (Uslaub, 2012). Uspešno se lahko dokazuje teza, da se identificirane kategorije nogometnih huliganov precej ujemajo s posameznimi tipi

moških kriminalnih skupin, v katerih se zbirajo mladi, pretežno moški, nagnjeni k nasilniški kriminaliteti. Zato teoretično gledano zasluži pozornost Spaaijevo mnenje, da je treba raziskovanja nogometnega huliganstva obogatiti s študijami o mladoletniški delinkvenci in kulturi obnašanja mladih delinkventov (Spaaij, 2008: 389).

V kriminološki literaturi se na primer poudarja, da se mladoletniki in mlajše polnoletne osebe rasno in etnično lokalno organizirajo in so nagnjeni k združevanju v skupine, ki temeljijo na vojaškem pojmovanju hierarhije, poslušnosti in podrejenosti vodjem. Mladi so v okviru skupine agresivnejši in bolj pripravljeni izzivati nered in nasilje kot njihovi vrstniki, ki niso organizirani (Earle, 2011). O paramilitarnem in teritorialnem načinu organiziranja ultra navijačev pišejo tudi italijanski avtorji (npr. Roversi in Balestri, 2000: 191). Vojaško vzpostavljena hierarhija in teritorialna organizacija je značilna tudi za ekstremne nogometne navijaške skupine in podskupine v Srbiji, kar je pokazalo naše raziskovanje.

V razpravah o nasilniški kriminaliteti, obravnavani izven športnega konteksta, posamezni avtorji opozarjajo in podrobno pojasnjujejo štiri dejavnike v okviru skupinske dinamike, ki prispevajo h kriminalu članov skupine: 1) skupinsko (kolektivno) nasilje in menedžment nasilja; 2) skupinska kohezija; 3) interakcije s kriminalno najaktivnejšimi (najvplivnejšimi) člani; 4) notranja organizacija (ki povečuje kriminalno produktivnost posameznih članov). Po mnenju teh avtorjev sodijo med osnovne značilnosti nasilniških kriminalnih skupin: ime, vodja skupine, notranja hierarhija, lokacija delovanja, kodeks (pravila) obnašanja, iniciacija, obramba časti in ugleda (Bouchard in Spindler, 2010: 922). Spaaij navaja podobne značilnosti, povezane z nasilniškimi nogometnimi skupinami. Poudarja, da je nogometno huliganstvo večstranski fenomen, ki ga je treba raziskovati v njegovih različnih socialnih in zgodovinskih kontekstih. Ne glede na to pa lahko opazimo precejšnjo podobnost v konstrukciji identitete huliganov v različnih nacionalnih in lokalnih kontekstih. Po njegovem mnenju opredeljuje identiteto nogometnih huliganov šest značilnosti: močna čustva, potenciranje moškosti in moči (angl. hard masculinity), teritorialna identifikacija, individualno in kolektivno potenciranje ugleda, občutek solidarnosti in pripadnosti, poudarjanje suverenosti in avtonomije (Spaaij, 2008: 375). Naše raziskovanje nedvomno potrjuje navedbe avtorjev, omenjenih v tem odstavku.

5.2 II. hipoteza: Vodje navijaških nogometnih skupin so nagnjeni k storitvi kaznivih dejanj

Pričujoče raziskovanje je potrdilo drugo hipotezo, da sta za vodje navijaških nogometnih skupin in podskupin izražena različna kriminalna aktivnost in izvrševanje kaznivih

dejanj, ki niso povezana s športnimi prireditvami. To vpliva na varnostne razmere v Srbiji, in sicer v športu in tudi izven njega. Zoper vodje navijaških skupin in podskupin, vključenih v naše raziskovanje, je bilo vloženih skupaj 279 kazenskih ovadb za storjena kazniva dejanja, kar pomeni, da je storil vsak vodja navijaške skupine v povprečju 9,3 kaznivega dejanja. V vzorcu prevladujejo nasilniška kazniva dejanja s 60,56 odstotka, kar opozarja na močen kriminalni potencial analiziranih vodij navijaških skupin.

Vodje navijačev iz našega vzorca so storili tri umore, s tem da je bil eden izmed 30 analiziranih vodij navijačev ubit julija 2012.⁶ V medsebojnih spopadih ekstremnih navijaških skupin je bilo v obdobju od leta 1999 do leta 2012 v Srbiji ubitih enajst oseb, kar jo uvršča na prvo mesto v Evropi (Simonović, Đurđević in Otašević, 2011b: 83). Za primerjavo, v obdobju 1996–1999 so bili v zvezi z nogometom v Angliji storjeni 3 umori, v Italiji 5, na Nizozemskem 1 (Dunning, 2000: 146).

Postavlja se vprašanje, kako pojasniti dejstvo, da imajo vodje navijaških skupin v Srbiji velik kriminalni potencial in izraženo stopnjo agresije. Če bi pri iskanju odgovora na to vprašanje izhajali iz zgodovinskih razlogov, bi se bilo morda v okviru prihodnjih raziskovanj koristno opreti tudi na rezultate raziskav, ki jih navajata Ember in Ember (1993). V okviru obsežne primerjalne raziskave, izvedene v različnih kulturnih in nacionalnih skupnostih, sta ugotovila, da obstaja korelacija med vojnami in interpersonalnim nasiljem, zlasti v številu umorov v posamezni družbi ter v kulturi toleriranja nasilja (Ember in Ember, 1993: 225). Poleg tega smo imeli v novejši zgodovini navijaškega gibanja v Srbiji osebe, ki so bile veliki vodje navijačev in hkrati tudi nosilci organizirane kriminalitete. Ko gre za kriminalno dejavnost na Nizozemskem, se, kot na enega izmed takih, pomisli na Arkana (glej Bovenkerk, Siegel in Zaitch, 2003).

Povezava med kriminaliteto in nogometom v Srbiji je zapletena in večplastna, tako da predstavljata nasilje in kriminaliteta vodij navijaških skupin samo del manifestacij različnih družbeno nevarnih pojavov. Zanimivo je tukaj omeniti Felsona, ki pravi, da obstajata povezanost in medsebojna pogojenost po eni strani med številnimi (različnimi) vrstami kriminalitete in legalnimi aktivnostmi in med kriminalnimi aktivnostmi po drugi strani (Felson, 2006: 17). Avtor opozarja, da se pri raziskovanju organizirane kriminalitete posveča prevelika pozornost specifičnim skupinam ljudi. Napredek pri razumevanju organizirane kriminalitete zahteva, da se usmeri pozornost na specifične dogodke, njihove specifične sekvence in specifične okoliščine. Okoliščine in pogoji omogočajo, da kriminalne kooperacije obstanejo, tudi kadar pride do

⁶ Umor do zaključka tega raziskovanja ni bil razjasnjen.

zamenjave določenih oseb, nosilcev kriminalnega potenciala (Felson, 2006: 8–9). Te Felsonove ugotovitve so uporabne tudi za pojasnjevanje stanja v srbskem nogometu. Poklicni nogomet je kot vrsta legalne dejavnosti nedvomno zadeva, ki veže nase različne interese in ljudi, ki so nosilci legalnih in tudi ilegalnih dejavnosti. Legalne in kriminalne dejavnosti v nogometu so pogosto medsebojno prepletene, medsebojno pogojene. Nogometni klubi kot legalne institucije so pogosto paravan za različne kriminalne dejavnosti (na primer, kupovanje igralcev, dogovarjanje o izidu tekem, pranje denarja, korupcija, utaja davkov). Nasilje nogometnih navijačev je samo ena izmed vidnejših manifestacij kriminalnega obnašanja, za njim, v njegovi senci pa se kot manj opazni (ali prikriti) skrivajo številni drugi pojavi, dogajanja, kot so manipulacija z navijači za doseganje političnih ali drugih ciljev, trgovina z mamili itd. Ne glede na zamenjavo generacij pri nogometu na vseh ravneh in tudi generacijske zamenjave vodij navijačev ostajata nasilje navijačev in kriminaliteta, povezana z nogometom, stalnici. Ugotovitev opozarja na to, da problem niso posamezniki, temveč sistem. Takšen pristop bi nedvomno načel pomembna vprašanja za prihodnja sociološka in kriminološka raziskovanja večstranske povezave nogometa in kriminalitete.

Če se osredotočimo samo na navijaške nogometne skupine, in sicer na veliko nižji ravni opazovanja, moramo omeniti, da se pogosto dogaja, da vodje posameznih skupin in združenj mladih in mladoletnikov, ustanovljenih za doseganje družbeno sprejemljivih ciljev, zlorablajo in preusmerjajo te skupine v doseganje kriminalnih ciljev. Na primer, Bouchard, Spindler in drugi avtorji omenjajo, da lahko v zvezi z mladoletniško skupinsko delinkvenco razlikujemo skupine, ki so se izoblikovale za izvrševanje kaznivih dejanj, od tistih, ki so bile ustanovljene v druge namene in so bile izkoriščene kot organizacijska baza za kriminalno obnašanje (Bouchard in Spindler, 2010: 922).

Pojasnjujemo primer iz prakse. Navijač nogometnega kluba »Radnički« iz Kragujevca (zajet z našim raziskovanjem: prvo kaznivo dejanje je storil leta 2008, zadnje registrirano leta 2011), rojen leta 1990, je ustanovil navijaško podskupino v siromašnem predmestnem naselju, v katerem je živel. S člani te navijaške podskupine (12 članov) je vlamljal v hiše. Ko so iz nekaterih hiš ukradli pištole, so začeli z oboroženimi ropi. Skupina se je znašla za zapahi leta 2009, ko je njen vodja, ustanovitelj in najstarejši član dopolnil 19 let. Ko je bil izpuščen iz pripora, je nadaljeval s kaznivimi dejanji.

Ta primer iz prakse je teoretično zanimiv iz več vidikov. Predvsem je to primer vrstniškega povezovanja mladoletnikov v mreže, v katerih niso samo teritorialno povezani, ker so iz iste soseske, temveč jih povezujejo tudi podobni struk-

turalni in kulturni dejavniki, enaka zanimanja, motivi, o čemer so na ravni teoretičnega obravnavanja pisali Haynie, Silver in Teasdale (2006: 150). Hkrati pa primer opozarja na fasciniranost mladoletnikov s strelnim orožjem, ki lahko vnese nov impulz in spodbudi njihov kriminalni potencial (glej Bjerregaard in Lizotte, 1995). Omeniti je treba, da so bile zoper sedmerico vodij navijačev iz našega vzorca vložene kazenske ovadbe za skupaj deset kaznivih dejanj zaradi nedovoljene posesti ter prometa strelnega orožja in streliva.

Za razumevanje fenomena nasilja in morebitno načrtovanje preventivnih programov in nadzora so pomembna splošna kriminološka spoznanja o tem, da obstaja stabilna tendenca izražanja agresivnega obnašanja. Agresivno obnašanje, ki se najprej pokaže v času zgodnje mladosti, se bo najverjetneje nadaljevalo tudi v poznejših obdobjih življenja. O tem govori veliko raziskav, med njimi tudi raziskava iz Cambridgea, ki je spremljala razvoj kriminalnega obnašanja 411 dečkov, rojenih leta 1953, od njihovega 8. do 40. leta življenja (Boswell, 2000: 19–35). Na podlagi izražene agresije v otroštvu in mladosti se lahko predvidi kriminalno obnašanje tudi v odraslem obdobju (Dill, Anderson, Anderson in Deuser, 1997: 272). Stabilno tendenco v agresivnem obnašanju je mogoče opaziti tudi pri nogometnih huliganih. Russell navaja, da je na podlagi prejšnjega obnašanja mogoče predvideti obnašanje v prihodnje oziroma da se prejšnja zgodovina nasilniških dejanj ujema z obnašanjem v prihodnosti. Glede na to lahko pričakujemo, da so navijači, ki imajo za seboj zgodovino agresivnega obnašanja in kršenja javnega reda in miru, v središču nasilja, povezanega z nogometom. Veliko je empiričnih dokazov, ki potrjujejo to domnevo. Na primer, med navijači najtršega jedra italijanskih ultra navijačev imata dve tretjini bogato zgodovino nasilja tudi izven športa (Russell, 2004: 386). Ta teoretična stališča je potrdilo tudi naše raziskovanje v delu o trajanju kriminalne kariere opazovanih vodij navijaških skupin. Povprečno trajanje njihove kriminalne kariere (od prvega storjenega kaznivega dejanja do trenutka zbiranja podatkov za to raziskovanje) je 8,52 let. Najkrajše časovno obdobje je tri leta, najdaljše pa 17 let. Pomemben je podatek, da so prvo kaznivo dejanje analizirani vodje navijaških skupin storili v povprečju s 17,8 leti, s tem da jih je 50 odstotkov storilo prvo kaznivo dejanje, ko so bili mlajši mladoletniki.

Čeprav so vodje navijaških skupin iz našega vzorca, izraženo v odstotkih, storili največ kaznivih dejanj z elementi nasilja, je pomembna tudi distribucija premoženjskih kaznivih dejanj (tatvine, velike tatvine, ropi). Od skupaj trideset analiziranih vodij navijačev jih je 22 storilo 61 premoženjskih kaznivih dejanj.

Posebno skrb vzbujajo podatki v zvezi z mamili. Od trideset analiziranih vodij navijaških skupin so bile zoper 12 (več

kot tretjino) vodij vložene kazenske ovadbe zaradi kaznivih dejanj v zvezi z mamili (za skupaj 18 storjenih kaznivih dejanj). Ta podatek je zelo pomemben in zahteva posebne raziskave v prihodnje o povezavi nogometnih navijačev z uživanjem in razpečevanjem mamil (na primer, anonimna anketiranja navijačev, analiza kriminalnih dosjejev vodij navijaških skupin, pogovori s kriminalisti, ki se ukvarjajo z zatiranjem kriminalitete v zvezi z mamili, anketiranje odvisnikov od mamil, ki so na zdravljenju). Nogometni navijači so nedvomno lahko odlična klientela (trg) za razpečevanje mamil. Po drugi strani se lahko glede na organizacijo, hierarhičnost in nagnjenost vodij nogometnih navijačev h kriminaliteti med člani navijaških skupin rekrutirajo bodoči prekupčevalci mamil. Presenetljiv je podatek, da je v literaturi, ki smo jo uporabljali, popolnoma zapostavljeno vprašanje povezave nogometnih navijačev z mamili. Samo v enem delu je bil obravnavan problem uživanja mamil ali alkohola pred nogometnimi tekmami, da bi se povečala agresivnost, koncentracija in premagal strah, kar je bilo opaziti pri posameznih kategorijah ekstremnih nogometnih navijačev (glej Ayres in Treadwell, 2012).

6 Sklepi

Ta raziskava je pokazala, da so vodje nogometnih navijaških skupin iz našega vzorca nagnjeni k storitvam nasilniških in tudi premoženjskih kaznivih dejanj. Postavlja se vprašanje, ali bi lahko tak rezultat veljal samo za srbsko navijaško populacijo ali pa bi utegnil imeti širši praktičen in teoretičen pomen. Strinjamo se z Dunningom (2000: 160–161), ki ugotavlja, da se socialne korenine nogometnega huliganstva v različnih državah razlikujejo, vendar pa sprejemamo tudi mnenje Spaaija, da to ne zmanjšuje potrebe po specifični teoretični generalizaciji, ki se nanaša na fundamentalne značilnosti in mehanizme v osnovi tega fenomena (Spaaij, 2008: 370). Nasilnež na nogometnem stadionu kjerkoli v svetu je najverjetneje tak tudi doma, v družini, na cesti, v prometu. Po drugi strani pa povezava med vodji navijaških skupin in člani navijaških skupin v tujih raziskavah ni dovolj osvetljena. Naše raziskovanje je pokazalo, da navijaška populacija ni homogena celota in da je treba nameniti več pozornosti vodjem navijaških skupin (kot zgleodom, morebitnim manipulantom in motivatorjem). Tudi vprašanje mamil in navijaških skupin je neopravičeno zapostavljeno in zahteva poglobljene raziskave.

Rezultati takih raziskovanj so lahko pomembni pri snovanju in implementaciji programov preprečevanja nasilja v zvezi z nogometom. V nekem svojem delu Felson duhovito opaža, da ima (za javnost) eno dobro in eno slabo novico. Slaba novica se glasi, da rast ene vrste kriminalitete pogosto spodbuja rast druge vrste kriminalitete. Dobra vest pa je ta, da zmanjševanje ene vrste kriminalitete pogosto vodi tudi k zmanjševanju

nju drugih vrst kriminalitete (Felson, 2006: 15). Ta Felsonova misel velja za področje kriminalitete, povezane z nogometom, in tudi za kriminaliteto, povezano z navijaškimi skupinami.

Družba se mora bolj zanimati za populacijo mladih, ki obiskujejo nogometne tekme in mora uvajati ustrezne ukrepe za njihovo zaščito. Množično navijaško zbiranje je preresen pojav, da bi ga smeli prepustiti h kriminaliteti nagnjenim osebam, ki manipulirajo z mladimi, vplivajo na razvoj njihovih osebnosti in usmerjajo njihovo prihodnost v kriminaliteto.

Številne države, ki jih je zajela globalna kriza, niso spodbudile (niti pripravljene ali pa nimajo možnosti), da bi se resneje spoprijemale z vzroki kriminalitete in uspešno razvijale bazične preventivne programe, ki bi temeljili na implementaciji socialne preventive. Želje po izboljšavah preventive so v najboljšem primeru zastopane samo v »velikih besedah« in »dobrih željah« v sprejetih nacionalnih strateških in akcijskih načrtih in resolucijah (Jere, Meško in Kanduč, 2011). V Srbiji je problem še bolj izražen, saj pogrešamo ne le ukrepe socialne in situacijske preventive, temveč tudi ukrepe učinkovite represije in sodnega finaliziranja kazenskih postopkov zoper nogometne huligane, ki so praviloma osebe z obsežnim kriminalnim dosjajem (Simonović, Đurđević in Otašević, 2011a: 687–704).

Literatura

1. Ayres, T. in Treadwell, J. (2012). Bars, drugs and football thugs: Alcohol, cocaine use and violence in the night time economy among English football firms. *Criminology and Criminal Justice*, 12(1), 83–100.
2. Bjerregaard, B. in Lizotte, A. (1995). Gun ownership and gang membership. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 86(1), 37–58.
3. Boswell, G. (2000). *Violent children and adolescents: Asking the question why*. Philadelphia: Whurr.
4. Bouchard, M. in Spindler, A. (2010). Groups, gangs, and delinquency: Does organization matter? *Journal of Criminal Justice*, 38(5), 921–933.
5. Bovenkerk, F., Siegel, D. in Zaitch, D. (2003). Organized crime and ethnic reputation manipulation. *Crime, Law and Social Change*, 39(1), 23–38.
6. Bučar-Ručman, A. (2011). Medijsko poročanje o kriminaliteti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(1), 23–38.
7. Crisp, R., Heuston, S., Farr, M. in Turner, R. (2007). Seeing red or feeling blue: Differentiated intergroup emotions and ingroup identification in soccer fans. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(1), 9–26.
8. De Vreese, S. (2000). Hooliganism under the statistical magnifying glass: A Belgian case study. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 201–223.
9. Dill, K., Anderson, C., Anderson, K. in Deuser, W. (1997). Effects of aggressive personality on social expectations and social perceptions. *Journal of Research in Personality*, 31(2), 272–292.
10. Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of foot-

- ball: Hooliganism as a world phenomenon. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 141–162.
11. Earle, R. (2011). Boys' zone stories: Perspectives from a young men's prison. *Criminology and Criminal Justice*, 11(2), 129–143.
 12. Ember, C. R. in Ember, M. (1993). Issues in cross-cultural studies of interpersonal violence. *Violence and Victims*, 8(3), 217–233.
 13. Felson, M. (2006). *The ecosystem for organized crime*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control.
 14. Gabriel, M. (2012). Die Fanprojekte. *Kriminalistik*, 66(4), 227–230.
 15. Haynie, D., Silver, E. in Teasdale, B. (2006). Neighborhood characteristics, peer networks, and adolescent violence. *Journal of Quantitative Criminology*, 22(2), 147–169.
 16. Heinen, B. (2012). Gemeinsam für begeisternde Fussballspiele in friedliche Atmosphäre. *Kriminalistik*, 66(4), 210–216.
 17. Hoggett, J. in Stott, C. (2010). Crowd psychology, public order police training and the policing of football crowds. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 33(2), 218–235.
 18. Jere, M., Meško, G in Kanduč, Z. (2011). Diskurz o socialni prevenciji kriminalitete in prestopništva v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 325–332.
 19. Jones, P., Harris, P., Fader, J. in Grubstein, L. (2001). Identifying chronic juvenile offenders. *Justice Quarterly*, 18(3), 479–507.
 20. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Uprava za analitiku. (2012). *Godišnji izveštaj Uprave za analitiku za 2011*. Beograd: MUP RS.
 21. Misić, Z. (2012). Huligani u Srbiji u trouglu sporta, politike i kriminala. *Bezbednost*, 54(1), 102–115.
 22. Muzur, A. in Rinčić, I. (2011). Sport i nasilje: prilog etičkim, sociološkim i psihoneurobiološkim razmatranjima. *JAHN*, 2(3), 145–152.
 23. O'Neill, M. (2004). Policing football in Scotland: The forgotten team. *International Review for the Sociology of Sport*, 39(1), 95–104.
 24. Otašević, B. (2010). Urbano okruženje i nasilje u sportu. *Bezbednost*, 52(3), 267–281.
 25. Otašević, B. (2012). *Nasilje na sportskim priredbama: krivičnipravni i kriminološki i kriminalistički aspekti* [rezultati neobjavljenega raziskovanja v okviru izdelave doktorske disertacije]. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
 26. Otašević, B. in Protić, A. (2012). "Vandalii u zidinama" – huliganizam u Srbiji. *Bezbednost*, 54(1), 72–86.
 27. Pätzold, B. in Kaempf, C. (2012). Sicherheitspartnerschaft der Dresdner Polizei mit dem Fussballverein SG Dynamo Dresden e. V. *Kriminalistik*, 66(4), 217–226.
 28. Ramazanoğlu, F. (2012). Spectators' behaviour from the view of security forces in sport competitions. *Science of Martial Arts*, 8(2), 59–63.
 29. Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. in Adang, O. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 27(4), 558–572.
 30. Reicher, S., Stott, C., Drury, J., Adang, O., Cronin, P. in Livingstone, A. (2007). Knowledge-based public order policing: Principles and practice. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 1(4), 403–415.
 31. Roberts, J. in Benjamin, C. (2000). Spectator violence in sports: A North American perspective. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 163–181.
 32. Roversi, A. in Balestri, C. (2000). Italian ultras today: Change or decline? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 183–199.
 33. Russell, G. W. (2004). Sport riots: A social-psychological review. *Aggression and Violent Behavior*, 9(4), 353–378.
 34. Scalia, V. (2009). Just a few rogues? Football ultras, clubs and politics in contemporary Italy. *International Review for the Sociology of Sport*, 44(1), 41–53.
 35. Simonović, B., Đurđević, Z. in Otašević, B. (2011a). Implementacija standarda u sprečavanju nasilja na sportskim priredbama u Republici Srbiji. *Pravni život*, 60(9), 687–704.
 36. Simonović, B., Đurđević, Z. in Otašević, B. (2011b). Violence at sporting events in The Republic of Serbia – national and international standards prevention and repression. *Journal of Criminalistics and Law*, 17(3), 81–98.
 37. Spaaij, R. (2008). Men like us, boys like them, violence, masculinity, and collective identity in football hooliganism. *Journal of Sport and Social Issues*, 32(4), 369–392.
 38. Stott, C., Hoggett, J. in Pearson, G. (2012). Keeping the peace, social identity, procedural justice and the policing of football crowds. *The British Journal of Criminology*, 52(2), 381–399.
 39. Uslaub, T. (2012). Bekämpfung der Gruppengewaltkriminalität. *Kriminalistik*, 66(4), 231–234.
 40. Ward, Jr., R. E., (2002). Fan violence social problem or moral panic. *Aggression and Violent Behavior*, 7(5), 453–475.
 41. Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama [Zakon o preprečavanju nasilja in nesposobnega obnašanja na športnih prireditvah]. (2003, 2005, 2007, 2009). *Službeni glasnik RS*, (67/03, 101/05, 90/07, 72/09).
 42. Zakon o javnom redu i miru [Zakon o javnem redu in miru]. (1992, 1993, 1994, 2005). *Službeni glasnik RS*, (51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05, 85/05).

Criminal Careers of Football Club Fan Leaders in Serbia

Branislav Simonović, Ph.D, Full Professor of Criminalistics, Faculty of Law,
University of Kragujevac, Serbia. E-mail: simonov99@gmail.com

Bozidar Otašević, Deputy Head of Directorate for Police Education, Professional Development,
Specialised Training and Science Ministry of Interior of the Republic of Serbia. E-mail: bozidarotasevic@yahoo.com

Zoran Đurđević, Ph.D, Associate Professor of Criminalistics Operational, Management of Criminal Investigations and
Criminal Profiling, Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, Serbia. E-mail: zoran.djurdjevic@kpa.edu.rs

The subject of this paper is the criminal activities of fan group leaders in Serbia. The data used for the research are contained in the police data base »Records of extreme fans«, which is kept by the Ministry of Interior of the Republic of Serbia. The research sample included 30 leaders of fan groups from six football clubs of the first national football league, and focused on their criminal records, whereas all crimes for which criminal charges were brought were analyzed both quantitatively and qualitatively. The goal of the research was to study the criminal activities of fan group leaders and highlight the possible influence on fan group members. The results have shown that fan group leaders are inclined to commit crimes, with more than one third having drug-related criminal charges filed against them. Criminal charges for property crimes have been brought against 22 of the 30 leaders included in the sample, and three leaders committed homicide. One fan group leader was murdered. The results show significantly that future research should pay more attention to criminal activities of fan group leaders. The inclination to commit crime is an important fact which should be taken into account when planning control and drawing programs aimed at preventing football-related violence.

Keywords: crime, sport, football, fans, fan groups, fan group leaders, criminal career, Serbia

UDC: 343.3/.7(497.11)

Možgani kot objekt nadzorovanja: nevroznanost v kazenskem pravu in kriminologiji

Miha Hafner^{1,2}

Sodobna nevroznanost z naprednimi tehnologijami možganskega preslikavanja izjemno hitro prodira v kazensko pravo in kriminologijo. Čeprav so tovrstne tehnologije zelo uporabne v medicini, pa mnogi svarijo pred prenašanjem, poenostavljenimi in pogosto zavajajočimi interpretacijami slikovnih prikazov delovanja možganov. Nazorni prikazi in empirične meritve možganskih patologij so privedli do hitrega vzpona nevrokriminologije. Njena misel se vrača k izročilu bioloških pozitivističnih kriminoloških smeri s konca 19. in prve polovice 20. stoletja, od katerih se je kriminologija večinoma odvrnila v drugi polovici 20. stoletja. Nevrokriminologija raziskuje povezavo med strukturnimi in funkcionalnimi možganskimi anomalijami posameznikov in njihovim odklonskim vedenjem. Po patoloških možganih želi v družbenem telesu prepoznati (potencialno) nevarnost in se nanjo ustrezno odzvati. Kazenskemu pravu pa instrumentalna uporaba najnaprednejših pristopov nevroznanosti obljublja učinkovite in zanesljive bližnjice do rešitev kazenskih zadev. Konkretni primer so metode prepoznavanja zavajanja in tehnike preverjanja t. i. možganskih prstnih odtisov (spominskih sledi). Ti pristopi so si po predkazenskih postopkih hitro utrli pot tudi v sodne dvorane kazenskih sodišč v Indiji in ZDA, kjer jim kljub glasnim kritikam pravne in nevroznanstvene stroke priznavajo dokazno veljavo. Sodobne nevroznanstvene tehnike se nam kažejo v rokah kriminologije in kazenskega prava kot učinkovit nadzorstveni mehanizem – orodje, ki naj bi bilo sposobno v možganih odkriti zločinca in z opazovanjem možganov razkriti zločin.

Ključne besede: nevroznanost, nevrokriminologija, nova biokriminologija, kazensko pravo, nadzorovanje

UDK: 612.82:343

1 Uvod

Stefania Albertani je bila leta 2009 v Italiji obsojena na do smrtni zapor zaradi umora svoje sestre in za poskus umora svojih staršev. Kot poroča revija *Nature* (Owens, 2011), ji je dve leti pozneje sodišče omililo kazen na 20 let zapora. Razlog za omilitev kazni so bili izvidi možganskih preslikav, ki jih je predložila obramba in bi naj dokazovali, da obsojenka ni popolnoma nadzorovala svojih dejanj. Poleg tega se je obramba sklicevala tudi na gensko analizo, ki je opozarjala na večjo genetsko nagnjenost storilke k agresiji. Izvedenec je prepričal sodišče s posnetki možganov obsojenke, ki jih je primerjal z desetimi posnetki možganov »zdravih« žensk. Pri Stefaniji Albertani je bila iz slik razvidna drugačna vsebnost sive snovi v možganskih predelih, ki so povezani s samonadzorom in agresijo, kot pri »zdravih« ženskah.

Opisani primer dokazuje, da so se vprašanja o pomenu nevroznanosti in genetike za kazensko pravo in kriminologijo

iz teoretičnih razprav dokončno preselila tudi v pravno stvarnost – sodno prakso. Seveda še zdaleč ne gre za prvi tovrstni primer. Pisci poročajo, da so bili dokazi s področja nevroznanosti na ameriških sodiščih predloženi že v več sto primerih (Mackintosh et. al., 2011: 4).³ Ta primer pa je gotovo en izmed prvih v Evropi, kjer so sodišča tradicionalno bolj zadržana pri sprejemanju novosti in spreminjanju ustaljene pravne doktrine.⁴ Vendar dovzetnost sodišč za razlage nevroznanosti⁵ in genetike ni povezana le z vprašanji kazenskopravne narave: kazenske odgovornosti, krivde, dokazovanja in sankcioniranja. Odpira tudi vprašanja o pomenu in vplivu nove biokrimi-

³ Samo med letoma 2005 in 2009 je na ameriških sodiščih obramba v 722 primerih uporabila dokaze s področja nevroznanosti in vedenjske genetike (Mackintosh et. al., 2011: 4).

⁴ Zanimivo je, da sta bila v Italiji še dva podobna primera, medtem ko iz drugih evropskih držav ni poročil o dopuščeni »sodni obravnavi« nevroznanosti. Sodišče v Trstu je leta 2009 na podlagi predloženih možganskih posnetkov in genske analize znižalo kazen Alžircu, ki je na cesti do smrti zabel mimosidočega. Na vpliv možganskega tumorja pa se je pred sodiščem v severni Italiji skliceval pediater, ki je bil leta 2012 obtožen pedofilije (Kelland, 2012; Owens, 2011).

⁵ V tem prispevku uporabljam izraz nevroznanost v najširšem pomenu, torej kot skupen pojem za vse (veje) znanosti, ki se ukvarjajo s preučevanjem strukture, funkcij in delovanja možganov.

¹ Miha Hafner, univerzitetni diplomirani pravnik, mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: miha.hafner@pf.uni-lj.si

² Za pregled osnutka tega besedila in njune dragocene komentarje se zahvaljujem dr. Alešu Završniku in dr. Katji Šugman Stubbs.

nologije ter znotraj nje genetske kriminologije in nevrokriminologije⁶ na sodobne družbe.

Napredne tehnologije raziskovanja možganov, predvsem tehnike možganskega preslikavanja, so revolucionarno vplivale na razvoj nevroznanosti. Zaznamovale so številne družboslovne znanosti, globoko sled pa puščajo tudi na kriminološki misli. Današnja nevroznanost postavlja izzivalna vprašanja tudi (kazenskemu) pravu, na katera to že odgovarja. Zdi pa se, da so ti odgovori pogosto premalo reflektirani in prinašajo le verige novih problemskih sklopov. Na nekatere izmed njih, predvsem vpletanje nevroznanosti v mehanizme družbenega nadzorovanja, bom opozoril v tem prispevku.

2 Kako nevroznanost gleda (v) možgane

Pregleda razvoja nevroznanosti ni mogoče začeti brez omembe frenologije. Ta, pozneje močno kritizirana in naposled popolnoma zavrnjena psevdoznanost devetnajstega stoletja, je zrasla iz prepričanja, da se posamezne možganske funkcije odražajo v bolj ali manj razvitih predelih možganov, ti pa neposredno vplivajo na obliko lobanje. Utemeljitelja frenologije, Gall in Spurzheim (v Simpson, 2005: 475–476), sta na podlagi stoterih študij lobanjskih izboklin, ki sta jih primerjala z osebnostnimi lastnostmi posameznikov, določila različne predele v možganih (imenovala sta jih kar *organi*), ki so povezani s specifičnimi osebnostnimi in psihološkimi značilnostmi ljudi; od ubijalskih nagnjenj in spolnega instinkta do smisla za humor. Frenologija je s svojo idejo o biološki (nevrolški) predisponiranosti posameznika za odklonsko vedenje pomembno vplivala na kriminologijo (kot poroča Wolfgang (1961: 367–368), tudi na teorije razvpitega Cesara Lombrosa), prebila pa se je celo v sodne dvorane.⁷ Po drugi strani pa so njena, (metodološko) sicer zgrešena dognanja, vsaj deloma skladna s sodobnim razumevanjem delovanja možganov, po katerem določene sklope miselnih, čustvenih, spominskih in vedenjskih funkcij pripisujemo določenim možganskim predelom.⁸

⁶ Pojem nevrokriminologija in njene izpeljanke v tem prispevku uporabljam kot skupno poimenovanje za perspektive, ki prenašajo spoznanja o delovanju možganov na področje kriminologije.

⁷ V ZDA naj bi se frenologija na sodišču prvič pojavila v primeru sojenja devetletnemu dečku, ki je kruto obračunal s svojim vrstnikom. Obramba je poskušala dokazati, da je za dečkovo agresivno vedenje kriv »organ« za destruktivnost (Weiss, 2007: 341–343). Vendar frenologija ni bila uporabljena samo v kazenskem pravu. Še leta 1908 je vrhovno sodišče v Pennsylvaniji ženi dovolilo ločitev od svojega moža, pri katerem sta dva frenologa ugotovila pomanjkanje samozavesti (Tovino, 2007: 200–202).

⁸ Sodobna nevroznanost sicer zagovarja stališče, da je z eno mentalno funkcijo povezanih več možganskih predelov in obratno: en

Sodobni pristopi preučevanja delovanja možganov temeljijo večinoma na tehnologijah možganskega preslikavanja (*neuroimaging*).⁹ Če jih postavimo na skupni imenovalec in močno poenostavimo, ugotovimo, da te merijo bodisi strukturne, anatomske razlike med opazovanimi in »značilnimi« možgani bodisi zaznavajo spremembe aktivnosti posameznih možganskih predelov ob preučevanem pojavu. To je lahko zunanji ali notranji dražljaj (npr. zvok ali spomin), kognitivna naloga, čustvo, duševno stanje ipd. Laične predstave, da znanstveniki ugotavljajo, kako se ob teh nalogah *vkjučujejo* in *izključujejo* določeni deli možganov, so zavajajoče. Prav nasprotno, po prepričanju nevroznanstvenikov je večina možganskih struktur »vključenih« (aktivnih) ves čas (Feigenson, 2009: 33). Raziskovalci pa pri poizkusih zaznavajo zgolj relativne spremembe v (navzven zaznavni) aktivnosti nekega možganskega predela pred in ob preiskovanem pojavu. Ta razlika je lahko izjemno majhna – pri poskusih s fMRI običajno le nekajodstotna in upoštevana po kriteriju arbitrarno določene praga (Feigenson, 2009: 33).

To je le eden izmed očitkov raziskovalni metodi možganskega slikanja. Tovrstno preučevanje možganov doživlja še številne druge kritike. Če preletimo le najbolj pogoste, se te nanašajo na metodološko sporno generaliziranje pridobljenih podatkov. Ti se ne razlikujejo samo med opazovanimi subjekti znotraj neke eksperimentalne skupine, pač pa tudi pri po-

možganski predel podpira več mentalnih funkcij. Ravno ta prepletenost dela raziskovanje možganov tako zapleteno, pripisovanje kavzalnosti med določenimi možganskimi funkcijami in predeli pa vselej vsaj deloma spekulativno (Mackintosh et. al., 2011: 6–7).

⁹ Revolucijo na tem področju je v sedemdesetih letih 20. stoletja povzročila računalniška tomografija (CT), ki temelji na uporabi rentgenskih žarkov. Raziskovalci so tedaj prvič v zgodovini imeli možnost pogledati v človekove možgane brez operativnega posega. Naslednji pomemben korak je bil narejen z razvojem t. i. pozitronske emisijske tomografije (PET) in pozneje tudi fotonske tomografije (SPECT), s katero so lahko znanstveniki izdelali podroben tridimenzionalni zemljevid možganov in prvič v realnem času spremljali delovanje možganov npr. pri preprostih kognitivnih nalogah (Powledge, 1997: 403). Elektroencefalografija (EEG) z elektrodami, pritrjenimi na preiskovančev skalp, meri neposredno električno aktivnost možganov. Njena prednost je izjemna časovna natančnost na ravni milisekund, vendar je EEG precej omejena pri prostorskem (globinskem) zaznavanju nevrnske aktivnosti. Nekateri raziskovalci poskušajo premostiti to oviro s hkratno kombinirano uporabo EEG in drugih metod, npr. funkcijske magnetne resonance (Ortigue in Bianchi-Demicheli, 2009: 1838). Funkcijska magnetna resonanca (fMRI) je med metodami preučevanja možganov v zadnjem času prevzela primat. To je mogoče pripisati na eni strani njeni dovolj dobri časovni in prostorski natančnosti, ki zapisuje dogajanje v možganih na ravni sekund in milimetrov. Po drugi strani pa je nesporna odlika fMRI tudi popolna neinvazivnost za preiskovanca, ki omogoča izvedbo praktično neomejenih ponovitev (Feigenson, 2009: 24; Pekar, 2006: 24–25).

novitvah pri istih opazovancih. Ob dejstvu, da je anatomija možganov pri vsakem človeku nekoliko drugačna, sta problematična tudi opredelitev (prototip) »normalnih«, tipičnih možganov in z domnevnimi funkcijami povezano mapiranje določenih točk in predelov na tako standardiziranem možganskem zemljevidu. Sporno je tudi izolirano preučevanje možganskih funkcij, odzivov in aktivnosti. V tako kompleksnem, občutljivem in od nepregledne količine dejavnikov odvisnem sistemu, kot so možgani, so ti med seboj gotovo toliko prepleteni in soodvisni, da jih je nemogoče razumeti zgolj z osredotočanjem na nekaj spremenljivk (Feigenson, 2009: 32–38).

Kljub omenjenim kritikam sta vse našete tehnike možganskega slikanja v medicini kmalu začeli koristno uporabljati nevrologija in psihiatrija za diagnozo možganskih poškodb, anomalij, tumorjev, pa tudi številnih (duševnih) bolezni, kot so shizofrenija, demenca, depresija, Alzheimerjeva bolezen, epilepsija idr. (Zipursky, Meyer in Verhoeff, 2007: 147–154). Prodirajoče tehnologije možganskega slikanja so z novo lučjo presvetlile celotno polje nevroznanosti, ki je do tedaj gradila svoja spoznanja na študijah posameznih primerov (npr. možganskih poškodb) ter starejših in mnogo težjih raziskovalnih metodah. Nove nevroznanstvene raziskovalne metode so dopolnile dognanja o motoričnih in zaznavnih funkcijah možganov in poglobile razumevanje nevrološke podlage številnih kognitivnih procesov. Odprle so tudi raziskovalni poligon za številne interdisciplinarne študije, ki se mdr. ukvarjajo z vprašanji zaznavanja bolečine, delovanja spomina, predsodkov in celo zavesti (Greely, 2013: 127–136). Pojavila so se prepričanja, da se v novih tehnologijah možganskega slikanja skriva tudi ključ za prepoznavo specifičnih osebnostnih in značajskih lastnosti posameznikov. Iz tega izhodišča pa so se prenekateri raziskovalci, opremljeni s sodobnimi prefinjenimi tehnologijami »merjenja« možganov, odpravili v labirint nevronske povezave s trdno namero, da bodo tam poiskali vzroke za odklonsko vedenje ljudi in tako obudili idejo nevrokriminologije.¹⁰

3 Nevrokriminologija

Tako so se (vnovič) rodile razlage o nevrološki nagnjenosti ali celo predeterminiranosti posameznikov za odklonsko vedenje. Te teorije se pogosto prepletajo in zraščajo z genetskimi razlagami antisocialnega vedenja. Zadnje trdijo, da

človeka potiskajo na stran poti geni, tako da že ti vplivajo na drugačen razvoj in delovanje možganov (Raine, 2008). Vse vrste takšnih razlag tvorijo polje t. i. neobiokriminologije, mlajše sestre biološke pozitivistične kriminološke smeri, ki se je najmočneje razvijala od druge polovice 19. pa do sredine 20. stoletja. Skladno s kanonom pozitivistov, ki se sprašujejo »katere določilnice usmerjajo kriminalno vedenje« in vidijo »vzrok(e) zaznanega vedenjskega vzorca v razmeroma trdni in trajni kriminalni 'dispoziciji' prestopnikov« (Kanduč, 2007: 79), iščejo pripadniki biološkega pozitivizma vzroke odklonskega vedenja v biološkem ustroju prestopnika. Preučevani biološki substrati, v katerih naj bi izviralo odklonsko vedenje, so zelo raznoliki. Biokriminologe so mdr. zanimale fizionomske neskladnosti, organske pomanjkljivosti, genetske (kromosomske) anomalije, hormonsko neravnovesje poškodovane možganske strukture itd. (Kanduč, 2007: 79–80).

Čeprav so se biokriminološke teorije v drugi polovici 20. stoletja hitro umikale predvsem sociološkim razlagam odklonskega vedenja,¹¹ pa Završnik (2007: 8) ugotavlja, da »[z] napredkom znanosti o življenju v zadnjem desetletju biokriminološke ideje znova vznikajo in se integrirajo v mehanizme družbenega nadzorstva. Kar je bilo v drugi polovici 20. stoletja označeno za redukcionizem, je danes postalo naravno.«

Nove biološke razlage kriminalnega vedenja se tako zanimivo odslikavajo v zrcalu, ki jim ga nastavlja najbolj prepoznavni predstavnik ter utemeljitelj biokriminološke šole Cesare Lombroso. S svojo teorijo o t. i. rojenih zločincih, ki naj bi bili pravzaprav posebna (pod)vrsta človeka, ki se od nezločincev razlikuje po številnih telesnih anomalijah, ki so degenerativnega oz. atavističnega izvora (mdr. npr. nesimetrična oblika obraza, prekomerna velikost čeljusti in ličnic, skrivenčen, sploščen ali privihan nos ipd.) (Wolfgang, 1961: 369), je bil v svojem času prav tako prepričljiv, kot so v današnjem času prepričljivi nevrokriminologi. Dvomov o trdnosti Lombrosove metodologije in posledično celotne teorije, ki so bili izraženi pogosto, celo pri njegovih zvestih privržencih (Wolfgang, 1961: 374–381), pa v njegovem času še zdaleč ni neslo tako daleč kot Lombrosovih sklepov, zgrajenih na teh metodološko trhljih temeljih. Pri tem ne smemo zanemariti učinka slikovitosti in nazornosti njegovih primerov. Podoben mik plastičnosti, zgrajene na domnevno dovršenih znanstvenih metodah, so imela izvajanja frenologov. Tudi danes se zdi,

¹⁰ Asociacije na (novo) frenologijo se na tem mestu vsiljuje same. Kot ugotavlja Završnik (2009: 145), »[nove pozitivistične biološke perspektive] obujajo zasmehovane frenološke poskuse merjenja lobanj. Ta merjenja naj bi omogočila odkrivati in preprečevati kriminaliteto *in statu nascendi*. Vznika torej nefrenologija, ki namesto merjenja lobanj, snuje svoje teorije na podlagi merjenja manjših telesnih enot, genov in nevronov.«

¹¹ V drugi polovici 20. stoletja so se začele pojavljati tudi t. i. biodružbene perspektive, ki poskušajo povezati prepričanja o družbenih vplivih na vedenje (socialno učenje, pogojevanje) s prepričanji o bioloških determinantah. Skupna ideja biodružbenih perspektiv je, da okolje in biološke (npr. genetske) predispozicije sovplovajo na posameznika. Vendar se tudi te teorije na koncu ne morejo izogniti večnemu vprašanju razmerja vplivov narave in okolja (*nature v. nurture*) (Crews, 2009: 198).

da so barviti posnetki možganov, s katerimi nevrokriminologija pojasnjuje to ali ono kriminogeno lastnost, mnogo zanimivejši od postopkov, ki so te posnetke obarvali, in jim nadeli fasado privlačnosti in prepričljivosti.

Avra visoke tehnificiranosti in kompleksnosti sodobnih metod raziskovanja možganov ustvarja utvaro, da je poenostavitev te kompleksnosti neproblematični prvi pogoj in hkrati šele izhodišče kakršnega koli diskurza v polju kriminologije ali prava. V resnici je prav ta faza najbolj ključna in problematična v celotnem raziskovalnem procesu. Glasovi, ki opozarjajo na to, da je treba stopiti korak nazaj in preveriti, kako so raziskovalci na možganske slike nanesli barve, ki na njih tako prepričljivo in na videz samoumevno žarijo, so tudi danes manj slišni od glasov, ki interpretacije rezultatov možganskega slikanja obravnavajo kot dana (objektivna) dejstva in se sprašujejo »zgolj« to, kako jih umestiti v pravno in kriminološko stvarnost. Završnik (2009: 139) (glede možganskih preslikav, pridobljenih s PET tehnologijo) tako opozarja, da »[t]i prikazi sami po sebi ne nosijo ‚objektivnega dokaza‘ norosti ali kriminalnosti, saj je šele razlaga slikovnega gradiva, pridobljenega s PET tehnologijo, tista, ki slikovnemu gradivu ‚prilepi‘ normativno (vrednostno) oznako«.

Vendar redukcije in poenostavitve niso le nevrokriminološki pojav. Redukcionizem je leča, skozi katero danes gledamo na človeka (Pirrucello, 2012: 454). V tej optiki je človek poenostavljen in razstavljen na posamezne komponente. Ne zanima nas več njegova družbena vpetost, temveč njegova geografska umestitev;¹² ni nam mar za njegovo osebno zgodovino, z zanimanjem pa brskamo po njegovih genih; ne poglobljamo se več v njegovo psiho, ampak slikamo njegove možgane. Završnik (2009: 137–141) poimenuje pojav vedno večjega osredinjenja le na posamezne človekove telesne komponente somatizacija subjekta. Walby in Carrier (2010: 262) pa enak fenomen, ko biokriminologija opazuje, meri in analizira telo, ne kot celoto, temveč ga razstavi in ločeno preučuje njegove posamezne dele, plasti in segmente označita kot patologizacijo *biosa*; izvor kriminalnega, asocialnega vedenja iščemo v telesnih strukturah. Vendar definiranje biološkega kriminalnega telesa hkrati zarisuje robove tudi »zdravemu« družbenemu telesu. Biokriminologija z vzpostavitvijo koncepta prestopniškega telesa hote ali nehote oblikuje in obenem skuša zaščititi »zdravo« družbeno telo (Walby in Carrier, 2010: 264–266).

Podobno razmišlja tudi Rose (2007: 226), ki ugotavlja, da se pri sklicevanju na nevrogenetske korenine patološkega

vedenja nadzor nad kriminaliteto iz diskurza prava in pravic pomika v domeno »javnega zdravja«. Preventivno presejanje družbe skozi sita nevroznanosti in genetike je legitimizirano z namenom prepoznati in upravljati s tveganimi posamezniki, ki bi utegnili ogroziti varnost in zadovoljstvo »normalnih ljudi«. Sodobne biokriminologije (in znotraj nje nevrokriminologije) torej niti ne zanimajo vprašanja determiniranosti, svobodne volje, krivde, moralne ali kazenske odgovornosti, temveč se zadovolji s kavzalnostjo med biopatologijo in odklonskim vedenjem. Že zgolj ta povezava ji je dovolj, da posamezniku pripiše odgovornost, utemeljeno na razlogih zaščite (zdravja) družbe (Rose, 2007: 237).

4 Talci svojih možganov

Nevrokriminološke razlage odklonskosti le nekoliko karikirano povzame trditev, da so (nekateri) zločinci talci svojih možganov. Njihovi možgani jih silijo v odklonsko vedenje. Številni nevrokriminologi tako v možganih ljudi iščejo in najdejo nasilneže,¹³ psihopate,¹⁴ pedofile¹⁵ in druge vrste nebodijihtraba. Privrženci tovrstnih idej gradijo svojo prepričljivost na dveh vrstah argumentov. Na eni strani so jim v oporo skrajni in izstopajoči primeri nesrečnikov kova Phineasa Gagea,¹⁶ ki so se po možganski poškodbi ali bolezni (npr. možganskem tumorju) nenadoma začeli vesti antisocialno. V zadnjih letih je odmeval primer prej zglednega 40-letnega ameriškega učitelja, ki je nenadoma začel zbirati otroško pornografijo, najemati prostitutke in spolno nadlegovati svojo mladoletno pastorko. Njegovo vedenje se je kljub vključitvi v program zdravljenja odvisnosti od spolnosti (kjer je neprestano nadlegoval osebe in druge udeležence) samo stopnjevalo. Zdravniki so mu naposled diagnosticirali močno napredovan možganski tumor in mu ga tudi odstranili. Po tem posegu se je učiteljevo vedenje popolnoma normaliziralo. Vendar je moški čez nekaj časa zopet postal obseden s spolnostjo, preiskave pa so pokazale, da se mu je povrnil tudi tumor. Ko so mu tumor že drugič odstranili, je postalo učiteljevo vedenje zopet spodobno (Seiden, 2004: 395–396).

¹³ Obsežno polje študij, ki pripisujejo nasilje nefunkcionalnim možganskim strukturam (in ki se pogosto spogledujejo z raziskavami iz živalskega sveta) pregledno predstavi in prepričljivo kritizira Pustilnikova (2008).

¹⁴ Z nevrološkim ozadjem psihopattje se obširno ukvarjata Glennova in Raine (2014: 73–130). Glej tudi Phillips (2013: 24–31).

¹⁵ Za strnjen povzetek raziskav, ki s podporo tehnologij možganskega slikanja povezujejo pedofilijo z možganskimi anomalijami, glej Wiebking in Northoff (2013: 3–6). Glej tudi Sartorius et al. (2008).

¹⁶ Za podrobnejšo predstavitev primera glej npr. Macmillan (2008: 828–831).

¹² »Za postindustrijsko družbo je značilna tudi prevlada (kriminalitetno) političnega diskurza o rizičnosti posameznika, družbenih skupin, družbenih razredov in geografskih predelov (mestnih četrti, pokrajin).« (Završnik, 2007: 8)

Druga vrsta argumentativnega orožja, ki ga držijo v rokah pripadniki teorij nevrokriminološke predeterminiranosti, pa je nepregledna vrsta empiričnih študij, ki z raztegljivimi statističnimi metodami pojasnjujejo povezavo med (katerim koli že) odklonskim vedenjem in (katerimi koli že) nedelujočimi, poškodovanimi ali netipičnimi možganskimi strukturami. Tipičen primer je nedavna nemška študija, ki je primerjala možganske posnetke (CT in MRI) zapornikov in moških brez kriminalne preteklosti. Raziskovalci so ugotovili, da so pri zaporniški populaciji možganske anomalije bolj pogoste kot pri nekaznovanih moških, pri čemer so bile možganske anomalije pogostejše oz. bolj izrazite pri storilcih nasilnih kaznivih dejanj (Schiltz, Witzel, Bausch-Hölterhoff in Bogerts, 2013: 611). Čeprav kritiki takšnim razlagam očitajo redukcionizem (glej npr. Pustilnik, 2008: 61–65), novi determinizem (Rose, 2007: 227), podcenjevanje ali celo neupoštevanje vplivov okolja ter neutemeljeno pretvarjanje golih statističnih podatkov v vzročne zveze med možganskimi anomalijami in odklonskim vedenjem, tovrstne nevrokriminološke misli zelo hitro pridobivajo veljavo.

Nevrokriminologija torej v instrumentariju nevroznanosti – v sodobnih tehnikah možganskega slikanja – vidi sredstvo za odkrivanje anomalij in patologij, ki bo v (družbenem) telesu prepoznalo poškodovane, nerazvite, abnormalne ali preprosto nedelujoče možgane. Logični nasledek, da je potrebno takšne možgane (in njihove lastnike) obravnavati drugače, pa je obenem tudi največji izziv. Ključno vprašanje je namreč: Kako drugače? Rose (2007: 248–250) meni, da nova biokriminologija nadzora na to vprašanje odgovarja drugače kot njena starejša sestra s konca devetnajstega in prve polovice dvajsetega stoletja. Ta je predpostavljala, da so podedovane individualne človekove biološke značilnosti nespremenljive ter »nepopravljive« in je z njimi človekova usoda bolj ali manj zapečatenata. Iz te predpostavke so nato poganjale ideje o prisilnih ukrepih in izločanju posameznikov iz družbe (zapiranj u v različne ustanove) do najradikalnejših zamisli negativne evgenike – preventivne sterilizacije in celo prisilne evtanazije.¹⁷ Nova biokriminološka misel pa vidi v možganih in genih (skladno s terminologijo javnega zdravja) »zgolj« dejavnik tveganja, na katerega je mogoče vplivati. Takšno stališče zagotavlja ideji biološke (nevrološke) determiniranosti ustrezen korektiv in ji omogoča skladnost s sodobnim neoliberalnim družbenim kontekstom in neokonzervativno kaznovalno politiko.¹⁸ Znotraj njiju nosi posameznik vedno sam odgovornost za svoja dejanja. Rose (2007: 248–250) ugotavlja, da za

novu biokriminologijo izločitev patološkega posameznika iz družbe zato ni edina rešitev, saj ta implicira njegovo neobgljenost in s tem neodgovornost. Namesto tega mu na izbiro ponuja celo paleto ukrepov, s katerimi lahko ozdravi svojo patologijo: psihofarmakologijo, gensko terapijo, okolijski nadzor, kognitivno rekonstrukcijo itd.^{19, 20}

Konkreten primer sodobne nadzorstvene prakse, kjer si lahko nevroznanost zlahka zamislimo kot orodje za odkrivanje patoloških posameznikov v družbi, obenem pa ima ta zanje že pripravljeno zdravilo, najdemo v ZDA v času predsedovanja Geoga W. Busha. Predsednikova komisija za duševno zdravje (*New Freedom Commission on Mental Health*) je namreč predlagala program obširnega presejanja družbe v vseh starostnih skupinah z namenom odkriti še nediagnosticirane psihiatrične motnje. Komisija je pri tem posebej poudarila pomen šol in celo predšolskih ustanov. Ugotovila je, da so vsako leto že majhni otroci izključeni iz predšolskih ustanov in vrtec zaradi težkih vedenjskih in čustvenih motenj. Šole so po mnenju te komisije v ključnem položaju za nadzor nad 52 milijoni ameriških šolarjev (Lenzer, 2004: 367). Skrb za normalizacijo mladih patoloških možganov je v tem primeru povezana z njihovo medikalizacijo (pri tem je v ozadju mogoče slutiti tudi računico farmacevtske industrije). Predlog je sicer izzval precej zaskrbljenih odzivov, predvsem zaradi podatkov o izjemnem povečanju uporabe antipsihotikov pri otrocih, pri čemer je le majhen delež mladoletnih uporabnikov zdravil resnično psihotičnih. Drugi otroci jemljejo psihotropna zdravila za reševanje različnih vedenjskih težav, npr. motenj pomanjkanja pozornosti (ADHD). Vse več je duševno popolnoma zdravih mladih ljudi, ki jemljejo antipsihotike z namenom izboljšati svoje učne in študijske sposobnosti (Farah in Root Wolp, 2004: 42; Lenzer, 2004: 367).

Primer, kako je nevrokriminološka misel neposredno vplivala tudi na kazenskopravno politiko, je bil prav tako znan v ZDA. Ameriško vrhovno sodišče je leta 2005 v primeru *Roper v. Simmons*, predvsem na podlagi predloženih nevroznanstvenih študij, prepovedalo izvrševanje smrtnih kazni zoper mladoletnike (mlajše od 18 let). *Ratio* za to odločitev je bilo dognanje nevroznanstvenikov, da so možganski predeli v prednjem režnju, ki jih povezujejo z nadzorom vedenja, brzdanjem impulzov, ocenjevanjem tveganja in moralnim odločanjem pri mladoletnikih precej slabše razviti kot pri

¹⁷ Za podrobnejši pregled tovrstnih praks v nacistični Nemčiji glej Bošnjak (2004: 17–19).

¹⁸ »Napredujoči nevrokonzervativizem v kaznovanju poudarja moralno odgovornost posameznika, atomiziran posameznik pa je sam odgovoren za celo vrsto vidikov svojega življenja.« (Završnik, 2009: 137)

¹⁹ Za širši prikaz (spornih) »terapevtskih« metod zdravljenja nevroloških in genskih patologij glej Greely (2009: 169–171, 177–178).

²⁰ Redkeje je danes mogoče opaziti preventivne pristope, kakršne zagovarja Fishbeinova (2000). Avtorica predlaga za zmanjševanje nevrobiološko pogojenega tveganja ukrepe izboljšanja družbenega okolja (zagotavljanje stimulativnega, nestresnega okolja, krepitev družbenih vezi, starševska izobraževanja ipd.).

odraslih ljudeh.²¹ Te strukture naj bi se v človeških možganih popolnoma razvile šele v zgodnjih do srednjih dvajsetih letih. Mladoletnikom zato po mnenju vrhovnega sodišča ne moremo pripisati enake krivde in posledično kazenske odgovornosti kot odraslim ljudem (Ross, 2009: 183–186). Pri tej več kot razumni odločitvi vrhovnega sodišča je pomenljivo, da tehtnice niso prevesili razlogi humanosti ali pa precej nesporna in starejša dognanja razvojne psihologije, pač pa mnogo mlajša spoznanja nevroznanosti.

5 Nevroznanost in (kazenskopravno) nadzovanje

Če možgani zanimajo nevrokriminologijo kot (patološki) biološki substrat človekove (patološke) osebnosti, pa se izriše tudi drugačna, bolj pragmatična in utilitarna funkcija sodobne nevroznanosti, ko preidemo iz polja kriminologije na bolj vsakdanja področja odkrivanja in pregona kriminala. Ta izhaja iz obljube nevroznanosti, da lahko odpira vrata v človekov duševni svet.

Najbolj vznemirljiva ambicija nevroznanosti je namreč iz biološke materije razkriti človekovo duhovno tvarino; njegove misli, predstave, vzgibe, motive, namere, spomine, čustva, nagnjenja, gone, predsodke itd. Pri tem je ključno dejstvo v zvezi z možgani kot preučevanim predmetom v preprosti ugotovitvi, da so ti bistveno drugačni od vseh drugih bioloških struktur v človeškem telesu. Možgani niso le »organ našega uma in zavesti, center našega zaznavanja sebstva« (Farah in Root Wolp, 2004: 36). Možgani se od preostalih bioloških sledi v našem telesu – tudi od tako individualiziranih in informacijsko bogatih, kot je genski material – razlikujejo po tem, da ne hranijo le objektivnih podatkov o posamezniku, pač pa tudi celotno paleto informacij o njegovem razmerju do sveta in njegovem subjektivnem doživljanju. Nevronska tkivo je namreč na eni strani sposobno prenašati informacije in na drugi strani zmožno tudi učenja. Kako se nevrnske povezave med seboj prepletejo, pa je močno odvisno od idiosinkratičnega okolja, v katerem se znajdejo vsaki možgani. Možgani so zato nekakšen mediator med zunanjim svetom in svetom znotraj nas (Solms in Turnbull, 2002: 8–21).

Nevroznanost kot razlagalka vseh procesov, ki potekajo v možganih, ima seveda pred seboj izjemno odgovornost. Že samo pogled na področje kazenskega prava nam razkrije drzne obete sodobnih tehnik raziskovanja možganov, da z *biosom* odstrejo ugibanja o obdolženčevi krivdi in kazenski odgovornosti. Kazensko pravo bi lahko do spoznanj o ob-

dolženčevi kazenski odgovornosti namesto dosedanje težavne, dolgotrajne in nikoli popolnoma zanesljive poti²² ubralo elegantno in zanesljivo bližnjico. Namesto da bi se sodniki še naprej ukvarjali z vprašanji o obdolženčevi prištevnosti, njegovi morebitni pravni ali dejanski zmoti, krivdi (v ožjem pomenu) in drugih ključnih »psiholoških dejstvih«, na katerih stoji in pade kazenska odgovornost, bi jim lahko vse odgovore na ta vprašanja priskrbela nevroznanost.²³ Je nevroznanost v prihodnje zmožna popolnoma spremeniti kazensko pravo? Še več: Bi temelje kazenskemu pravu nekoč utegnili popolnoma spodmakniti nevrobiološko »razčaranje« iluzije o človekovi svobodni volji? Jager (2006) pri motrenju tega vprašanja prepričljivo prikaže globok prepad, ki pri pojmovanju svobodne volje zeva med normativnim svetom (kazenskega) prava in naturalističnim svetom nevroznanosti. Zato se je lažje strinjati z Greelyjem (2009: 162), ki predvideva, da nevroznanost ne bo nikoli spodkopala temeljev kazenskega prava, sposobna pa jih je pošteno pretestiti in preoblikovati.

5.1 Branje misli?

Ena izmed vej »uporabne« nevroznanosti, ki v tem pogledu ni več le spekulacija, temveč realno polje, po katerem nevroznanost prodira v (kazensko) pravo in se od tam razliva še na druga področja, so nevroznanstvene metode »branja misli«, prepoznavanja zavajanja in iskanja spominov.

Odgovori na vprašanja, kaj kdo ve, česa se spomni, ali govori resnico ipd., so v številnih kontekstih ključni. Najbolj očiten primer so sodni postopki, zamislimo pa si lahko tudi preiskovalce kriminala, carinike, pripadnike varnostnih in obveščevalnih služb, ne nazadnje pa tudi delodajalce pri preverjanju in nadziranju zaposlenih. Postopki pridobivanja resnice v glavah ljudi imajo dolgo in tragično zgodovino,²⁴ krvavi madež mučenja pa se še danes drži sistemov, ki so sicer dojeti kot demokratični in temelječi na vladavini prava.²⁵ Sčasoma so krute postopke iskanja resnice povečini nadome-

²¹ Kot je hudomušno pripomnil neki komentator te odločitve, so nevroznanstveniki dognali to, kar že stoletja vedo vsi starši najstnikov.

²² »Očitno je torej, da omejene možnosti naknadnega spoznanja storilčevih kognitivnih in volitivnih procesov neizogibno vodijo v 'normativiranje in objektiviziranje' krivdnih oblik. Seveda je mogoče o tem govoriti bolj ali manj odkrito: lahko verbalno vztrajamo pri tem, da nam gre le za psihična dejstva, do katerih se pač dokooplremo s 'sklepanjem na podlagi zunanjih okoliščin'. Toda v resnici se do teh 'dejstev' nismo 'dokopali', temveč smo jih storilčevi psihi v času izvršitve dejanja 'pripisali'.« (Ambrož, 2012: 1604)

²³ Pri tem puščam ob strani sicer ključna vprašanja procesnih jamstev obdolženca, kot so privilegij zoper samoobtožbo, pravica do molka idr.

²⁴ Težko doumljive razsežnosti dobijo ti postopki zlasti v obdobjih inkvizicije in čarovniških procesov (Bayer, 1982).

²⁵ Pomislimo samo na »posebne tehnike zasliševanja«, ki so bile v ZDA po 11. septembru *de facto* pravno dopustne oblike mučenja.

stilo mnogo bolj prefinjene, a nič manj prodorne tehnike.²⁶ V arzenalu zadnjih je mogoče najti poligraf, »serume resnice«, uporabo hipnoze, tehnike jezikovno-vsebinske analize izjav, razbiranje neverbalne komunikacije idr. Čeprav je tudi večino naštetih bolj prefinjenih tehnik ločevanja laži od resnice (vsaj v demokratičnih sistemih) pustilo pravo pred vrati sodnih dvoran, bodisi iz etičnih razlogov bodisi zaradi navzkrižja z nekaterimi temeljnimi pravnimi načeli (v kazenskem pravu npr. s privilegijem zoper samoobtožbo),²⁷ se številne od njih še vedno v uporabljajo v manj formaliziranih in reguliranih zunajsodnih in predkazenskih postopkih. V zadnjem času se tej zbirki pridružujejo metode, ki želijo izvleči resnico iz možganov kar neposredno.

Skupna ideja za nevroznanostjo zavajanja in laganja je s pomočjo tehnik možganskega slikanja v laboratorijskem okolju prepoznati značilne vzorce možganske aktivnosti pri zavajanju in jih kasneje uporabiti pri preverjanju resničnosti izjav preiskovancev v relevantnem kontekstu. Računalnik se tako lahko nauči prepoznavati tipične vzorce možganske aktivnosti, ki se pojavijo npr. pri prikrievanju informacij. Ob premiku na mikro raven pa bi bilo mogoče sklepati celo na to, katere vrste informacij prikrieva posameznik (Bles in Haynes, 2008: 87–88). Samo s tehnikami možganskega slikanja so namreč raziskovalci že uspeli prepoznati, kakšne podobe vidi oseba (od enostavnih likov in črk preko kompleksnejših slik vse do filmskih prizorov) (Faulkes, 2011: 59–60), posameznikovo (čustveno) vrednotenje videnega (npr. strah, odpor), njegove (spolne) želje in celo rasne predsodke (Farah in Root Wolp, 2004: 38). Čeprav se takšni dosežki zdijo le nekaj korakov oddaljeni od branja misli, nevroznanstveniki poudarjajo, da se (tudi če odmislimo številne praktične ovire) teoretično računalnik lahko nauči prepoznavati konkretne vzorce možganskih aktivnosti zgolj na podlagi že (za)znanih vzorcev, ki jim nato pripíše prepoznani pomen (Bles in Haynes, 2008: 88–89). Kompleksnost in neskončnost miselnih in drugih duševnih procesov tako že teoretično izključujeta možnost branja misli v najbolj dobesednem in strašljivem pomenu te besedne zveze.

5.2 Prepoznavanje zavajanja

Orisani koncept prepoznavanja zavajanja v teoriji zveni povsem prepričljivo, toda v praksi se nevroznanstveniki soo-

čajo s precejšnjimi težavami. Med ugotovitvami različnih raziskovalnih skupin o značilnih možganskih aktivnostih zavajanja je mnogo več razhajanj kot stičnih točk, težave s konsistentnostjo rezultatov pa imajo celo iste raziskovalne skupine ob ponovitvah svojih lastnih študij (Spence in Kaylor-Hughes, 2008: 76–78). Tega ni mogoče pripisati zgolj uvodoma omenjenim metodološko-raziskovalnim težavam nevroznanosti, pač pa predvsem dejstvu, da je zavajanje oz. laganje vse prej kot enoznačen pojem.²⁸ Kognitivni procesi, ki podpirajo ali spremljajo zavajanje, so izjemno pestri in odvisni od mnogih okoliščin, vanje pa so lahko vpletene funkcije, povezane z zvočnimi, slikovnimi in drugimi zaznavami, priklicem in potlačitvijo spominov, s čustvi, povezovanjem ter kreiranjem novih (potvrjenih) informacij itd. Če temu dodamo še zaplete z različnimi eksperimentalnimi zasnovami (Langleben in Campbell Moriarty, 2013: 229), ni presenetljivo, da so nevroznanstveniki bolj ali manj soglasni zgolj glede zelo splošnih skupnih imenovalcev, kot npr., da laganje zaposli možgane bolj kot izražanje resnice (Spence in Kaylor-Hughes, 2008: 76) ter da so v zavajanje močno vpleteni sistemi v predčelnem temenskem režnju, povezani z vedenjskim nadzorom in pozornostjo (Langleben, 2008: 3).

Čeprav nekateri poizkusi preverjanja (ne)iskrenosti, izvedeni v laboratorijskih pogojih, kažejo precejšnjo zanesljivost,²⁹ je širša slika verodostojnosti in »praktične uporabnosti« tovrstnih metod še precej neprepričljiva (Langleben, 2008: 4). Zato je toliko bolj presenetljivo dejstvo, da so nekatere izmed teh metod vseeno hitro našle mesto v vsakdanjem življenju in kljub vsej svoji nepredvidljivosti že ustvarjajo nove družbene nadzorstvene prakse. Konkreten primer za to trditev predstavljajo komercialna izkoriščanja zametkov nevroznanstvenih metod prepoznavanja zavajanja.

V ZDA je na trgu več družb, ki s tehnikami možganskega slikanja ponujajo strankam storitve prepoznavanja laži. Najbolj znane med njimi so *No Lie MRI*, *Cephos* in *Brain Fingerprinting Laboratories*. *No Lie MRI* zagotavlja potencialnemu naročniku več kot 90 % uspešnost pri prepoznavanju laži s pomočjo fMRI. Družba sicer ne ponudi nikakršne raziskave, s katero bi utemeljila tako visoko natančnost svoje metode. Ozadje metode namesto tega opiše z nekaj najsplošnejšimi stavki, za podrobnejšo razlago pa napotuje kar na

²⁶ Glej npr. Foucault (2004).

²⁷ Na tem mestu puščam ob strani vprašanje zanesljivosti in znanstvenosti omenjenih metod. Omeniti velja, da so nekatere izmed metod preverjanja resničnosti izjav tudi sodno uporabljane. Tako je v nemškem sodnem sistemu uveljavljena praksa preverjanja verodostojnosti izjav otrok v primerih domnevnih spolnih zlorab s pomočjo kriterijske vsebinske analize izjav (*criteria-based content analysis* – CBCA) (Vrij, 2000: 113–141).

²⁸ Vrij opozarja, da kot zavajanje ne razumemo le »čiste« laži, pač pa tudi (drobna) pretiravanja, t. i. nedolžne (bele) laži, zamolčanje dela resnice itd. Zavajanje je odvisno tudi od okoliščin, kot so motiv, pripravljenost zavajajočega, sumničavost sogovornika, pomembnost situacije idr. (Vrij, 2000: 10–11).

²⁹ Ena prvih študij s tega področja je na vzorcu štirih opazovancev poročala o 78 % uspešnosti razlikovanja med lažjo in resnico (Langleben et. al., 2005: 267). Celo bolj natančna, med 85–95 %, naj bi bila metoda z uporabo EEG in t. i. testa prikritih informacij (*concealed information test*) (Bles in Haynes, 2008: 87).

članke *Wikipedije* o metodah MRI in fMRI. Podjetje ponuja svoje storitve tudi zasebnim korporacijam, kot so varnostne službe, zavarovalnice, investicijske banke, na področjih zaposlovanja prihodnjih kadrov in sklepanja poslov s strankami in poslovnimi partnerji. *No Lie MRI* priporoča svoje storitve tudi odvetnikom pri delu s strankami in nasprotniki, vladnim službam pri zaposlovanju in nadziranju uslužbencev, ne nazadnje pa tudi posameznikom pri urejanju svojih zasebnih življenj. Družba posebej omenja »zmanjševanje tveganja pri zmenkih« in področja, ki so povezana s problematiko spolnosti, moči in denarja.³⁰

Očitno pa se pasti komercializacije nevroznanosti zavedajo v Franciji, kjer je zakonsko izrecno prepovedana uporaba metod možganskega preslikavanja za tržne namene, dovoljena je zgolj za medicinske in znanstvenoraziskovalne namene ter za potrebe sodnega izvedenstva (Oullier, 2012: 7).

Da pri omenjenih ameriških podjetjih ne gre le za posamezne ekscese preambicioznih poslovnih idej, ki preraščajo svoja znanstvena izhodišča, dokazujejo številni poskusi uveljavitve te in podobnih nevroznanstvenih metod dokazovanja resnicoljubnosti na sodiščih. Ustanovitelj podjetja Cephos je že leta 2009 izjavil, da prejmejo v družbi tedensko dva do tri primere, ko stranke želijo uporabiti njihov test v sodnih postopkih (Church, 2012: 1834). V enem izmed takšnih poskusov je obdolženec, obtožen goljufanja ameriške zvezne vlade, prav s testom tega podjetja poskušal dokazati svojo nedolžnost. Obramba se je nekoliko zapletla, ko je po uspešno prestatem prvem testu ponovljeni preizkus nakazal, da obdolženec ne govori resnice, ob tretji ponovitvi pa so bili rezultati zopet v korist obdolžencu (Mackintosh et. al., 2011: 25). Ne preseneča, da sodnik v tem primeru izvedbe dokaza naposled ni dovolil.

5.3 Možganski prstni odtisi

Popolnoma drugače se je za nevroznanost na sodiščih junija 2008 razpletlo prelomno sojenje v indijski državi Maharashtra, kjer je bila za umor svojega nekdanjega zaročenca obsojena 24-letna študentka. Eden izmed dokazov, ki mu je sodišče namenilo skoraj deset strani obrazložitve, je bil na EEG tehnologiji zasnovan BEOS test. Ta metoda je zavajajoče poimenovana tudi kot preverjanje »možganskih prstnih odtisov« (*brain fingerprinting*).³¹ Zaslišanec je soočen s ključnimi trditvami, povezanimi s preiskovanim dejanjem, naprava pa naj bi zaznala, katera izmed trditvev je v možganih

shranjena kot resnična izkušnja (Jain in Pawar, 2011: 1087; Roberts, 2007: 256–257). Odločitev o sodni uporabi BEOS testa je dvignila precej prahu v širši in strokovni javnosti. Indijska ekspertna skupina, ustanovljena z namenom oceniti sprejemljivost metode, pa jo je proglasila za neznanstveno in vladi predlagala njeno ukinitvev (Gaudet, 2011). Vendar to njenega hitrega prodora v indijske sodne dvorane ni ustavilo. V Indiji so namreč po »uspešnem« zaključku tega primera vzpostavili več BEOS laboratorijev, ki pomagajo tožilcem pri preganjanju storilcev kaznivih dejanj (Pulice, 2010: 865–868). Že v naslednjih šestih mesecih sta bila s pomočjo dokazov BEOS testa za umor obsojena dva druga obdolženca (Church, 2012: 1827). Indijsko vrhovno sodišče je leta 2010 sicer neprostoovoljno uporabo takšnih testov razglasilo za neustavno (Math, 2011: 4–5), še vedno pa je BEOS test dopusten ob (vsaj formalni) privolitvi preiskovanca.

Številni kritični komentatorji indijske sodne prakse s področja možganskih prstnih odtisov pozabijo omeniti dejstvo, da je ta metoda – sicer precej sramežljivo – vstopila tudi v ameriško kazensko sodstvo. V primeru *Harrington v. State* je sodišče v zvezni državi Iowa dopustilo tehniko možganskih prstnih odtisov kot dokaz pri odločanju o ponovnem sojenju obsojencu za umor. Čeprav niti pritožbeno niti vrhovno sodišče v zvezni državi Iowa nista želeli ugrizniti v kislno jabolko in se do metode podrobneje opredeliti, pa to ni spremenilo dejstva, da je bila ta metoda dopuščena kot dokazno gradivo pri odločanju o ponovitvi sojenja. Nasprotno kot v indijskem, se v ameriškem primeru možganski prstni odtisi pri domnevnem storilcu niso »ujemali« s tistimi, na kraju zločina, temveč z dejstvi obdolženčevega alibija. Na podlagi teh indicev je ključna priča kasneje priznala, da jo je tožilstvo z grožnjami pripravilo do krivega pričanja, Harrington pa je bil oproščen (Roberts, 2007: 264–265).

6 Sklep

Vsi omenjeni primeri dokazujejo, da sodobna nevroznanost v različnih vlogah vstopa v sodne dvorane po vsem svetu³², in opozarjajo na to, kako daljnosežni so njeni učinki. Njena moč se kaže v popolnoma konkretnih posledicah, ki jih občutijo udeleženci kazenskih postopkov – v odločitvah sodišč. Naj gre za spreminjanje širše kaznovalne politike (odprava smrtnih kazni za mladoletnike v ZDA), za drugačno kazenskopravno obravnavo storilcev ali pa za dokazovanje z

³⁰ Glej spletno stran podjetja No Lie MRI (<http://www.noliemri.com>).

³¹ Izraz je zavajajoč, saj ta tehnika v resnici nima prav nič skupnega z daktiloskopijo.

³² Zaradi varovalk sodnih sistemov, ki naj bi preprečevale vstop »slabe« znanosti v pravni odločevalni proces, mnogo dokaznih predlogov s področja nevroznanosti ni pripuščenih v sodne dvorane. V ZDA je sodna praksa izoblikovala Daubertov test, ki podrobneje opredeljuje merila dopustnosti dokazovanja z izvedenskimi mnenji. Glej npr. Gaudet (2011: 296–298).

možganskimi prstnimi odtisi – je mogoče brez pretiravanja zatrditi, da nevroznanost že »razsoja« o najbolj usodnih vprašanjih: o krivdi ali nedolžnosti in celo o življenju ali smrti.

Nevroznanost tako (kazensko)pravno in kriminološko – z njima pa tudi širšo družbeno – stvarnost spreminja z dveh strani. Na eni strani prodira vanjo s teoretično nevrokriminološko mislijo, z druge strani pa služi njena instrumentalna raba v kazenskih in drugih postopkih kot novo orodje za vdiranje v glave ljudi in odločanje o njihovih usodah. Oba procesa dokazujeta prevzetost današnje družbe z nevroznanostjo. Dojeta je kot znanost, ki z empiričnimi metodami preučuje središče in izvor človekove osebnosti, zavesti in vseh duševnih procesov, in kot edina znanost, ki neposredno dostopa do informacij, do katerih smo prej dostopali na bolj ali manj posredne načine. Ob tem se zdi, da je kritično vrednotenje njenih resničnih zmoglosti, priložnosti in pasti zamegljeno s fascinacijo nad projekcijami in predvidevanji o njenem potencialnem dometu. Nevroznanosti se pogosto pripisujejo odgovori na vprašanja, na katera sama v resnici sploh (še) ni odgovorila. Zavajajoče interpretacije njenih dognanj se utemeljujejo s praznimi, a nevarnimi floskulami, kot so Možgani ne lažejo. Zato si velja vselej postaviti vprašanje, kako razumeti takšne interpretacije oz. česa je nevroznanost v resnici zmožna.

Še bolj težko vprašanje pa se glasi: V katere namene dopustiti uporabo nevroznanosti? Na temeljih posamičnih spoznanj ali pa že samo nepreverjenih hipotez nevroznanosti se namreč izgrajujejo novi družbeni nadzorstveni mehanizmi; idejni zametki in posamični primeri pa že preraščajo v utečene prakse (komercialna izkoriščanja in instrumentalna uporaba v (pred)kazenskih postopkih). Potencialna »totalnost« tovrstnih nevroznanstvenih oblik nadzorovanja se razkriva z njihovim »univerzalnim časovnim dosegom«: v pričanju, da lahko že vnaprej zaznamo pretečo družbeno nevarnost v možganih posameznikov (preventivno iskanje možganskih patologij), v zmoglostih sodobnih tehnik opazovanja možganov v realnem času (tehnike prepoznavanja zavajanja in »branja misli«) ter v brskanju po možganih za shranjenimi informacijami za nazaj (možganski prstni odtisi). Zdi se, kot da današnji čas preveč dobesedno bere Servanovo misel iz srede 18. stoletja: »Na mehkih vlaknih možganov pa stoji neomajen temelj najtrdnjših cesarstev« (Servan v Foucault, 2004: 116).

Literatura

1. Ambrož, M. (2012). Možgani in kaznovalno pravo: česar v storilčevi glavi ne najdemo, mu pač pripišemo? *Podjetje in delo*, 38(6–7), 1596–1605.
2. Bayer, V. (1982). *Ugovor s đavolom*. Zagreb: Informator.
3. Bles, M. in Haynes, J. D. (2008). Detecting concealed information using brain-imaging technology. *Neurocase*, 14(1), 82–92.
4. Bošnjak, M. (2004). *Razvoj sodobne biomedicine in kazensko pravo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
5. Church, D. J. (2012) Neuroscience in the courtroom: An international concern. *William & Mary Law Review*, 53(5), 1825–1854.
6. Crews, A. D. (2009). Biological theory. V J. Mitchell Miller (ur.), *21st century criminology: A reference handbook* (str. 184–200). Los Angeles: Sage.
7. Farah, M. J. in Root Wolp, P. (2004). Monitoring and manipulating brain function: New neuroscience technologies and their ethical implications. *The Hastings Center Report*, 34(3), 35–45.
8. Faulkes, Z. (2011). *Can brain imaging replace interrogation and torture?* *Global Virtue Ethics Review*, 6(2), 55–78.
9. Feigenson, N. (2009). Brain imaging and courtroom evidence: On the admissibility and persuasiveness of fMRI. V M. Freeman in O. R. Goodenough (ur.), *Law, mind and brain* (str. 23–54). Farnham: Ashgate.
10. Fishbein, D. (2000). The importance of neurobiological research to the prevention of psychopathology. *Prevention Science*, 1(2), 89–106.
11. Foucault, M. (2004). *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
12. Gaudet, L. M. (2011). Brain fingerprinting, scientific evidence, and daubert: A cautionary lesson from India. *Jurimetrics: The Journal of Law, Science & Technology*, 51(3), 293–318.
13. Glenn, A. L. in Raine A. (2014). *Psychopathy: An introduction to biological findings and their implications*. New York: New York University Press.
14. Greely, H. T. (2009). Who knows what evil lurks in the hearts of men? Behavioral genomics, neuroscience, criminal law, and the search for hidden knowledge. V N. A. Farahany (ur.), *The impact of behavioral sciences on criminal law* (str. 161–179). Oxford: Oxford University Press.
15. Greely, H. T. (2013). Mind reading, neuroscience, and the law. V S. J. Morse in A. L. Roskies (ur.), *A primer on criminal law and neuroscience* (str. 120–149). Oxford: Oxford University Press.
16. Jager, M. (2006). O predpostavki človekove svobodne volje v kazenskem pravu in kriminologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 57(2), 143–153.
17. Jain, D. C. in Pawar, V. P. (2011). The brain fingerprinting through digital electroencephalography signal technique. *International Journal on Computer Science & Engineering*, 3(3), 1086–1090.
18. Kanduč, Z. (2007). *Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh* (2. izd.). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
19. Kelland, K. (2012). Insight –neuroscience in court: My brain made me do it. *Reuters*. Pridobljeno na <http://www.reuters.com/article/2012/08/29/us-neuroscience-crime-idUSBRE87S07020120829>
20. Langleben, D. D. (2008). Detection of deception with fMRI: Are we there yet? *Legal and Criminological Psychology*, 13(1), 1–9.
21. Langleben, D. D. in Campbell Moriarty, J. (2013). Using brain imaging for lie detection: Where science, law, and policy collide. *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(2), 222–234.
22. Langleben, D. D., Loughead, J. W., Bilker, W. B., Ruparel, K., Childress, A. R., Busch, S. I. et al. (2005). Telling truth from lie in individual subjects with fast event-related fMRI. *Human Brain Mapping*, 26(4), 262–272.
23. Lenzer, J. (2004). Bush launches controversial mental health plan. *British Medical Journal*, 329(7462), 367.
24. Mackintosh, N., Baddeley, A., Brownsword, R., Claydon, L., Harris, J., Rees, G. et al. (2011). *Brain waves module 4: Neuroscience and the law*. London: The Royal Society.

25. Macmillan, M. (2008). Phineas gage – unravelling the myth. *Psychologist*, 21(9), 828–831.
26. Math, S. B. (2011). Supreme Court judgment on polygraph, narco-analysis & brain-mapping: A boon or a bane. *Indian Journal of Medical Research*, 134(1), 4–7.
27. Oullier, O. (2012). Clear up this fuzzy thinking on brain scans. *Nature*, 483(7387), 7.
28. Owens, B. (2011). Italian court reduces murder sentence based on neuroimaging data. *Nature News Blog*. Pridobljeno na http://blogs.nature.com/news/2011/09/italian_court_reduces_murder_s.html
29. Ortigue, S. in Bianchi-Demicheli, F. (2009). New electroencephalogram (EEG) neuroimaging methods of analyzing brain activity applicable to the study of human sexual response. *Journal of Sexual Medicine*, 6(7), 1830–1845.
30. Pekar, J. J. (2006). A brief introduction to functional MRI: History and today's developments. *IEEE Engineering in Medicine and Biology Magazine*, 25(2), 24–26.
31. Phillips, K. D. (2013). Empathy for psychopaths: Using fMRI to plea for leniency in death penalty cases. *Law & Psychology Review*, 37, 1–47.
32. Pirruccello, A. (2012). Reductionism, brain imaging, and social identity commentary on "biological indeterminacy". *Science & Engineering Ethics*, 18(3), 453–456.
33. Powlledge, T. M. (1997). Unlocking the secrets of the brain: Part II. *BioScience*, 47(7), 403–408.
34. Pulice, E. B. (2010). The right to silence at risk: Neuroscience-based lie detection in the United Kingdom, India and the United States. *George Washington International Law Review*, 42(4), 865–896.
35. Pustilnik, A. C. (2008). *Violence on the brain: A critique of neuroscience in criminal law*. Cambridge: Harvard Law School Faculty Scholarship Series.
36. Raine, A. (2008). From genes to brain to antisocial behavior. *Current Directions in Psychological Science*, 17(5), 323–328.
37. Roberts, A. J. (2007). Everything new is old again: Brain fingerprinting and evidentiary analogy. *Yale Journal of Law & Technology*, 9, 234–270.
38. Rose, N. (2007). *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*. Princeton: Princeton University Press.
39. Ross, C. J. (2009). A stable paradigm: Revisiting capacity, vulnerability and the rights claims of adolescents after Roper v. Simmons. V M. Freeman in O. R. Goodenough (ur.), *Law, Mind and Brain* (str. 183–198). Farnham: Ashgate.
40. Sartorius, A., Ruf, M., Kief, C., Demirkca, T., Bailer, J., Ende, G. et al. (2008). Abnormal amygdala activation profile in pedophilia. *European Archives of Psychiatry & Clinical Neuroscience*, 258(5), 271–277.
41. Seiden, J. A. (2004). Criminal brain: Frontal lobe dysfunction evidence in capital proceedings. *Capital Defense Journal*, 16(2), 395–420.
42. Simpson, D. (2005). Phrenology and the neurosciences: Contributions of F. J. Gall and J. G. Spurzheim. *ANZ Journal of Surgery*, 75(6), 475–482.
43. Schiltz, K., Witzel, J. G., Bausch-Hölterhoff, J. in Bogerts, B. (2013). High prevalence of brain pathology in violent prisoners: A qualitative CT and MRI scan study. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 263(7), 607–616.
44. Solms, M. in Turnbull, O. (2002). *The brain and the inner world: An introduction to the neuroscience of subjective experience*. New York: Other Press.
45. Spence, S. A. in Kaylor-Hughes, C. J. (2008). Looking for truth and finding lies: The prospects for a nascent neuroimaging of deception. *Neurocase*, 14(1), 68–81.
46. Tovino, S. A. (2007). Imaging body structure and mapping brain function: A historical approach. *American Journal of Law and Medicine*, 33(2–3), 193–282.
47. Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit: The psychology of lying and the implications for professional practice*. Chichester: John Wiley & Sons.
48. Walby, K. in Carrier, N. (2010). The rise of biocriminology: Capturing observable bodily economies of 'criminal man'. *Criminology and Criminal Justice*, 10(3), 261–285.
49. Weiss, K. J. (2007). Isaac Ray at 200: Phrenology and expert testimony. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 35(3), 339–345.
50. Wiebking, C. in Northoff, G. (2013). *Neuroimaging in pedophilia*. *Current Psychiatry Reports*, 15(4), 1–9.
51. Wolfgang, M. E. (1961). Pioneers in criminology: Cesare Lombroso (1835–1909). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 52(4), 361–391.
52. Završnik, A. (2007). Kriminologija in biotehnoška revolucija - vznik „somatičnega“ subjekta. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 58(1), 3–19.
53. Završnik, A. (2009). *Homo criminalis: Upodobitve zločinskega subjekta v visokotehnoški družbi tveganja*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
54. Zipursky, R. B., Meyer, J. H. in Verhoeff, N. P. (2007). PET And SPECT imaging in psychiatric disorders. *Canadian Journal of Psychiatry*, 52(3), 146–157.

The Brain as an Object of Surveillance: Neuroscience in Criminal Law and Criminology

Miha Hafner, LL.B., Junior Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Ljubljana, Slovenia.
E-mail: miha.hafner@pf.uni-lj.si

Contemporary neuroscience and the advanced technology of neuroimaging has increasingly permeated the field of criminal law and criminology. This technology is extremely useful in medicine, but its critics warn of hasty, simplified, or potentially misleading interpretations of such displays of brain activity. The precise images and empirical measurements of brain pathology led to the rapid growth in the field of neurocriminology. Its paradigm recalls the heritage of positivistic biological theories of criminality in the late 19th and early 20th century, which was largely abandoned in the second half of the 20th century. Neurocriminology explores the connection between an individuals' structural or functional brain anomalies, and their antisocial behaviour. By identifying pathological brains, it strives to recognize potential risks in the social body and react accordingly. Indeed, rigorous use of the most advanced neuroscientific technologies in criminal law promises efficient and reliable shortcuts to solving criminal cases. Such techniques include detecting deceit, and so-called "brain fingerprinting" (looking for memory traces). These approaches, initially used in pre-trial investigations, quickly found their way into the criminal courts in India and the United States. In spite of strong critiques from both the legal and neuroscientific communities, they now have full probative value. Modern neuroscientific techniques within the context of criminology and criminal law can therefore be perceived as an efficient surveillance mechanism – a tool to recognize the criminal in the brain and to reveal the crime from the brain.

Keywords: neuroscience, neurocriminology, new biocriminology, criminal law, surveillance

UDC: 612.82:343

Identifikacija po prstnih odtisih – metoda ACE-V in sistem GYRO

Matej Trapečar¹

V prispevku je opisana identifikacija storilca kaznivih dejanj na podlagi prstnih odtisov. Ta upošteva dejstvo, da v človeški populaciji ni dveh oseb z enakimi prstnimi odtisi in da se prstni odtisi med človekovim življenjem ne spreminjajo. Izvedenci v slovenskem prostoru podajajo svoja daktiloskopska identifikacijska mnenja na podlagi številčnega standarda. Upošteva osnovni vzorec prstnega odtisa in morfološke značilnosti, ki jih v praksi naj ne bi bilo manj kot 8. Tovrstne identifikacije nimajo znanstvenega pristopa, saj gre večinoma le za štetje morfoloških značilnosti in iskanje morebitnih negativnih značilnosti oz. drugih nejasnosti.

V strokovni literaturi je opisanih nekaj sodobnih metod in postopkov identifikacij na podlagi prstnih odtisov. V našem primeru smo preiskovali metodo ACE-V, ki vključuje analizo papilarnih linij, primerjavo, vrednotenje in verifikacijo, ter dokumentacijski sistem GYRO, s katerim se na podlagi barvne lestvice označi selekcija morfoloških značilnosti odtisa z določljivo stopnjo gotovosti o obstoju in teži posameznih morfoloških značilnosti. V eksperimentalnem delu so pri preiskavi sodelovali štirje daktiloskopski strokovnjaki, ki so odtisnili prstne odtise na steklo. Sledi so izzvali s sivim specialnim praškom in zavarovali na črno daktiloskopsko folijo. Nato so jih vnesli v računalniški sistem AFIS za obdelavo prstnih sledi in odtisov. Sledil je postopek identifikacije prstnih odtisov z metodo ACE-V in s sistemom GYRO. Rezultati raziskave so pokazali, da ima metoda ACE-V, izvedena s sistemom GYRO, sodoben in znanstveni pristop ter vsebuje pregledno dokumentacijo postopka analize, primerjave, vrednotenja in verifikacije prstnih odtisov. Policija oziroma forenziki, ki se ukvarjajo s prstnimi odtisi, lahko ugotovitve praktično uporabijo pri forenzičnih preiskavah in izvedenskih mnenjih.

Ključne besede: prstni odtisi, identifikacija, številčni standard, metoda ACE-V, sistem GYRO

UDK: 343.983

1 Uvod

Biometrija se ukvarja z načini prepoznave oziroma identifikacije ljudi na podlagi njihovih izmerjenih edinstvenih fizioloških ali vedenjskih značilnosti (Wayman, Jain, Maltoni in Maio, 2005). V policijskih identifikacijskih postopkih se uporablja že 150 let (Lazer, 2004), prvi sistem merjenja delov človeškega telesa pa je izdelal Alphonse Bertillon (Wayman et al., 2005). Njegov sistem je med drugim vseboval tudi izmere premera lobanje, dolžine rok in nog. Dominantna metoda biometrične identifikacije je daktiloskopija oziroma uporaba prstnih odtisov, ki so jih začeli v te namene uporabljati leta 1920 (Lazer, 2004). Uporaba prstnih odtisov je znana že okoli tisoč let, prisotna pa je bila v različnih kulturah (McRoberts, 2011). Najstarejši prstni odtisi v obliki arheološkega zapisa so stari okoli 6.000 let in so bili najdeni v severozahodnem delu Kitajske. Poznanih je še nekaj primerov iz tistega časa, in sicer

prstnih odtisov v obliki dekorativnih vzorcev ali simbolov na starih predmetih, uporabljenih v gradbeništvu. Kitajci so poznani kot prvi, ki so uporabili prstne odtise v identifikacijske namene. Primer sega v leto okoli 200 pr. n. št., v čas dinastije Qin, ko so prstne odtise uporabili kot gradivo pri dokazovanju vloma. V tistem času so dokumente z bambusovimi listi povezovali z vrvicami in pečatili. Na eni strani so vtiskovali ime avtorja, na drugi pa je avtor vtisnil svoj prstni odtis. Po kitajski iznajdbi papirja leta 105 je prešlo v navado, da so prstne odtise odtiskovali na večino pogodbenih dokumentov. Ashbaugh (1999) omenja primer arheološkega zapisa na kamenu v bližini jezera Kejimkujik v Novi Škotski, kjer so vidni dlan in prsti s papilarnimi linijami.

V zgodovini in tudi danes še velja, da je prstni odtis zelo sprejemljiv in zanesljiv element identifikacijske metode. Koža na površini prstov, dlani in stopal ni gladka, temveč je sestavljena iz ukrivljenih črt. Črte, ki lahko sestavljajo tudi različne vzorce, se imenujejo papilarne linije, papilarne črte ali pa kar prstni odtisi. Zgodovinsko gledano, sodijo preučevanja teh linij in vzorcev med najpomembnejša področja

¹ Matej Trapečar, doktor znanosti, docent za tehniško logistiko. Policija, Nacionalni forenzični laboratorij, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: matej.trapecar@policija.si

kriminalistične tehnike (Vidic, 1973). V slovenskem prostoru imenujemo vedo, ki preiskuje kožne reliefe prstov, dlani in stopal, daktiloskopija. Identifikacijska vrednost daktiloskopije je zasnovana na dejstvu, da v človeški populaciji ni dveh oseb z enakimi prstnimi odtisi. Prav tako pa velja tudi, da se prstni odtisi med človekovim življenjem oziroma do razpada trupla ne spremenijo. Prstni odtisi so tako edinstveni, trajni in tudi vzorčni, saj so lahko razvrščeni v naslednje vzorčne tipe oziroma osnovne vzorce: krožni, zankasti, lokasti in jelkini (Lee in Gaensslen, 2001).

2 Identifikacija

V preteklosti so za identifikacijo uporabljali naslednje identifikacijske postopke: pohabljanje, žigosanje, identifikacijsko parado in antropometrijo (Vidic, 1973). Pri pohabljanju so storilce kaznovali s sekanjem prstov, rok ali ušes. Storilci so bili zaznamovani in s tem tudi lažje prepoznani kot storilci povratniki. Za žigosanje so uporabljali razbeljeno železo. V starem Rimu so hudodelcu odtisnili žig na hrbet, v Angliji na dlan, na Kitajskem na obraz, v Rusiji pa na čelo. Tovrstni postopki so bili v Evropi zaznani še v drugi polovici 19. stoletja. Po francoski revoluciji je bila uvedena identifikacijska parada. Temeljila je na izkušnjah policistov, ki so prihajali v zapore in prepoznavali zapornike. Na podlagi izsledkov belgijskega znanstvenika Queteleta (Vidic, 1973), da ni dveh oseb s popolnoma enakimi dimenzijami okostja in da se okostje po 20. letu starosti ne spreminja, je Alfonz Bertillon (Ashbaugh, 1999) leta 1882 sestavil sistem merjenja posameznih delov človeškega telesa (McRoberts, 2011). Sistem je poimenoval antropometrija, izdelal pa je tudi merilne naprave za merjenje telesa, npr. za višino telesa, razpon rok, širino glave in dolžino prstov. Pomembno je, da je tovrstnim identifikacijskim postopkom uvedel tudi antropometrične kartone in sistem klasifikacije. Tudi ta metoda je bila pozneje zaradi pomanjkljivosti opuščena, nadomestila pa jo je daktiloskopija (Vidic, 1973).

Danes se lahko identifikacija poleg prstnih odtisov opravi tudi z drugimi biometričnimi metodami, npr. z DNK (deoksiribonukleinska kislina) (Lazer, 2004), obrazno prepoznavo, geometrijo roke, s šarenično prepoznavo, prepoznavo po očesni mrežnici in s klasičnimi kriminalističnimi (npr. podpis) in sodnomoedicinskimi metodami (npr. zobni status).

Definicijo identitete v našem prostoru je med drugimi postavil tudi Vidic (1973). Zapisal je, da pomeni ugotoviti identiteto osebe nesporno potrditi vse tiste pravne in fizične značilnosti, po katerih se razlikuje od vseh drugih oseb. Ugotavljanje identitete je torej pogoj za kakršno koli pravno dejavnost in je zaradi tega tudi ena izmed osnovnih nalog kriminalističnih in forenzičnih preiskav. Primerjanje prstnega

odtisa z drugim odtisom ali s sledjo opravljajo daktiloskopski strokovnjaki ali za to delo usposobljeni kriminalistični tehniki (Žerjav, 1983). Po primerjavi je izdelano strokovno mnenje s fotografsko prilogo, ki je prikazovala in utemeljevala njihovo prepričanje. Pri tem so upoštevali pravilo, da je za dokaz istovetnosti treba najti vsaj dvanajst skladnih morfoloških značilnosti. Maver (1997) pa opiše identifikacijo kot postopek ugotovitve oziroma določitve istovetnosti nekoga ali nečesa. Če se ta ugotavlja v zvezi s kaznivim dejanjem, govorimo o kriminalistični identifikaciji.

Splošno lahko rečemo, da imajo preiskovalci prstnih odtisov in sledi dva osnovna cilja. Najprej morajo na kraju kaznivega dejanja ali dogodka, na žrtvi ali na predmetih, povezanih s kaznivim dejanjem, najti in pravilno zavarovati sledi papilarnih linij. Drugi cilj je identifikacijski postopek za te sledi. Najpomembnejše je torej, da preiskovalec najde sledi papilarnih linij v postopku prepoznavne in preiskave površin, kjer naj bi bile prstne sledi. Za te postopke morajo biti preiskovalcu na razpolago najboljše metode ali kombinacije različnih tehnik za sistematično procesiranje sledi papilarnih linij. Sledita identifikacija in individualizacija. Namen prve je identificirati značilnosti, namen druge pa je dokazati edinstvenost, ki temelji na demonstraciji edinstvenosti posameznega primera. Cilj je ugotoviti skupen izvor fizičnega dokaza in preiskovanega primera.

Daktiloskop, strokovnjak za prstne odtise, opravi pozitivno identifikacijo, ko v postopku primerjanja spornega in primerjalnega materiala (prstna sled oz. sled papilarnih linij, prstni odtis) doseže njuno popolno skladnost in ne najde pomembnejših oziroma nerazložljivih razlik. Identifikacijski postopek je sestavljen iz več identifikacijskih elementov, njegova nivojska delitev pa je sestavljena iz (Champod, Lennard, Margot in Stoilovic, 2004):

- osnovnega vzorca prstnih odtisov,
- morfoloških značilnosti papilarnih linij, imenovanih končujoče linije, vilice, vejice, otočki, črtice, pike ipd.,
- por, oblik robov papilarnih linij in dopolnilnih podrobnosti papilarnih linij (brazgotine, pregibi).

Elementa identifikacijskega postopka sta tudi (Pat, 2000):

- poroskopija (angl. *Poroscopy*), ki je metoda identifikacije, kjer so primerjane znojne pore na papilarnih linijah. Pionir na tem področju je Locard. Ugotovil je velikost por, ki je med 88 in 220 μm . Leta 1912 je predstavil vrednost poroskopije v eksperimentu, imenovanem Boudet in Simonin. V njem je označil 901 prstno znojno poro in več kot 2.000 znojnih por na odtisu dlani. Predlagal je metodo identifikacije, ki temelji na velikosti, obliki, relativni lokaciji in pogostosti znojnih por. Menil je, da za pozitivno identifikacijo zadostuje med 20 in 40 skladnih por (Ashbaugh, 1999);

– roboskopija (angl. *Edgeoscopy*), ki je metoda identifikacije s primerjavo oblike robov papilarnih linij. Roboskopija se je prvič omenila leta 1962, ko je Salil Chatterjee podal svoje ugotovitve o uporabnosti robov papilarnih linij oziroma njegovih oblik. Oblike je poimenoval kot ravne, konveksne, koničaste, mizne, žepne, konkavne in kotne (Ashbaugh, 1999).

Obstajajo tudi dopolnilne podrobnosti papilarnih linij. Vključujejo brazgotine, ki so po navadi trajne narave, in pregibe. V raziskovanju odtisa dlani je prevladujoči pregib viden kot točka, kjer se koža naguba, npr. ko dlan stisneš v pest. Omenjeno je demonstriral William Herschel, ko je primerjal odtisa svoje leve roke v časovnem razmiku 30 let (Ashbaugh, 1999).

Koliko podrobnosti na prstnem odtisu zadostuje za potrditev identifikacije? Edmond Locard je leta 1911 postavil zgodovinski mejnik. Določil je najmanjše število morfoloških značilnosti, ki zadostujejo za prstno identifikacijo. Poznano je njegovo tridelno pravilo, ki navaja, če je na spornem in primerjalnem materialu več kot 12 skladnih morfoloških značilnosti, identifikacijska gotovost ni vprašljiva. V primeru, da je skladnost značilnosti med 8 in 12, je identifikacijska gotovost dosežena s potrditvijo vsaj dveh daktiloskopov. Tretji del pravila govori o omejenem številu morfoloških značilnosti, torej manj od 8, kjer je mogoča le domneva sorazmernega števila uporabnih značilnosti (Champod et al., 2004; Wojcikiewicz, 2009). Leta 1973 so na konferenci IAI (angl. *International Association for Identification*) sprejeli odločitev, da v identifikaciji na osnovi minimalnega števila morfoloških značilnosti prstnega odtisa manjka utemeljitev. Prav tako so predstavniki 11 držav leta 1995 v Izraelu zapisali, da v številčnem Locardovem standardu, še posebej v določitvi najmanjšega števila skladnih morfoloških značilnosti, ni podane znanstvene osnove. Kljub temu je večina evropskih daktiloskopov zagovarjala zgolj številčni pristop, vrednostnega pa so zemarili. Države so številčni standard različno določile in s tem različno definirale minimalno število morfoloških značilnosti, potrebnih za potrditveno identifikacijo (Champod et al., 2004): Italija med 16 in 17; Nemčija, Švedska, Nizozemska in Švica med 8 in 12; Velika Britanija 16; Južna Afrika 7 in Belgija, Finska, Francija, Izrael, Irska, Grčija, Poljska, Portugalska, Romunija, Slovenija, Španija, Turčija, Japonska in južnoameriške države 12 morfoloških značilnosti. Različna določitev številčnega standarda je bila prva velika težava identifikacije, saj so daktiloskopi različnih držav na sodiščih in drugih postopkih zagovarjali svoje pristope. Druga težava pa je bila poimenovanje posameznih morfoloških značilnosti. Do zdaj se v Evropi, predvsem so tu mišljeni laboratoriji, člani Evropskega združenja forenzičnih laboratorijev (ENFSI), še niso uspeli dogovoriti o skladnem poimenovanju. Obe težavi ali pomanjkljivosti se še vedno rešujeta. Dejstvo je, da je

Locard utemeljil osnovne pojme določljivosti dokaznih vrednosti prstnih odtisov, vendar v teh številčnih standardih ni zadovoljivega znanstvenega argumenta za kakršno koli številčenje morfoloških značilnosti in identifikacijo. Predvsem gre za upoštevanje izkušenj, profesionalnost in poštenost preiskovalca prstnih odtisov.

Na začetku 90. let prejšnjega stoletja so ameriški in drugi mednarodni forenzični laboratoriji in zdravniške sekcije vzpostavili sodelovanje v znanstvenih delovnih skupinah (SWG – angl. *Scientific Working Groups*). Namen sodelovanja je izboljšati delovne prakse in doseči soglasja za vzpostavitev mednarodnih standardov. Ena izmed delovnih skupin je tudi SWGFAST (angl. *Scientific Working Group on Friction Ridge Analysis, Study and Technology*), ki se ukvarja s preiskovanjem prstnih odtisov. Izdelali so kar nekaj standardov, med drugim tudi s področja dokumentacije ACE-V (angl. *Analysis, Comparison, Evaluation and Verification*) (Vanderkolk, 2004) za prstne sledi in prstne odtise (SWGFAST, 2012a, 2012b, 2013). Leta 2004 so sprejeli priporočilo, da se lahko prstni odtis kot dokaz navede le kot absolutni in pozitivni zaključek, saj ni osnove za podajo verjetnostnih zaključkov, temelječih na verjetnostnih lestvicah, ali zaključkov o podobnosti med odtisom in sledjo.

2.1 Sodobnejši identifikacijski postopek

V strokovni in znanstveni literaturi je bilo napisanih več člankov o sodobnejšem pristopu pri identifikacijskem postopku. V nadaljevanju so predstavljeni naslednji:

- nemški pogled;
- barvno označevanje severnoevropskih držav;
- standard dokumentacije analize, primerjave, ovrednotenja in verifikacije (metoda ACE-V) in
- barvno dokumentiranje (sistem GYRO).

Od leta 1980 so **Nemci** na podlagi ugotovitev AG Kripo (skupina nemških strokovnjakov za prstne odtise) priporočili (European Network of Forensic Science Institutes [ENFSI], 2011), da je dokaz za identifikacijo po prstnih odtisih lahko podan le, če je na spornem in primerjalnem materialu, torej na prstni sledi in prstnem odtisu, vsaj 12 skladnih morfoloških značilnosti. Te značilnosti morajo sovpadati z njihovo obliko in lokacijo. V primeru skladanja v manj kot 12 morfoloških značilnostih, vendar ne manj kot v 8, pa mora biti prisoten tudi osnovni vzorec prstnega odtisa. Vsaka morfološka značilnost je ovrednotena le enkrat. Leta 2010 so sprejeli standard identifikacije (ENFSI, 2011). Napisali so, da je dokaz daktiloskopske identifikacije verjetno dosežen takrat, ko strokovnjaki podajo izjavo o skladnosti. Material mora biti temeljito preiskan in zadosten za razvoj njihovih prepričanj oz. zaključkov. To pomeni, da je zadostna skladnost podana,

če šele po temeljiti preiskavi materiala sledi primerjava obeh odtisov (enak osnovni vzorec in skladnih 12 morfoloških značilnosti). Zaradi raznolikosti prstnega fenotipa (skupek vidnih znakov) je dokaz daktiloskopske identifikacije mogoče dobiti tudi z manjšim številom skladnih morfoloških značilnosti. V tem primeru mora biti v preiskovanem materialu prisotna dodatna skladnost informacij, ki utrjuje individualnost. S tem so nemški strokovnjaki za preiskovanje prstnih odtisov spremenili svoj način metodologije preiskovanja.

Severnoevropske države (Norveška, Švedska, Islandija, Danska in Finska) že dalj časa organizirajo skupne delavnice, katerih tema je analiza t. i. problematičnih oziroma ne-kakovostnih prstnih sledi (npr. sled, ki vsebuje manjše število morfoloških značilnosti, jasnost sledi je slaba, ni vidnega osnovnega vzorca sledi ipd.). Preiskovalci so v preteklosti večkrat analizirali iste prstne sledi slabe kakovosti in se nato medsebojno usklajevali. Rezultat preiskav in skupnega dela je nastanek standardiziranega označevalnega sistema za analizo in primerjalne postopke prstnih odtisov. Za označevanje uporabljajo računalniško orodje Photoshop. Priporočili so naslednje označevanje za postopek analize prstnega odtisa ali sledi:

- Galtonove točke oz. morfološke značilnosti so označene kot barvne pike (zelene ali rumene barve);
- poteki papilarnih linij so označeni z niansiranjem papilarnih linij (prav tako zelene ali rumene barve);
- gube ipd. so označene z modro barvo in področja večjih motenj so označena z rdečo barvo, da prikažejo neuporabni del odtisa ali sledi.

Ko je daktiloskop zadovoljen z analizo prstnega odtisa, shrani sliko v digitalnem formatu, npr. pdf, jpg ali v formatu orodja Photoshop, ki dovoljuje uporabo posameznih plasti. V nadaljevanju sledi primerjalni postopek. Postopek se zaključuje z verifikacijo drugega daktiloskopa, ki mora uporabiti enak protokol, z neodvisno ugotovitvijo primerjalnega postopka.

Metoda ACE-V (Beeton, 2002; Langenburg, 2004; McRoberts, 2011; Pat, 2000). Pri njej gre za standard dokumentacije analize, primerjave, ovrednotenja in verifikacije, ki se ga lahko uporabi pri postopku identifikacije s prstnimi odtisi. Metodo ACE-V že uporabljajo nekateri daktiloskopi, predvsem v tistih državah, kjer pri identifikaciji uporabljajo individualizacijske standarde, npr. ZDA, Švica in Nizozemska.

En od osnovnih namenov metodologije ACE-V je, da dokumentacija vsebuje vse podatke, ki jih potrebuje drug kvalificiran strokovnjak:

- da pregleda, kaj vse je bilo storjeno v identifikacijskem postopku,
- da lahko pojasni zbrane podatke.

Dokumentacija nastaja v tistem času, ko se opravlja identifikacijski postopek. Sestavljena je iz fotografij, delovnih listov, kopij, skic, zapisov sistema AFIS in drugih zapisov. Namen metode ACE-V je torej izdelati opis metode preiskovanja papilarnih linij in podati osnove za zaključek. Cilj je podati osnovo, na kateri so opravljene preiskave, metode za preiskavo papilarnih linij in zaključke, ki temeljijo na preiskovanju. Temeljna načela za tovrstno preiskovanje papilarnih linij so:

- morfologija (oblikoslovje) papilarnih linij je edinstvena,
- razpored oz. potek linij je trajen, razen poškodb na osnovni plasti povrhnjice,
- odtis edinstvenih detajlov papilarnih linij se lahko prenese na kontaktno površino,
- odtis, ki vsebuje zadostno kakovost in količino detajlov papilarnih linij, je lahko individualiziran ali izključuje izvor,
- zadostnost je preiskovalčeva odločitev, da so ustrezni edinstveni detajli papilarnih linij izvora odkriti na sledi.

Preiskovanje za potrditev identitete ima tri stopnje oziroma se deli v detajle I., II. in III. stopnje. V detajle I. stopnje spada celoten potek papilarnih linij, osnovna morfologija (npr. prisotnost začetnih papilarnih linij, celotna velikost), možnost uporabe za interpretacijo vzorčenja, možnost uporabe določitve anatomskega izvora (npr. prst, dlan, stopalo, prst na nogi), nezmožnost uporabe posamične individualizacije in možnost uporabe za izključitev pod določenimi pogoji. V detajle II. stopnje spada individualni potek linij, kjer se ugotavlja prisotnost odstopanj poteka linij (npr. končujoča linija, vilice, pika oz. t. i. morfološke značilnosti), odsotnost odstopanj poteka linij (npr. nadaljevanje linij) in morfologijo poteka linij (npr. velikost, oblika). Pomembni sta še uporaba v kombinaciji z detajli I. stopnje za individualizacijo in uporaba v kombinaciji z detajli I. stopnje za izključitev. V detajle III. stopnje spada struktura posameznih linij, kot so oblika papilarnih linij in relativna pozicija por ter druga specifična morfologija linij (npr. sekundarni pregibi, gube, prekinitve linij), uporaba v kombinaciji z detajli I. in II. stopnje za individualizacijo oz. izključitev. Metoda pozna oziroma vključuje še druge značilnosti, povezane s papilarnimi linijami (npr. gube, pregibe, brazgotine, bradavice, mozolje, žulje), ki so lahkočasne ali stalne, lahko obstajajo kot detajli stopnje I, II ali III ali pa so lahko uporabljeni v povezavi s papilarnimi linijami za individualizacijo ali za izključitev.

V nadaljevanju so podrobneje opisane posamezne faze metode ACE-V:

- Analiza* je ocena oz. ugotavljanje primernosti za primerjavo prstne sledi. Dejavniki so naslednji: kakovost (jasnost) in količina detajlov (detajli I., II. in III. stopnje); anatomija vira (prst, dlan, stopalo, nožni prst). Vplivni dejavniki kakovosti vključujejo: ostanek sledi (matrica), odlaganje, površino (podlago), okolje, medij izzivanja, metodo zavarovanja in stanje kože.

b) *Primerjava* je neposredno ali primerjalno opazovanje detajlov papilarnih linij, kjer se določi, ali so detajli dveh odtisov na osnovi podobnosti, zaporednosti in prostorskega razmerja skladni.

c) *Vrednotenje* je oblikovanje zaključka, temeljčega na analizi in primerjavi papilarnih linij. Zaključki so lahko:

– *individualizacija* (identifikacija): je rezultat primerjave dveh odtisov, vsebuječ zadostne kakovosti (jasnosti) in številčnosti detajlov papilarnih linij. Individualizacija se zgodi, ko preiskovalec prstnih sledi določi, da imata dva odtisa isti izvor, in izključi druge;

– *izključitev*: je rezultat primerjave dveh odtisov zadostne kakovosti (jasnosti) in številčnosti detajlov papilarnih linij, ki pa niso skladni. Izključitev se zgodi, ko preiskovalec prstnih sledi določi, da imata dva odtisa različen izvor;

– *nedokaznost*: preiskovalec ne more individualizirati ali izključiti izvora odtisa. Nedokaznost ne more biti sestavljena kot ugotovitev o verjetnosti. Verjetni, mogoči ali možni individualizacijski (identifikacijski) zaključki so zunaj sprejemljivih mej znanosti o prstnih odtisih.

d) *Preveritev* (verifikacija) je neodvisna preiskava drugega preiskovalca, ki pride do enakih ugotovitev; vse individualizacije (identifikacije), izključitve ali nedokazljivi rezultati morajo biti verificirani.

Pomembno je, da je prvi postopek identifikacijskega postopka pri metodi ACE-V osredotočen le na prstno sled. To pomeni, da daktiloskop še ni seznanjen s primerjalnim prstnim odtisom. Ta seznanitev sledi šele po analizi prstnega odtisa, torej v fazi primerjave. Poleg identifikacije in izključitve pa daje metoda ACE-V preiskovalcu še dodatno možnost ovrednotenja, in sicer nedokaznosti. Nedokaznost, pri kateri daktiloskop ne more identificirati ali izključiti izvora, je nov pojem, ki nadgrajuje dosedanje identifikacijske postopke, npr. že v poglavju 2 obrazloženo Locardovo tridelno pravilo iz leta 1911.

Sistem GYRO (angl. *Green Yellow Red Orange System*) je v osnovi namenjen preglednejši identifikacijski dokumentaciji (Langenburg in Champod, 2010). Sistem je primeren za uporabo v fazi analize in primerjave prstnih odtisov, npr. pri metodi ACE-V. Ne gre le za selekcijo morfoloških značilnosti prstnega odtisa, temveč predvsem za dokumentiranje postopka preiskovalca, ki določi:

- stopnjo gotovosti o obstoju morfoloških značilnosti,
- težo posameznih morfoloških značilnosti,
- pričakovanje, da bo morfološka značilnost prisotna tudi v vzorcu, pod pogojem, da je bil vzorec narejen z istim predelom prstnega odtisa, in
- toleranco, ki jo sprejema preiskovalec, in je še možna za sprejem morebitnih razlik.

Iz naštetega nastane t. i. barvna shema, imenovana sistem GYRO (slika 1). Sestavljena je iz naslednjih barv:

– zelena – na prstni sledi se označijo visoko prepričljive obstoječe morfološke značilnosti, ki morajo biti v nadaljevanju identifikacijskega postopka prisotne tudi na prstnem odtisu,

– rumena – na prstni sledi se označijo tiste morfološke značilnosti, za katere velja srednja stopnja prepričanja v obstoj teh značilnosti, in

– rdeča – na prstni sledi se označijo značilnosti, za katere se dvomi, da so sploh morfološke značilnosti.

Vse tri barve oziroma stopnje naj imajo v fazi primerjave zaporedoma manjšo težo, torej od zelene preko rumene do rdeče.

Z oranžno barvo pa se označijo tiste morfološke značilnosti, ki niso bile opažene v fazi analize identifikacijskega postopka ACE-V, temveč le v fazi primerjave prstne sledi s prstnim odtisom (slika 1).

Slika 1: Uporaba sistema GYRO: barvno (zeleno - št. 1, rumeno - št. 2 in rdeče - št. 3) označene morfološke značilnosti na prstni sledi v fazi analize (slika levo) in v nadaljnjem postopku barvno označene morfološke značilnosti na prstnem odtisu (slika desno). Morfološka značilnost, označena z oranžno barvo (št. 4, na sledi označena tudi s puščico), je bila najdena v fazi primerjave (Langenburg in Champod, 2010).

3 Praktičen primer uporabe metode ACE-V in barvnega sistema GYRO

V slovenskem forenzičnem prostoru se identifikacije storilcev kaznivih dejanj po prstnih odtisih opravljajo na podlagi določenega števila morfoloških značilnosti odtisa, osnovnega vzorca odtisa in drugih posebnosti, ki so prisotne na odtisu oz. sledi. V poskusnem primeru uporabe metode ACE-V in sistema GYRO, ki je bil opravljen za ta članek, so sodelovali daktiloskopski strokovnjaki Nacionalnega forenzičnega laboratorija v Ljubljani.

3.1 Materiali in metode

V preiskavi so sodelovali štiri izvedenci s področja prstnih odtisov z dolgoletnimi izkušnjami. Preiskava je vključevala povzročitev prstnih sledi na določenih predmetih, izzivanje prstnih sledi s fizikalno metodo, zavarovanje izzvanih sledi na daktiloskopsko folijo in vnos sledi v sistem AFIS (angl. *Automated Fingerprint Identification System*). Prstne sledi so bile povzročene na steklenih površinah z gladko površino in izzvane z daktiloskopskim praškom. Zavarovane sledi na črni daktiloskopski foliji so bile vnesene v sistem AFIS, sledil pa je postopek identifikacije z metodo ACE-V in s sistemom GYRO. Povzročene so bile štiri različne prstne sledi istega donorja, vsak izvedenec je tako opravil štiri celotne identifikacijske postopke. Skupaj je bilo preiskanih oz. opravljenih 16 daktiloskopskih identifikacijskih postopkov, ki so vključevali preiskovanje oz. primerjanje prstnih sledi in prstnih odtisov.

Prašek/čopič: fizikalne metode so dobre za izzivanje latentnih prstnih sledi in jih zato v praksi tudi najpogosteje upora-

bljajo, predvsem takrat, ko je čas med nastankom sledi in izzivanjem krajši. Nanašanje različnih praškov (npr. aluminijevega, magnetnega, švedskega) povzroči obarvanje nevidnih prstnih sledi na preiskovanem materialu. Glede na obliko osnovnih delcev se daktiloskopski praški delijo na luskaste in zrnate. Pri postopkih izzivanja je treba biti pazljiv, da na preiskovani površini ne pride do čezmernega nanosa prahu. Zrnate praške je treba nanašati na prstne sledi s čopiči, največkrat iz veвериčje dlake (Champod et al., 2004). V naši študiji je bil uporabljen sivi specialni prašek (angl. *Silver Special powder*) B-32000 (100/250 mL), proizveden v nizozemskem podjetju BVDA. Prašek je bil nanesen s čopičem iz veveričje dlake. Izzivanje sledi je potekalo v laboratoriju pod nadzorovanimi pogoji, kjer je bila temperatura okolice okoli 22 °C in relativna vlaga okoli 50 %.

Metode zavarovanja: uporabljena je bila črna daktiloskopska folija (angl. *Black gelatin lifter*), proizvedena v podjetju BVDA. Folija je sestavljena iz treh komponent: prozorne zaščitne poliestrske folije, želatinaste plasti in gumijastega platna. Debelejši, neagresivni sloj črnkaste želatine omogoča zavarovanje oziroma dvig sledi s površine, v našem eksperimentu s stekla.

Sistem AFIS je računalniški sistem za pomoč strokovnjaku pri opravljanju daktiloskopskih primerjav in deluje na podlagi razporeditve morfoloških značilnosti. V prvem koraku postopka vnosa sledi papilarnih linij ali prstnega odtisa v sistem AFIS so vneseni osnovni podatki o zadevi (npr. številka zadeve, lokacija storitve dogodka, kraj storitve kaznivega dejanja). Sledi vnos prstnega odtisa ali sledi z digitalno kamero, optičnim čitalnikom ali s kakim drugim elektronskim medijem (npr. ključ USB). V našem primeru so bile prstne sledi in odtisi vneseni z digitalno kamero, sledilo je odčitavanje neposredno z daktiloskopske folije, na katero so bile zavarovane sledi.

Metoda ACE-V: Izvedenci so morali najprej opraviti analize prstnih sledi, kjer so bile določene jasnost sledi, količina detajlov in anatomija vira sledi. Analizirani so bili matrica sledi, odlaganje, podlaga sledi, postopek izzivanja in zavarovanje sledi. Pri primerjavi so bili neposredno opazovani detajli papilarnih linij. Cilj je bil določitev morebitne skladnosti detajlov. Po analizi in primerjavi so bili oblikovani identifikacijski zaključki. Za potrditev identifikacije je opravil verifikacijo tudi drugi izvedenec.

Sistem GYRO je bil uporabljen v fazi analize in primerjave (v našem primeru pri metodi ACE-V), kjer se označujejo morfološke in druge značilnosti na podlagi barvnega sistema.

4 Rezultati z diskusijo

Določitev osnovnih vzorcev prstnih odtisov in sledi (tabela 1): izvedenca 1 in 2 sta označila sled A z osnovnim vzorcem desno zanko ali krožni vzorec, saj se na podlagi delne sledi nista mogla odločiti za konkretni osnovni vzorec. Odtis A je krožni vzorec. Sledi B nista mogla določiti osnovnega vzorca, odtisu B pa sta določila vzorec desne zanke. Desno zanko sta določila tudi za sled C, odtis C, sled D in odtis D. Izvedenca 3

in 4 sta označila sledi in odtise enako kot predhodna izvedenca, z izjemo sledi B, ki sta jo označila z vzorcem desne zanke.

Označitev morfoloških značilnosti prstnih sledi in odtisov: v tabeli 2 so navedene označene morfološke značilnosti preiskovanega in primerjanega materiala v fazi analize (G, Y, R) in primerjave (O). Večja razlika med rezultati seštevka vseh morfoloških značilnosti za sled A je pri izvedencu 3, saj jih je podal 13. Pri sledi B ni večjih razlik, pri sledi C so večje razlike, saj se število giblje med 15 in 30. Manjše razlike so tudi pri sledi D.

Na podlagi analize osnovnih vzorcev prstnih sledi in odtisov, morfoloških značilnosti in drugih detajlov so izvedenci podali mnenje, da je preiskovani material primeren za nadaljnje preiskave.

Oblikovanje zaključka, ki je temeljilo na analizi in primerjavi, oz. vrednotenje (tabela 3): izvedenci so podali svoje zaključke na podlagi tristopenjske lestvice. Vsi izvedenci so za sled/odtis A in sled/odtis B določili, da odtisa in sledi vsebujejo zadostno kakovost (jasnost) in številčnost detajlov papilarnih linij ter da imajo isti izvor. Za sled/odtis C in sled/odtis D pa niso mogli individualizirati ali izključiti izvora. V nobenem primeru se torej niso odločili za izključitev ali neuporabnost sledi.

Tabela 1: Določitev osnovnih vzorcev prstnih sledi in odtisov

Izvedenec	Sled A	Odtis A	Sled B	Odtis B	Sled C	Odtis C	Sled D	Odtis D
1	Desna zanka ali krožni	Krožni	Nn	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka
2	Krožni ali desna zanka	Krožni	Nn	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka
3	Desna zanka ali krožni	Krožni	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka
4	Desna zanka ali krožni	Krožni	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka	Desna zanka

Tabela 2: Označene značilnosti v fazi analize (G, Y, R) in primerjave (O)

Izvedenec	Sled A					Sled B					Sled C					Sled D				
	G	Y	R	O	Σ	G	Y	R	O	Σ	G	Y	R	O	Σ	G	Y	R	O	Σ
1	0	4	3	2	9	4	2	4	0	10	9	6	2	0	17	9	3	3	0	15
2	0	6	1	1	8	3	3	2	0	8	6	4	3	2	15	9	6	2	2	19
3	6	3	0	4	13	6	1	3	0	10	12	10	4	4	30	9	2	3	1	15
4	0	6	0	3	9	4	1	0	3	8	14	4	0	2	20	13	4	1	3	21

Tabela 3: Vrednotenje – oblikovanje zaključka, temelječega na analizi in primerjavi

Zaključki vrednotenja	Izvedenec 1	Izvedenec 2	Izvedenec 3	Izvedenec 4
Individualizacija (identifikacija)	Sled/odtis C; Sled/odtis D	Sled/odtis C; Sled/odtis D	Sled/odtis C; Sled/odtis D	Sled/odtis C; Sled/odtis D
Izključitev	/	/	/	/
Nedokaznost	Sled/odtis A; Sled/odtis B	Sled/odtis A; Sled/odtis B	Sled/odtis A; Sled/odtis B	Sled/odtis A; Sled/odtis B
Neuporabnost sledi	/	/	/	/

Izvedenci so v identifikacijskih postopkih opisali metodo preiskovanja papilarnih linij in oblikovali zaključek. Zapisali so ugotovitve, ki so temeljile na preiskovanju morfologije, trajnosti in edinstvenosti ter zadostnosti detajlov papilarnih linij. V analizi so ugotavljali uporabnost prstnih sledi, v fazi preiskave pa so neposredno oziroma primerjalno preiskovali detajle papilarnih linij. Oblikovali so zaključke na podlagi analize in primerjave papilarnih linij. Zaradi preglednejšega dokumentiranja postopka so uporabili sistem GYRO. Poleg selekcije morfoloških značilnosti prstnega odtisa so določili tudi njihovo stopnjo gotovosti o obstoju, težo, pričakovanja, da je morfološka značilnost tudi v vzorcu, ter toleranco, ki je lahko možna za sprejem morebitnih razlik. Na koncu so sledile verifikacije.

5 Zaključek

Osnovni namen identifikacijskega postopka je potrditi skupni izvor preiskovanega primera (npr. prstni odtis osumljene osebe) in fizičnega dokaza oziroma spornega materiala (npr. prstne sledi na kraju kaznivega dejanja). Preiskovalec mora najprej identificirati, najti značilnosti, nato pa potrditi njene edinstvenosti. Identifikacijska vrednost daktiloskopije je zasnovana na mednarodno priznanih dejstvih, da ni dveh oseb, ki bi imele na prstih, dlaneh ali na podplatih stopal enak potek papilarnih linij, in da se potek teh linij ne spremeni od človekovega rojstva do razpada njegovega trupla. Za dokaz, da preiskovana sled papilarnih linij izvira od točno določene osebe, se mora sled skladati s primerjalnim odtisom v vzorcu ter v razporeditvi in obliki morfoloških značilnosti. Morfološke značilnosti na papilarnih linijah oz. prstnem odtisu so tiste posebnosti, ki predstavljajo odklon od normalnega poteka papilarnih linij.

V slovenskem forenzičnem prostoru se za identifikacijo po prstnih odtisih še vedno uporablja številčni standard, kar je še vedno dopustno in skladno s stroko. Poleg določitve le osnovnega vzorca prstnega odtisa in štetja morfoloških značilnosti, ki jih za potrditev naj ne bi bilo manj kot 8, manjka v postopku bolj poglobljena in znanstveno podprta metoda. Avtor

predlaga dopolnitev obstoječega številčnega identifikacijskega postopka z metodo ACE-V, kjer je poleg znanstvenega pristopa bistveno tudi dokumentiranje vseh faz preiskave. Prav to je še posebej pomembno za verifikacijski postopek neodvisnega izvedenca. Ta lahko na podlagi različnih zapisov preveri, kaj vse je bilo storjeno v predmetni zadevi. Dokumentacija je tako osnova metodologije ACE-V in nastaja v času opravljanja identifikacijskega postopka. Sestavljena je lahko iz fotografij, delovnih listov, kopij, skic, zapisov sistema AFIS in drugih zapisov. Možen element dopolnitve navedene identifikacijske dokumentacije je tudi sistem GYRO. Poleg preglednejše identifikacijske dokumentacije v tem barvnem sistemu strokovnjaki ne le selekcionirajo morfološke značilnosti prstnega odtisa, temveč tudi določajo stopnjo gotovosti o obstoju in vrednosti značilnosti ter pričakovanje, da ta tudi bo v vzorcu in določitvi sprejemljive tolerance za morebitne razlike.

Na podlagi naše preiskave in rezultatov analiz ter primerjav, opravljenih med prstnimi sledmi in odtisi vseh štirih izvedencev, je bilo ugotovljeno, da je vrednotenje oziroma oblikovanje zaključka vseh izvedencev, zajetih v preiskavi, skladno. Podali so zaključke o individualizaciji (identifikaciji) ali o nedokaznosti. Nastalo je obširno dokumentacijsko gradivo, ki lahko služi za kasnejše analize in verifikacijo. Pri uporabi metode ACE-V in sistema GYRO gre za nadgradnjo trenutnega številčnega identifikacijskega postopka po prstnih odtisih. Takšen postopek se lahko v prihodnje uveljavi tudi v praksi v slovenskem forenzičnem oz. daktiloskopskem prostoru. Na dosedanje predkazenske in kazenske postopke nima vpliva, izvedenci pa bodo lahko v prihodnje sodobnejše, temeljiteje in obširnejše zagovarjali svoja mnenja.

Literatura

1. Ashbaugh, D. (1999). *Quantitative-qualitative friction ridge analysis: Introduction to basic ridgeology*. Boca Raton: CRC Press.
2. Beeton, M. (2002). Scientific methodology and the friction ridge identification process. *Georgia Forensic News*, 32(3), 1–8.

3. Champod, C., Lennard, C., Margot, P. in Stoilovic, M. (2004). *Fingerprints and other ridge skin impressions*. Boca Raton: CRC Press.
4. European Network of Forensic Science Institutes [ENFSI]. (2011). *A chronological review of the fingerprint identification process in Germany*. Working document prepared at ENFSI 11th European Fingerprint Working Group Annual Meeting, 14–16 September 2011, Riga.
5. Langenburg, G. M. (2004). Pilot study: A statistical analysis of the ACE-V methodology – analysis stage. *Journal of Forensic Identification*, 54(1), 64–79.
6. Langenburg, G. in Champod, C. (2010). The GYRO System – A recommended approach to more transparent documentation. *Journal of Forensic Identification*, 61(4), 373–384.
7. Lazer, D. (2004). *DNA and the criminal justice system: The technology of justice*. London: MIT Press.
8. Lee, H. in Gaensslen, R. (2001). *Advances in fingerprint technology* (2nd ed.). Boca Raton: CRC Press.
9. Maver, D. (1997). *Kriminalistika*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenija.
10. McRoberts, A. (ur.) (2011). *The fingerprint sourcebook*. Washington: National Institute of Justice. Pridobljeno na <http://www.nij.gov/pubs-sum/225320.htm>
11. Pat, A. W. (2000). Scientific comparison and identification of fingerprint evidence. *The Print*, 16(5), 1–8. Pridobljeno na http://scafo.org/Publish/theprint/THE_PRINT_VOL_16_ISSUE_05.pdf
12. Scientific Working Group on Friction Ridge Analysis, Study and Technology [SWGFAST]. (2012a). *Document #8: Standard for the documentation of analysis, comparison, evaluation, and verification (ACE-V) (Latent)* (Ver. 2.0). Pridobljeno na http://www.swgfast.org/documents/documentation/121124_Standard-Documentation-ACE-V_2.0.pdf
13. Scientific Working Group on Friction Ridge Analysis, Study and Technology [SWGFAST]. (2012b). *Document #9: Standard for the documentation of analysis, comparison, evaluation, and verification (ACE-V) in tenprint operations (Tenprint)* (Ver. 2.0). Pridobljeno na http://www.swgfast.org/documents/documentation/121124_Standard-Documentation-ACE-V-tenprint_2.0.pdf
14. Scientific Working Group on Friction Ridge Analysis, Study and Technology [SWGFAST]. (2013). *Document #10: Standard for examining friction ridge impressions and resulting conclusions* (Ver. 2.0). Pridobljeno na http://www.swgfast.org/documents/examinations-conclusions/130427_Examinations-Conclusions_2.0.pdf
15. Vanderkolk, J. R. (2004). ACE+V: A model. *Journal of Forensic Identification*, 54(1), 45–51.
16. Vidic, V. (1973). *Kriminalistična tehnika*. Ljubljana: Šolski center za strokovno izobraževanje delavcev v organih za notranje zadeve.
17. Wayman, J., Jain, A., Maltoni, D. in Maio, D. (2005). *Biometric systems: Technology, design and performance evaluation*. London: Springer.
18. Wojcikiewicz, J. (2009). *Forensics and justice: Judicature on scientific evidence 1993–2008*. Torun: Dom organizatora.
19. Žerjav, C. (1983). *Kriminalistika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fingerprint Identification Utilizing the ACE-V Method and GYRO System

Matej Trapečar, DSc, Assistant Professor for technical logistics. Police, National Forensic Laboratory, Ljubljana, Slovenia. E-mail: matej.trapecar@policija.si

This paper describes the identification of the offender on the basis of fingerprints. The fact is that two persons in the human population with identical fingerprints do not exist and the fingerprints do not change during one's lifetime. Slovenian fingerprint experts base their identification opinions on the basis of the fingerprint numeric standard, and take into account the basic patterns of the fingerprint on at least 8 morphological characteristics. Such identifications do not follow the scientific approach, as it would count only morphological characteristics and look for negative characteristics or other ambiguities. In the literature, some modern fingerprint identification methods and procedures are described, and in our case, the ACE-V method and the documentation system GYRO were investigated. The ACE-V method includes the analysis of the papillary lines, comparison, evaluation and verification, and in the GYRO system, the marks are selected on the basis of colours. Selection is made by setting the morphological level of certainty about the existence of and the weight of each morphological characteristic. In the experimental work, four experts were involved. Donors placed their fingerprints on glass surfaces, and finger marks were recovered by Silver Special powder and transferred with Black Gelatine. The finger marks were then transferred into Automated Fingerprint Identification System (AFIS), and the identification process with ACE-V method and GYRO system was used. The results showed that the ACE-V method with the GYRO system is a modern and scientific approach that provides transparent documentation of process analysis, comparison, evaluation and verification of fingerprints. Police and fingerprint forensics can use these findings in forensic investigation reports and expert opinions.

Keywords: fingerprints, identification, numerical standard, ACE-V method, GYRO system

UDC: 343.983

Matjaž Ambrož: Gobelini – poskus tkanja onkraj Norme

Ljubljana, IUS Software, GV Založba, 2014

V obdobju moje zgodnje mladosti je bilo izdelovanje gobelinov zelo priljubljeno. Tako zelo smo dekleta ihtela po njih, da jih je učiteljica v tretjem razredu osnovne šole začela celo »na črno« prodajati. Za takratnih petsto tolarjev si lahko kljub ugovarjanju staršev sklenil (šepav) pravni posel, ki ti je razprl vrata v svet umetnosti. Vsaj tako je pred leti zatrjevala učiteljica Savina. Z leti me je literatura o oblikovanju interjerjev pripeljala do spoznanja, da so gobelini kičasti nebodigatreba, ki s (pre)patetično motiviko »krasijo« domove (pre)številnih navdušencev.

Vendar nič ne de. Urbana legenda namreč pravi, da se o okusih ne razpravlja. Mogoče me bodo izkušnje ponovno pripeljale do drugačnega mnenja, vendar se bom do tedaj na vso moč upirala takim »libertarnim frazam«. To pa iz dveh preprostih razlogov: prvič, ker nekatere predpostavke obstajajo tudi v umetnosti, in drugič, če bi trditev veljala, ne bi bila na to mesto poklicana ravno z namenom podajati (subjektivno) oceno umetniškega dela.

Ponudbo za pisanje prikaza sem sprva zavrnila pod pretezo, da bi moje pretekle ugotovitve o gobelinih zagotovo vplivale na nepristransko mnenje, ki se pričakuje od mene. Vendar mi je bilo zagotovljeno, da gre za gobeline z velikim G-jem ter da so res nekaj posebnega. Medtem ko klasični gobelini črpajo navdih iz lepote vsakdanjega življenja, avtorja Gobelinov navdihnejo predvsem vsakodnevne »bedastoče«, ki se jih povprečni smrtniki komajda zavedamo. Na srce so mi bili položeni tudi posebni učinki kreiranja tovrstnih umetnin. Izdelovanje gobelinov z malim g-jem naj bi delovalo na posameznika predvsem pomirjevalno, saj da ob tkanju človek »kar izklopi možgane« in se prepusti svojevrstni meditaciji. Gobelini z velikim G-jem pa prav nasprotno zahtevajo od avtorja precejšen mentalni napor. Pravijo, da se avtor zvečer, ko vse pospi, udobno namesti na fotelj, med gledanjem v bel strop ali črno temo skozi okno srkne požirek ali dva turške kave in razmišlja. Razmišlja o dogodku, ki se mu je nedavno vtisnil v spomin. Ko si v mislih oriše rdečo nit zgodbe, vzame v roke stramin in začne s filigransko natančnostjo povezovati rdečo s preostalimi nitmi, dokler se pred njim ne prikaže zapis z družbenokritično poanto. To početje pa se lahko zavleče pozno v noč, pravijo. »Filozofski Gobelini torej ...« sem si dejala in takoj začela brati.

V resnici sem začela brati nekoliko pozneje, saj je moja pozornost pritegnila nadvse lična, a nekoliko nadrealistična naslovnica, ki je delo likovne ustvarjalke Samire Kentrič.

Pravzaprav je že ilustracija zgodba zase, saj prikazuje spodobno gospo s spodobnim dekoltejem, ko natika rogove presečenemu moškemu, ki je povrh vsega še prijetnega videza. Sicer se mi ne zdi toliko nerealna nezvestoba čednemu moškemu, kot pa so namigovanja na promiskuiteto ženske, ki jo je mati narava prikrajšala za kakršno koli obliko seksapilnosti. Kaj nam je ilustratorica želela s tem sporočiti? Gre zgolj za prikaz simpatičnega antagonizma ali premišljeno metaforo, ki da bralcu že na začetku slutiti, v kaj se spušča? In, ali ni najlepši del umetnosti prav njena svobodna interpretacija? Torej, vzemite knjigo v roke in si sami poiščite odgovor.

Za vse tiste, ki se prvič seznanjate z leposlovjem M. Ambroža, naj povem, da so Gobelini zbirka zgodb, ki jih že vrsto let objavlja v »podlistku« Pravne prakse. Pravzaprav je to že druga zbirka. Prva, pod imenom Zvestoba Normi in druge zgodbe, je izšla pred štirimi leti in je žela same hvale in ovacije. Tako se spomnim pred leti obiskane konference in zanimivega pogovora, ki ji je sledil ob večernem druženju. Z avtorjem zgodb in nekakšnim bančnim svetovalcem smo govorili o argumentih za legalizacijo prostitucije. Ravno sem pojasnjevala primerjalni vidik z nemško zakonodajo, ko je bančni svetovalec ugotovil, s kom ima pravzaprav opravka. Ko ga je doletelo razsvetljenje, da nekoliko čudaški možicelj v rjavi jakni ni nihče drug kot M. Ambrož *ad personam*, se je skorajda zadušil, ko mu je hitel dajati, za moj okus nekoliko osladne, komplimente. Sprva je bilo znanemu literatu nekoliko nerodno, sčasoma pa se je nanje očitno privadil, saj sta se oba zatopila v »poanto« pravkar objavljene zgodbe in pozabila na pereče družbeno vprašanje, ki vse do danes še ni našlo odgovora ...

Ampak to je že druga zgodba. Raje se vrnimo h Gobelinskim zgodbam. Te predstavljajo nabor kratkih, duhovitih, pronicljivih in včasih tudi zajedljivih, družbenokritičnih besedil. Avtor znotraj njih obravnava, kot se za Gobeline spodobi, raznobarno tematiko: od dekadence sodobne pravne znanosti pa tja do zablod malega človeka.

Kot sem že v uvodu omenila, črpa navdih iz vsakodnevnih (banalnih) prigod. Te sicer doživlja vsak sodobni intelektualec, vendar se zanje bodisi ne zmeni bodisi je cerebralno preveč len, da bi jih vpel v »širši družbeni kontekst«. To pa s precejšnjo spretnostjo opravi avtor, ki na začetku vsakega besedila prikaže popolnoma trivialno težavo ali zgolj opazko, iz katere nato postopoma razvije sociološko, politično ali eksistencialistično vprašanje s »filozofsko poanto«. No, v nasprotju

s klasičnimi filozofskimi besedili se avtorjeve zgodbe ponajbolj predvsem z jasnimi in jedrnatimi slogom (z besedami ne razmetava tja v tri dni, ampak z njimi ravna skrbno in premišljeno) ter s pomenljivo vsebino, pri čemer se bralcu porodijo številne asociacije, ki ga »silijo« k razmišljanju.

Družbene kritike se pravzaprav loti na znanstven način: najprej analizira stanje, s čimer razkrije ključne sistemske pomanjkljivosti, in če se mu posreči, najde tudi praktično rešitev, s katero si nadeja popraviti konkretno »družbeno anomalijo«.

Tako na primer v zgodbi *Vsakomur po njegovih potrebah* avtor skuje pravi pravcat načrt za »srečnejši in boljši svet«. Sicer se je do rešitve dokopal po čistem naključju, medtem ko se je mudil v eni izmed držav »bivše Juge«. Kot pripoveduje, si je tam ogledal nekakšno sodobno monodramo. Po gledališki predstavi je v tamkajšnjem bifeju uvidel igralko, ki pa je bila precej otožna in osamljena. Zato se je odločil, da jo bo poskušal razvedriti. Pristopil je k njej in namenil prijazen kompliment njenemu igralskemu talentu. Ker je kompliment dosegel cilj (najdete ga na strani 122), je sklenil naslednje: »če [ljudem] namenite toliko hvale, kot je potrebujejo, postanejo ponavadi prav prijazni in dobre volje«, ugotavlja avtor in nadaljuje »moje načelo je torej, da je hvalo treba deliti ne toliko po zaslugah, marveč predvsem po posameznikovih pričakovanih in potrebah. [...] In na svetu bo manj slabe volje, postal bo prijatnejši kraj za bivanje.« In do kakšnega zaključka me je pripeljal razmišljanje o tem predlogu? Avtorjevih pohval nikar ne vzemite preveč osebno, saj so zgolj odraz želje po znošnejšem svetu.

Da pa ne bi mislili, da avtor sočustvuje le z mladimi dekletki! Že kot otroku se mu je storilo milo, ko je pred vojašnico videl nesrečnega, drobnega in pegastega vojaka. Sprva ga je poskušal razveseliti z riževimi bomboni, vendar je »pegasti vojak žalostno pogledal mene, nato vrečico z bomboni, pa potem spet mene, nakar je proseče rekel: »Dovedi mi pičke.« Avtor je v tem pasusu zelo dosleden, saj je poskrbel tudi za uradni prevod, ki gre takole: »Pripelji mi mladih deklet.« Ali je fantek uresničil željo pegastega vojaka in s tem poskrbel za »srečnejši in boljši svet«? Odgovor dobite v zgodbi z naslovom *Šola – kasarna – tovarna – zapor*.

Kot sem že zgoraj omenila, v avtorju tli neizmerna želja po konkretnih rešitvah. V zgodbi *Velikega ega problem* se, presenetljivo, za rešitev hudih psiholoških težav (brezmejne omejenosti in hkrati prevelike samozavesti) zateka k matematičnim algoritmom. Izmislil si je formulo, ki jo je poimenoval »človeški ulomek«. Njegova uporaba je nadvse preprosta. »V števec ulomka vstavimo posameznikovo duhovno moč, njegove zmožnosti in večine, v imenovalnik pa vnesemo mnenje, ki ga ima človek o samem sebi.« Če dobite rezultat, ki je manjši od

1, imate *velikega ega problem*. A brez skrbi, avtor vam ponudi tudi praktično rešitev: »Zmanjšaj imenovalnik!« Zgodba je poleg svoje inovativnosti zanimiva tudi zato, ker nam na preprost način prikaže možnost združevanja dveh večnih tekmecev, družboslovja in naravoslovja.

Vendar vsi ti poskusi reševanja sveta, združevanja nezdržljivega ... terjajo določene žrtve. Avtor namreč v številnih zgodbah (*Delegat*, *Točke zvestobe*, *Moje društveno življenje*) opisuje situacije, v katerih ga prevzamejo posebna čustva, ki jih sicer pripisujemo ljudem z nizko samokontrolo. Večkrat namreč omenja načete živce, njegovo željo po tem, da bi »vzrojil«, ko ga na primer farmacevtka v lekarni vpraša, ali zbira jabolčka, pa da ga je na nekem sestanku »nekajkrat prijelo, da bi malo zaropotal, magari dvakrat, trikrat usekal z dežnikom po mizi« itd. To problematiko poudarjam predvsem zato, ker v prvi zbirki *Zvestoba Normi* podobnih zapisov nisem našla. In pravijo, da naj bi tkanje gobelinov pomirjalo ...

Človek bi mu zato svetoval, naj se odpravi na kakšno potovanje, kjer bi se lahko odpočil in nekoliko »prevetрил« misli. Vendar mislim, da bi se predlogu krčevito upiral. Odkril je namreč »čustvo novote«, ki običajno preplavi človekov um takrat, ko obiskuje nove kraje. »Gre za prijetno čustvo«, pravi avtor, »povezano z rahlim do srednje močnim vznemirjenjem osrednjega živčevja.« S pomočjo poljskega filozofa Leszeka Kołakowskega je razvil teorijo, ki lahko marsikateremu turistu prekriža poti. »Potovati vselej pomeni izpostavljati se raznim nepredvidenim okoliščinam, naključjem.« Ker pa »naključja človeku praviloma niso v prid, je edino modro, da se čim bolj izogibamo novemu, neznanemu, naključnemu, da torej ne potujemo, marveč se držimo bolj ali manj doma.«

Uspešno potlačevanje »čustva novote« in predajanje Kantovskemu življenjskemu slogu neizbežno pripeljeta do zgodb tipa *Večno vračanje enakega*, *Pot preobrazbe* (*Kam z odpadlim listjem?*) in *Malnerič*. Avtor v njih ugotovi, da je večno vračanje enakega »nekaj najbolj naravnega, logičnega in pričakovanega. Možnosti narave so namreč omejene, število kombinacij, ki jih ima narava na voljo, je končno, zato se stvari hočeš nočeš morajo ponavljati, in sicer v nedogled.« Vendar z razliko od preostalih zgodb, je znotraj njih mogoče zaznati kanček melanholije in celo resignacije, ki doletita posameznika takrat, ko se zaveda minevanja časa in svoje otopelosti.

Vendar je avtor našel rešitev tudi za odpravo tako kompleksnih težav, kakršen je občutek minevanja. Še iz časov vihrave mladosti goji svoj pesniški talent znotraj ansambla, s katerim sta se praktično zlila v eno – bend se namreč imenuje *Ansambel Matjaža Ambroža in on sam*. Tja se zateka z namenom »iskanja izgubljenega časa«. Še sreča, da je bralcem *Gobelinov* to iskanje precej olajšano. Na naslovnici v

spodnjem desnem kotu je rdeča oznaka, kot jo vidimo v senzacionalističnih revijah, s pripisom »priložena zgoščenka«. Na njej boste našli štiri pesmi, med katerimi je tudi zimzelena hit »Metod«. »Zakaj Metod? Kako Metod?«, doni poznani glas iz glasbenega stolpa. V zadnjem času so se v javnosti pojavile govornice, da je opevani Metod v resnici sociopatski morilec. Vendar moram na tem mestu tovrstne insinuacije ostro zavreči! Natančna analiza besedila je namreč pokazala, da je bil Metod najverjetneje avtorjev sosed iz mladostniških dni. Iz besedila tudi ne pronica nikakršen indic, ki bi kazal na škodljivo naravo Metoda. Iz ugotovljenega zato sklepam, da je bil Metod le človek, ki je močno ljubil alkohol. Avtorja pa je, tako kot že vrsta nenavadnih stvari doslej, fasciniralo njegovo ime. Razlago slednjega lahko slišite v zadnjem delu besedila, ko nemškogovoreči moški razlaga genezo imena Metod. In kaj imajo skupnega Metod ter pop zvezdnika Falco in Roy Black? Vsi so preminuli v sumljivih okoliščinah in vsi so maskota zlozanega ansambla, ki kljub temu, da že več let ne koncertira, se njihova spletna stran iz dneva v dan polni z novimi privrženci. Mogoče bi bil čas, da po zgledu glasbene skupine Laibach, tudi ansambel Matjaža Ambroža in on sam ustanovi politično stranko.

Preden pa popolnoma izgubim rdečo nit, naj še dodam, da so besedila na zgoščenki obdana s prijetno glasbeno spremljavo, za katero je poskrbel Mario Babojelić, ki pa je v resnici edini, ki je *zares* poskusil tkati onkraj Norme. Če mi je znano, je glasbenik poskušal z avtorjem ustvariti nekoliko bolj »sodobno« zvočno spremljavo, vendar ga je Ambroževa večna zvestoba Normi ponovno izdala in ga, kot vsakič doslej, zapeljala v bolj ustaljene vode.

Po natančni preučitvi vsestranskega avtorjevega ustvarjanja lahko zaključim, da se mu je poskus tkanja onkraj Norme popolnoma izjalovil – njegova zvestoba Normi namreč pronica iz vseh krajev in koncev. Kljub temu, pa so se zagotovila o gobelinah z velikim G-jem popolnoma uresničila. Niso patetični in ne sodijo v kategorijo nebodigatreba. Prav nasprotno! Kot je pred leti zapisal esejist A. Debeljak: »Iskanje smisla v umetniških in kulturnih izdelkih, v katerih se – četudi popačeno – svetlika srhljiva lepota naše žive zdajšnjosti, je slehernemu posamezniku potrebno ravno zato, da ne bi prehitro popustil pod pritiskom zapeljive banalnosti.«

Nika Skvarča

Delo Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani v letu 2013

1 Osnovni podatki o Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju **inštitut**) deluje v pravno-organizacijski obliki samostojnega zavoda po Zakonu o zavodih (Ur. l. RS, št. 12/91, 45/94 – odločba US in 8/96) in po Zakonu o raziskovalni in razvojni dejavnosti (Ur. l. RS, št. 96/02, 115/05, 112/07, 9/11). Temeljna dejavnost inštituta je **raziskovalna in razvojna dejavnost družboslovja in humanistike** (standardna klasifikacija dejavnosti 72.200), raziskovalna veda Družboslovje (5), raziskovalno področje Kriminologija in socialno delo (5.07)

Inštitut je ustanovila Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani s sklepom Fakultetnega sveta Pravne fakultete z dne 20. 6. 1958 (odločba št. 12/58-19 z dne 14. 10. 1958) kot znanstveni zavod, **z določbo, da je datum ustanovitve inštituta 1. 7. 1958**. Senat Pravne fakultete Univerze v Ljubljani je 15. 6. 2000 sprejel akt o preoblikovanju inštituta skladno z Zakonom o zavodih. **Po tem aktu je ustanoviteljica inštituta Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, ustanoviteljske pravice in obveznosti pa uveljavlja Senat Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.**

Inštitut je pravna oseba, ki nastopa v pravnem prometu v okviru registrirane dejavnosti samostojno z vsemi pravicami in obveznostmi brez omejitev. Kadar inštitut opravlja javno službo na področju znanstveno raziskovalne dejavnosti na podlagi koncesije po sklepu Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, ima po 36., 37. in 38. členu Zakona o raziskovalni in razvojni dejavnosti (Ur. l. RS, št. 96/02, 115/05, 112/07, 9/11) **status zavoda s pravico javnosti**. V okviru registrirane dejavnosti inštitut izdaja knjige, revije, znanstveno periodiko, izvaja strokovno izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje ter opravlja dejavnost javne specializirane knjižnice.

2 Organi inštituta in njihovo delo v letu 2013

Upravni odbor (predsednik izr. prof. dr. Vladimir SIMIČ, namestnica predsednika mag. Tatjana BOBNAR) je imel eno sejo, na kateri je obravnaval poročilo o delu in zaključni račun inštituta za leto 2012 ter program dela in finančni načrt inštituta za leto 2013.

Znanstveni svet (predsednik doc. dr. Aleš ZAVRŠNIK, namestnik predsednika izr. prof. dr. Matjaž AMBROŽ) je imel 7 sej, na katerih je razpravljal o znanstvenoraziskovalnem delu, organizaciji znanstvenih sestankov, konferenc in seminarjev, izdaji monografij ter objavah znanstvenih prispevkov delavcev Inštituta v znanstvenih revijah doma in po svetu.

Direktor (izr. prof. dr. Matjaž JAGER, izvoljen za obdobje od 1. 11. 2009 do 31. 10. 2014).

3 Delavci inštituta

Na začetku leta 2013 je bilo zaposlenih **19 delavcev**: **10 delavcev** je bilo zaposlenih **s polnim delovnim časom** (as. dr. Vasja BADALIČ, samostojna knjižničarka Barbara BIZILJ, izr. prof. dr. Matjaž JAGER, izr. prof. dr. Zoran KANDUČ, mladi raziskovalec mag. Ciril KERŠMANC, mladi raziskovalec Aljoša KRAVANJA, redni prof. dr. Dragan PETROVEC, redna prof. dr. Renata SALECL, knjižničarka Ana Volovlek, doc. dr. Aleš ZAVRŠNIK); **ena delavka** je bila zaposlena v rednem delovnem razmerju s polovičnim delovnim časom (mlada raziskovalka Mojca MIHELJ PLESNIČAR); **en delavec** je bil v rednem delovnem razmerju s krajšim delovnim časom 12 ur na teden (znanstveni sodelavec dr. Aleš BUNTA), **7 delavcev je bilo v dopolnilnem delovnem razmerju** za največ 8 ur na teden (izr. prof. dr. Matjaž AMBROŽ, izr. prof. dr. Katja FILIPČIČ, doc. dr. Primož GORKIČ, as. dr. Saša KMET, redni prof. dr. Damijan KOROŠEC, redna prof. dr. Katja ŠUGMAN STUBBS, doc. dr. Sabina ZGAGA).

V letu 2013 so bile pri delavcih inštituta naslednje spremembe:

– 20. 5. je Barbari BIZILJ Ministrstvo za kulturo z odločbo, št. 10041-37/2013/2, podelilo naziv samostojna knjižničarka,

– 27. 3. je prenehalo delovno razmerje knjižničarki Ani VOLOVLEK,

– 31. 3. je prenehalo dopolnilno delovno razmerje dr. Saši KMETU,

– 16. 4. je dosegla doktorat znanosti mlada raziskovalka Mojca Mihelj PLESNIČAR,

– 17. 4. je direktor inštituta izvolil dr. Mojco Mihelj PLESNIČAR v znanstveni naziv asistentka z doktoratom,

– 25. 4. je dosegel doktorat znanosti mladi raziskovalec mag. Ciril KERŠMANC,

– 26. 4. je direktor inštituta izvolil dr. Cirila KERŠMANCA v znanstveni naziv asistent z doktoratom,

– 30. 6. je prenehalo redno delovno razmerje as. dr. Vasji BADALIČU,

– 1. 10. je nastopil redno delovno razmerje mladi raziskovalec Miha HAFNER, ki se bo usposabljal do doktorata pod mentorstvom redne prof. dr. Renate SALECL.

Na koncu leta 2013 je bilo na inštitutu zaposlenih 17 delavcev: 10 delavcev je bilo zaposlenih s polnim delovnim časom (samostojna knjižničarka Barbara BIZILJ, izr. prof. dr. Matjaž JAGER, izr. prof. dr. Zoran KANDUČ, mladi raziskovalec Miha HAFNER, as. dr. Ciril KERŠMANC, mladi raziskovalec Aljoša KRAVANJA, redni prof. dr. Dragan PETROVEC, as. dr. Mojca Mihelj PLESNIČAR, redna prof. dr. Renata SALECL, doc. dr. Aleš ZAVRŠNIK); **en delavec je bil zaposlen s krajšim delovnim časom** 12 ur na teden (znanstveni sodelavec dr. Aleš BUNTA), **6 delavcev je bilo v dopolnilnem delovnem razmerju** za največ 8 ur na teden (izr. prof. dr. Matjaž AMBROŽ, izr. prof. dr. Katja FILIPČIČ, doc. dr. Primož GORKIČ, redni prof. dr. Damijan KOROŠEC, redna prof. dr. Katja ŠUGMAN STUBBS, doc. dr. Sabina ZGAGA).

4 Raziskovalno delo inštituta

V letu 2013 so bili končani temeljni raziskovalni projekt in dve doktorski temi:

– **Tehnično okrepljeno nadzorovanje in boj zoper kriminaliteto: etični, pravni in kriminološki vidiki porajajočih se detekcijskih in nadzornih tehnologij** (podoktorski temeljni raziskovalni projekt je vodil doc. dr. Aleš ZAVRŠNIK, projekt je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, trajanje projekta 1. 7. 2011–30. 6. 2013).

– **Odločanje o sankciji v kazenskem postopku: primerjalnopravni in kriminološki vidiki** (doktorska tema mlade raziskovalke Mojce MIHELJ PLESNIČAR na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, mentorica redna prof. dr. Katja ŠUGMAN STUBBS, somentorica redna prof. dr. Renata SALECL, datum zagovora 16. 4. 2013).

– **Preslepitve na meji in onkraj pregona** (doktorska tema mladega raziskovalca mag. Cirila KERŠMANCA, mentor redni prof. dr. Zvonko FIŠER, somentor zasl. redni prof. dr. Ljubo BAVCON, datum zagovora 25. 4. 2013).

V letu 2013 so se izvajali raziskovalni program, projekt in doktorska tema:

– **Družbeno nadzorstvo, kazenskopравни sistem, nasilje in preprečevanje viktimizacij v kontekstu visoko tehnološke družbe** (program financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v okviru dodeljene koncesije v obdobju od 1. 1. 2009–31. 12. 2014, programsko skupino vodi redna prof. dr. Renata SALECL).

– **Pravo in možgani – kriminološka, filozofska in psihoanalitična dognanja o subjektu v dobi nevroznanosti** (temeljni raziskovalni projekt financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, projekt vodi redna prof. dr. Renata SALECL, trajanje projekta: 1. 7. 2011–30. 6. 2014).

– **Specifičnost človekovih spoznavnih zmožnosti v filozofiji Immanuela Kanta** (doktorska tema mladega raziskovalca Aljoša KRAVANJE, mentor izr. prof. dr. Zdravko KOBÉ).

V letu 2013 je bila organizirana konferenca:

– Mednarodna znanstvena konferenca *"Spy in the Sky: Regulatory Issues of Drones and Unmanned Aerial Systems"* (*"Vohuni na nebu: regulatorni vidiki trotoev in brezpilotskih zrakoplovnih sistemov"*) je potekala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani 23.–24. maja 2013 v organizaciji podoktorskega projekta, ki ga je izvajal doc. dr. Aleš ZAVRŠNIK. Tema je bila *"Tehnično okrepljeno nadzorovanje in boj zoper kriminaliteto: etični, pravni in kriminološki vidiki porajajočih se detekcijskih in nadzornih tehnologij"*. Na konferenci je nastopilo 18 referentov, od tega 10 tujih, potekala je v angleškem jeziku. Na konferenci je bila podeljena nagrada za najboljšo fotografijo iz študentskega fotografskega natečaja »Kdo vas opazuje?«.

5 Mednarodno znanstvenoraziskovalno sodelovanje

– **Družbeno nadzorstvo, kazenskopравни sistem, nasilje in preprečevanje viktimizacij v kontekstu visokotehnološke tržne družbe** (bilateralno znanstvenoraziskovalno sodelovanje med Republiko Slovenijo ter Republiko Bosno in Hercegovino v letih 2012–2013, ki ga je vodila prof. dr. Renata SALECL, projekt je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, trajal pa je od 1. 1. 2012–21. 12. 2013).

– Aprila sta člana programske skupine prof. dr. Katja ŠUGMAN STUBBS in prof. dr. Matjaž AMBROŽ obiskala sodelujočo državo Bosno in Hercegovino, v okviru obiska pa opravila dve predavanji. Prav tako sta maja sodelujočo državo obiskala vodja programske skupine prof. dr. Renata SALECL

ter član programske skupine prof. dr. Dragan Petrovec. Predavala sta študentom Pravne fakultete Univerze v Sarajevu in udeležencem mednarodne znanstvene konference na Fakulteti za kriminalistiko, kriminologijo in varnostne študije Univerze v Sarajevu.)

– **Zločin v presečišču vednosti** (štev. BI-US/13-14-033, trajanje od 1. 1. 2013 do 31. 12. 2014, voditeljica slovenskega sodelovanja je prof. dr. Renata SALECL.) Sodelovanje sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

– **COST Akcija Crime Prevention through Urban Design and Planning**, doc. dr. Aleš ZAVRŠNIK, član Upravnega odbora Akcije. Sodelovanje financira Evropska znanstvena fundacija.

6 Knjižnica in dokumentacija

V letu 2013 se je knjižnični sklad povečal za 148 naslovov (72 monografij in 76 letnikov revij). Ob koncu leta 2013 je sklad gradiva, obdelanega v sistemu COBISS, obsegal 9662 enot. Celotni knjižnični sklad obsega približno 25.500 enot gradiva. Sredstva za nakup gradiva so se v letu 2013 bistveno zmanjšala, zato smo za leto 2014 odjavili nekaj rednih publikacij in ta sredstva prerazporedili v sklad za nakup monografskih publikacij.

Knjižnico je v letu 2013 obiskalo 1136 uporabnikov, izposojenih je bilo 2575 monografij in 1043 serijskih publikacij. Odstotek pri obisku uporabnikov in izposojenem gradivu je rahlo padel.

Knjižnico uporabljajo raziskovalci inštituta, delavci in študenti fakultet, visokih in višjih šol ter drugi uporabniki. Knjižnica deluje kot aktivna članica v sistemu vzajemne katalogizacije COBISS in redno vnaša v vzajemno bazo podatke o novih knjigah, revijah ter bibliografskih enotah delavcev inštituta.

7 Udeležba delavcev inštituta na kongresih, konferencah, posvetovanjih ter na strokovnih in znanstvenih sestankih doma in v tujini

Matjaž Ambrož

– 9. 4. je opravil na Pravni fakulteti Univerze v Sarajevu (Bosna in Hercegovina) gostujoče predavanje z naslovom "Prava zatvorenika u judikaturi Evropskog suda za ljudska prava".

– 17. 4. se je v Ljubljani udeležil Nacionalne kriminološke konference v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. V sodelovanju z Lano Cvikel in Ano Oštir je imel referat z naslovom "Slovensko zaporsko pravo v luči judikature Evropskega sodišča za človekove pravice."

– 9.–10. 5. se je v Kranjski Gori udeležil "Dnevoev prekrškovnega prava" v organizaciji GV Založbe. Prvi dan je predstavil referat z naslovom "Pomen posledice v pravu o prekrških", drugi dan pa referat "Uporaba milejšega zakona v postopku o prekrških".

– 10. 10. se je v Kranju udeležil Posveta o alternativnih sankcijah v organizaciji Gorenjskega območnega zbora odvetnikov. Na posvetu je v sodelovanju z izr. prof. dr. Katjo Filipič predstavil referat z naslovom "Alternativne sankcije".

– 6. 11. je imel na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani predavanje za sodne tolmače v organizaciji Sekcije sodnih tolmačev Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije predavanje "Temeljni koncepti slovenskega kazenskega materialnega prava".

– 8. 11. je na Prekrškovnopравни šoli v Čatežu v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju pri Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije predstavil prispevek "Odvzem premoženjske koristi v postopku o prekršku".

– 29. 11. se je v Beogradu (Srbija) udeležil mednarodne konference Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet: između zaštite i zloupotrebe v organizaciji Viktimološkega društva Republike Srbije. Kot plenarni predavatelj je predstavil referat z naslovom "Primena zajedničkih evropskih standarda o zaštiti žrtava: problematična misija?"

– 11. 12. se je v Ljubljani udeležil Seminarja v zvezi s pranjem denarja, financiranjem terorizma in ZOPNI-jem v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju pri Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije s predavanjem "Teorija pranja denarja". Isti dan je tudi vodil okroglo mizo "Aktualna vprašanja pranja denarja".

Vasja Badalič

– 18. 4. se je v Mariboru udeležil cikla predavanj Delo-Kapital-Komunizem v organizaciji Zofijini ljubimci in predstavil referat "O naftnem socializmu".

– 23.–24. 5. je na mednarodni konferenci „Spy in the Sky: Regulatory issues of drones and UAVs“ v organizaciji Inštituta za kriminologijo pri PF v Ljubljani predstavil referat "From the »war on terror« to the rule of terror".

– 19. 6. je v Ljubljani na Javnih predavanjih v organizaciji Študentskega društva Iskra predstavil referat "Imperializem in kapitalizem – večna ljubezenska zgodba".

Aleš Bunta

– 25.–27. 2. je v Ljubljani kot član organizacijskega odbora sodeloval pri organizaciji mednarodnega simpozija Struktura praznine v organizaciji Filozofskega inštituta in Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in predstavil referat *"Can the void be thought only under the postulate of its inexistence?"*

– 24. 6. je bil gost v oddaji Inmagazin hrvaške televizije NOVA TV ob izidu hrvaškega prevoda knjige Magnetizem neumnosti.

Katja Filipčič

– 18. 4. se je v Ljubljani udeležila Dnevov raziskovalnih dosežkov učiteljev in sodelavcev Pravne fakultete v organizaciji Pravne fakultete Univerze v Ljubljani s predavanjem *"Alternativne kazni"*.

– 9. 5.–12. 5. se je v Gdansk (Poljska) udeležila mednarodne znanstvene konference Restorative Justice and Mediation in Penal Matters in Europe v organizaciji Univerze Greiswald in Univerze Gdansk.

– 7. 10. se je v Ljubljani udeležila posveta Aktualna vprašanja uresničevanja otrokovih pravic v Sloveniji v organizaciji Varuha človekovih pravic z referatom *"Pravice mladoletnih storilcev in žrtev kaznivih dejanj"*.

– 10. 10. se je v Kranju udeležila Posveta o alternativnih sankcijah v organizaciji Gorenjskega območnega zbora odvornikov. Na posvetu je v sodelovanju z Matjažem Ambrožem predstavila referat z naslovom *"Alternativne sankcije"*.

– 28.–29. 11. se je v Beogradu (Srbija) udeležila mednarodne konference Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet: između zaštite i zloupotrebe v organizaciji Viktorološkega društva Republike Srbije. Kot plenarna predavateljica je predstavila referat z naslovom *"Partnersko nasilje i autonomija žrtve"*.

– 2. 12. se je v Ljubljani udeležila posveta Nasilje v družini – sistemski odzivi nanj v organizaciji Državnega sveta Republike Slovenije in predstavila referat *"Pravni vidiki obravnavanja nasilja v družini – potrebujemo spremembe?"*.

– 3. 12. se je v Rogaški Slatini udeležila posveta Nasilje v družini v organizaciji Varne hiše Celje. Na posvetu je predstavila referat in vodila delavnice na temo *"Kaznivo dejanje nasilja v družini – dileme sodne prakse"*.

– 10. 12. se je v Ljubljani z referatom *"Pravni vidiki prijavitvene dolžnosti"* udeležila posveta Soočanje z nasilje v družini v zdravstveni negi. Posvet je organizirala Zbornica zdravstvene in babiške nege.

Primož Gorkič

– 17.–18. 1. se je udeležil seminarja v Trierju (Nemčija) *"Towards European Public Prosecutor's Office: Institutional and Practical Challenges; Academy of European Law"*.

– 1.–2. 3. je v Beogradu (Srbija) na mednarodni konferenci «Dani Arčibalda Reissa 2013 / Archibald Reiss Days 2013» predstavil referat *"Anonymity of informant: developments in Slovenian Criminal Procedure"*.

– 9.–10. 5. se je v Kranjski Gori udeležil 8. dnevov prekrškovnega prava v organizaciji GV Založbe, na kateri je vodil sekcijo „Izbrana materialna in procesna vprašanja prava o prekrških“ in predstavil referat *"Sporazumno reševanje prekrškovnih zadev?"*.

– 23.–24. 5. je na mednarodni konferenci „Spy in the Sky: Regulatory issues of drones and UAVs“ v organizaciji Inštituta za kriminologijo pri PF v Ljubljani vodil sekcijo „Drones between privacy and security“ ter predstavil referat *„(F)utility of privacy laws“*.

– 1. 9. je na Bledu na konferenci Slovensko-turški kazensko pravni dnevi v soorganizaciji Pravne fakultete Univerze v Ljubljani predstavil referat *"Protection of Privacy in Slovenian Criminal Law: Twenty Years Later"*.

– 3. 10. je v Ljubljani na Mali kazenski šoli v organizaciji Odvetniške zbornice Slovenije izvedel predavanje *"Dokumentarni privilegij in dokazi iz drugih postopkov"*.

– 17.–18. 10. je v Portorožu na Dnevih slovenskih pravnikov v organizaciji Zveze društev pravnikov Slovenije in GV Založbe predstavil referat *"Odvzem premoženja nezakonitega izvora in kazensko pravo"*.

– 21.–22. 11. je v Čatežu na 6. konferenci kazenskega prava in kriminologije v organizaciji GV založbe vodil sekcijo „Pozabljene dolžnosti v kazenskem postopku“ ter predstavil referat *„Dolžnosti obdolženca in vodstvo kazenskega postopka“*.

– 8. 11. je v Ljubljani na 6. mednarodnem simpoziju *"Strukturne spremembe kazenskega procesnega prava"* v organizaciji Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Pravne fakultete Univerze v Ljubljani in Društva za kazensko pravo in kriminologijo Slovenije predstavil referat *"Prispevek slovenske (ustavno)sodne prakse k novim ravnotežjem v slovenskem kazenskem postopku"*.

Matjaž Jager

– kot član Državnega tožilskega sveta Republike Slovenije se je vse leto udeleževal sej sveta.

– 19. 3. je v Ljubljani na posvetu »Obvladovanje gospodarske kriminalitete v RS – poudarek na delovanju državnih organov in institucij v predkazenskem postopku« v organizaciji uredniškega odbora Revije za kriminalistiko in kriminologijo in Uprave kriminalistične policije generalne policijske uprave pri Ministrstvu za notranje zadeve Republike Slovenije skupaj z redno prof. dr. Katjo Šugman Stubbs predstavil referat *"Vloga prevencije in kazenskega prava v obvladovanju gospodarske kriminalitete"*.

– 8. 4. je v Ljubljani na srečanju Društva za delovno pravo in socialno varnost Slovenije predaval *"Kazniva dejanja s področja delovnega prava in prava socialne varnosti – kriminološki vidiki"*.

– 17. 4. se je v Ljubljani udeležil Nacionalne kriminološke konference *"Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije"* v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru in predstavil referat *"Notranja protislovja kazenskoopravnega odzivanja na gospodarsko kriminaliteto v postmodernem kapitalizmu"*.

– 12.–14. 5. se je v Cambridgeu (Velika Britanija) udeležil 14. mednarodne konference Cross-border Crime Colloquium *"Shady business and governance in Europe. Cross-border sleaze and crisis"* v organizaciji Anglia Ruskin University v Cambridgeu in skupaj z redno prof. dr. Katjo Šugman Stubbs predstavil referat *"Inner Contradictions of Economic Crime Control"*.

– 23.–24. 5. je imel uvodni nagovor na mednarodni konferenci *"Spy in the Sky: Regulatory issues of drones and UAVs"* v organizaciji Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

– 6.–7. 9. se je v Budimpešti (Madžarska) udeležil mednarodne konference *Beyond Punitiveness: Crime and Crime Control in Europe in a Comparative Perspective* v organizaciji European Society of Criminology in skupaj z redno prof. dr. Katjo Šugman Stubbs predstavil referata *"Inner Contradictions of Economic Crime Control"* in *"Emotional Judges"*.

– 22. 10. se je v Ljubljani kot vabljeni sogovornik udeležil pogovora s predstavniki OECD, ki so na sedežu Komisije za preprečevanje korupcije v Ljubljani ugotavljali napredek Republike Slovenije pri izvajanju Konvencije o podkupovanju v mednarodnih poslovnih odnosih.

– 22. 11. se je v Čatežu udeležil 6. konference kazenskega prava in kriminologije v organizaciji GV založbe ter predstavil referat *"Razum in čustva kot naravna sopotnika v procesni uporabi prava"*.

– 10. 12. se je v Ljubljani kot razpravljavec udeležil okrogle mize v počastitev Dneva človekovih pravic na Pravni fakulteti v Ljubljani v organizaciji Društva za mednarodno pravo Slovenije in Pravne fakultete Univerze v Ljubljani

Zoran Kanduč

– 17. 4. se je v Ljubljani udeležil Nacionalne kriminološke konference *"Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije"* v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru in predstavil referat *"Družbeno nadzorstvo in razredni boj"*.

– 27. 5. je imel predavanje za podiplomske študente pri predmetu Kriminologija na Pravni fakulteti Univerze na Reki z naslovom *"Društvena i klasna kontrola"*.

Ciril Keršmanc

– 21.–23. 4. se je v Birminghamu (UK) udeležil konference *Challenges of Transnational Investigations* v organizaciji University of Birmingham.

– 17. 4. se je v Ljubljani udeležil Nacionalne kriminološke konference *"Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije"* v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru.

– 12.–15. 5. se je v Cambridgeu (Velika Britanija) udeležil 14. mednarodne konference Cross-border Crime Colloquium *"Shady business and governance in Europe. Cross-border sleaze and crisis"* v organizaciji Anglia Ruskin University v Cambridgeu z referatom *"Bestiarum vocabulum of economic crime – excerpts from the Slovene volume 1996-2010"*.

– 17. 5. se je v Bruslju (Belgija) udeležil konference *"Do labels still matter?"* v organizaciji ECLAN network.

– 27. 5. je sodeloval pri zasnovi Posveta o gospodarski kriminaliteti na Brdu pri Kranju v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju pri Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije in predstavil prispevek *"Preslepitve na meji in onkraj pregona (s poudarkom na konkretnih primerih pregona kaznivega dejanja zlorabe položaja ali zaupanja pri gospodarski dejavnosti)"*.

– 20.–22. 6. se je v Kataniji (Italija) udeležil konference *Izzivi glede vzpostavitve evropskega tožilca: skupna pravila in njihov pomen za nacionalne pravne sisteme, ki jo je organiziral Centro di diritto Penale Europeo*.

– 3. 10. se je v Ljubljani udeležil posveta *"Gospodarski kriminal – nekatera pomembna vprašanja za zagovornika"* Male odvetniške šole kazenskega prava v organizaciji Odvetniške zbornice Slovenije, in predstavil prispevek *"Analiza tožilske in sodne prakse s področja kaznivih dejanj poslovne goljufije in zlorabe položaja ali zaupanja pri gospodarski dejavnosti"*.

– 8. 11. se je v Ljubljani udeležil 6. mednarodnega simpozija *"Strukturne spremembe kazenskega procesnega prava"* v organizaciji Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Pravne fakultete Univerze v Ljubljani in Društva za kazensko pravo in kriminologijo Slovenije.

– 21.–22. 11. se je v Čatežu udeležil 6. konference kazenskega prava in kriminologije v organizaciji GV založbe ter predstavil referat *"(De)konstrukcija kaznivega dejanja poslovne goljufije (v praksi)"*.

– 10. 12. se je v Ljubljani udeležil konference *"Obladovanje gospodarske kriminalitete in korupcije v poslovnem okolju"* v organizaciji Komisije za preprečevanje korupcije Republike Slovenije, Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, Vrhovnega državnega tožilstva Republike Slovenije in Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Predstavil je prispevek *"Večrazsežnostna (re)konstrukcija gospodarskega kaznivega dejanja: od dejanskega stanja do norme in nazaj, pa spet ..."*.

– 11. 12. se je v Ljubljani udeležil seminarja o pranju denarja, financiranju terorizma in ZOPNI-ju v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju pri Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije.

Damjan Korošec

– 22.–26. 4. se je v Leipzigu (Nemčija) udeležil rednega delovnega srečanja kazensko-pravnih strokovnjakov Pravne fakultete Univerze v Leipzigu in Pravne fakultete Univerze v Ljubljani. Na srečanju so sodelovali izbrani najboljši študenti z obeh fakultet.

– 14.–18. 5. se je kot organizator, vodja več sekcij in vabljeni udeleženec udeležil mednarodnega znanstvenega srečanja "Aktualni problemi spolnega kazenskega prava" v soorganizaciji Pravne fakultete Univerze Öziegin v Istanbulu in Pravne fakultete Univerze v Mariboru. Srečanje je potekalo v turškem, nemškem in angleškem jeziku.

– 13.–18. 9. se je v Istanbulu (Turčija) kot vabljeni gost in referent udeležil mednarodnega znanstvenega simpozija o kriminaliteti mladih ("Juvenile delinquency") ob robu mednarodnega filmskega festivala o kriminalu in kaznovanju zanj v organizaciji Pravne fakultete Univerze v Istanbulu in več drugih turških pravnih oseb. Srečanje je potekalo v turškem, nemškem in angleškem jeziku s stalnim simultanim prevajanjem. Referat je objavljen v turškem prevodu v zborniku srečanja.

– Septembra in oktobra se je kot soizvajalec udeležil seminarja o mednarodnih vidikih (študija) materialnega kazenskega prava na rednem študiju prava na Inštitutu za pravo Univerze Jožno Sahalinsk (Sahalinsko okrožje, Rusija). V tem času je z referatom sodeloval na enodnevni mednarodni znanstveni konferenci "Problemi korupcije" v organizaciji tega istega inštituta. Delovni jezik je bil ruski s konsekutivnim prevajanjem za tuje udeležence v angleški jezik in obratno.

Aljoša Kravanja

– 22. 4. vodil predavanje "Entuziazem in politika: Kantov odziv na Francosko revolucijo", ki je potekalo v okviru Torkovih srečanj na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

– 26. 11. se je s predavanjem "Dve strategiji kritike" udeležil posveta "Filozofski maraton", ki ga je organizirala Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Dragan Petrovec

– 4. 4. in 23. 4. je izvedel predavanje z naslovom "Penološki problemi" v organizaciji Centra za dopisno izobraževanje Univerzum.

– 10. 4. kot gost Televizije Slovenija je v oddaji "Dobra ura z Milico" razpravljal o temi "Normalnost".

– 9. 5. je na Pravni fakulteti Univerze v Reki predaval študentom na temo "Promjene kriminalitetne politike i prakse u Sloveniji".

– 16. 5. na Pravni fakulteti Univerze v Sarajevu predaval dodiplomskim študentom na temo "Otviranje zatvora – perspektive izdržavanja kazne".

– 27. 9. se je v Ljubljani udeležil 5. mednarodnega kongresa socialnega dela s predavanjem "Socialno delo in država kaznovalne blaginje".

– 30. 10. je bil gost Televizije Slovenija v oddaji "Studio City".

– 28.–29. 11. se je v Beogradu (Srbija) udeležil 4. mednarodne konference Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet v organizaciji Viktimološkega društva Republike Srbije ter 29. 11. predstavil plenarno predavanje "Posledice različnih percepcija pedofilije u kriminalitetnoj politici i krivičnom pravu".

– 16. 12. na Pravni fakulteti Univerze v Sarajevu predaval doktorskim študentom o temi "Neoklasicizam u krivičnopravnom zakonodavstvu i posledice u oblasti izvršavanja krivičnih sankcija".

Renata Salecl

– 22. 2. se je v Filadelfiji (Združene države Amerike) kot vabljena gostja udeležila javne debate na temo "From forensic fraud to the perversion of science" v organizaciji Slought.

– 23. 3. se je v Hong Kongu udeležila dogodka v organizaciji Para Site galerije s predavanjem "Art and violence in times of tyranny of choice".

– 12. 4. se je v Cambridgu (Velika Britanija) udeležila mednarodne znanstvene konference Genomic disorders 2013 v organizaciji Wellcome trust, kjer je imela plenarno predavanje "Gene as the new object of anxiety".

– 30. 5. na festivalu v Hereford (Velika Britanija) How the light gets in vodila dve diskusiji z naslovom "A passion for ignorance" in "The tyranny of freedom".

– 13. 6. se je v Edinburghu (Velika Britanija) kot vabljen predavateljica udeležila konference TED Global 2013 in predstavila prispevek "The problem of choice".

– 15. 8. gostovala na Univerzi v Aucklandu (Avstralija) s predavanjem „Media and forensic fraud“.

– 31. 8.–1. 9. se je udeležila bienala v Bergnu (Norveška), kjer je imela uvodno plenarno predavanje

– 19. 9. se je na Dunaju (Avstrija) udeležila Kreisky Forumu s predavanjem "Tyranny of choice, ideology which helps to prevent social change".

– Novembra je predavala v Londonu (Velika Britanija) na Kings College „Gene as the New Object of Anxiety“.

– Decembra je predavala na Univerzi v Tel Avivu (Izrael) „Gene as the New Object of Anxiety“.

Katja Šugman Stubbs

– 23. 1. se je v Ljubljani udeležila Posveta Društva kriminalistov Slovenije in predstavila referat "Novejša sodna praksa na področju izločitve nezakonito pridobljenih dokazov".

– 19. 3. je v Ljubljani na posvetu »Obvladovanje gospodarske kriminalitete v RS – poudarek na delovanju državnih organov in institucij v predkazenskem postopku« v organizaciji uredniškega odbora Revije za kriminalistiko in kriminologijo in Uprave kriminalistične policije generalne policijske uprave pri Ministrstvu za notranje zadeve Republike Slovenije skupaj z dr. Matjažem Jagrom predstavila referat "Vloga preprečitve kazenskega prava v obvladovanju gospodarske kriminalitete".

– 8. 3. in 29. 3. je v Čatežu na Šoli za civilne sodnike v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju pri Ministrstvu za pravosodje republike Slovenije imela predavanje z naslovom "Psihološki vidiki zaslišanja prič v civilnem postopku".

– 8. 4. je imela na Pravni fakulteti Univerze v Sarajevu (Bosna in Hercegovina) predavanje na podiplomskem študiju kazenskega prava "Načelo uzajamnog priznavanja na primeru dokaznog prava".

– 10. 4. se je v Ljubljani udeležila posveta Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopravni in kriminalistični vidiki v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru in predstavila referat "Nekaj odprtih vprašanj glede teorije in prakse dokazov, pridobljenih iz tujine".

– 19. 4. je v Portorožu na Odvetniški šoli v organizaciji Odvetniške zbornice imela predavanje z naslovom "Dokazi, pridobljeni v tujini".

– 12.–14. 5. se je v Cambridgu (Velika Britanija) udeležila 14. mednarodne konference Cross-border Crime Colloquium "Shady business and governance in Europe. Cross-border sleaze and crisis", v organizaciji Anglia Ruskin University v Cambridgu in v soavtorstvu z dr. Matjažem Jagrom predstavila referat "Inner Contradictions of Economic Crime Control".

– 17. 5. se je udeležila konference "Do labels still matter?" v organizaciji ECLAN network in predstavila referat "Exclusion, organised co-existence or non-organised co-existence of the two tracks within the same legal order?".

– 13. 6. je v Podčetrtku v okviru izobraževanja Društva državnih tožilcev Slovenije in Državnotožilske šole imela predavanje "Novejša sodna praksa o izločitvi dokazov s posebnim ozirom na izjeme od doktrine sadežev in sorazmernosti".

– 8. 6. je v Portorožu na Dnevih slovenskega sodstva v organizaciji Sodniškega društva imela predavanje "Avtoriteta sodnika".

– 1. 9. je na Bledu na konferenci Slovensko-turški kazensko pravni dnevi predstavila referat "Introducing Plea Bargaining into a Continental Type of Criminal Procedure".

– 6.–7. 9. se je v Budimpešti (Madžarska) udeležila mednarodne konference Beyond Punitiveness: Crime and

Crime Control in Europe in a Comparative Perspective v organizaciji European Society of Criminology ter skupaj z dr. Matjažem Jagrom predstavila referata "Inner Contradictions of Economic Crime Control" in "Emotional Judges".

– 2., 3., 4. 10. je imela v Zagrebu, Reki in Puli (Hrvaška) predavanje za Hrvatsko Odvjetničko komoro z naslovom "Evropski uhitbeni nalog".

– 4., 25. in 29. 11. v Ljubljani vodila Delavnico zasliševanja prič v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju pri Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije.

– 7. 11. v Čatežu na Prekrškovni šoli imela predavanje "Pristop sodnika k izvajanju procesnih dejanj: pogled psihologa".

– 11., 18. in 20. 11. v Čatežu na Kazenskopravni sodniški šoli izvedla predavanje "Avtoriteta sodišča".

– 22. 11. se je v Čatežu udeležila 6. konference kazenskega prava in kriminologije v organizaciji GV založbe, vodila sekcijo "Čustva: dobrodošel ali nezaželen sopotnik?" ter predstavila referat "Sodniška in tožilska jeza".

– 13. 12. se je na Brdu pri Kranju udeležila pravosodne konference "Izvedeništvo v sodnih postopkih" v organizaciji Ministrstva za pravosodje ter predstavila referat "Vpliv izvedenca na izid sodnega postopka".

Aleš Završnik

– 4.–5. 3. se je v Amsterdamu (Nizozemska) udeležil konference Anticipate and preempt: Speculative security politics and the European Union z referatom "Blurring the line between law enforcement and intelligence in Central and Eastern Europe".

– 27.–29. 3. se je v Čatežu udeležil Civilnopravne sodniške šole in predstavil referat "Ali laična javnost sojenje dojema kot izbiro?: spremembe v odnosu do sodstva".

– 18. 4. se je v Ljubljani udeležil Dnevnih raziskovalnih dosežkov Pravne fakultete Univerze v Ljubljani ter predstavil projekt "Crime and Transition in Central and Eastern Europe".

– 9.–10. 5. se je v Kranjski Gori udeležil 8. dnevov prekrškovnega prava v organizaciji GV Založbe in predstavil referat "Avtoriteta in zaupanje v delo sodišč".

– 15. 5. je imel intervju "Vohuni zdaj!: Orwelova metafora velikega brata je stvar preteklosti" v oddaji Kje pa vas čevlji žuli na RA Slovenija, VAL 202.

– 17. 5. se je v Ljubljani v Državnem svetu Republike Slovenije udeležil 5. etičnega foruma informacijske družbe ter predstavil referat "Nadzorovanje v vsakdanjem življenju".

– 23.–24. 5. se je v Ljubljani udeležil mednarodne znanstvene konference "Spy in the sky: Regulatory issues of drones an unmanned aerial systems" v organizaciji Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani ter predstavil referat "Drones, resistance and counter-surveillance".

– 29. 5. je nastopal kot gost v oddaji Intelakta: Brezpilotna letala – vsiljivci iz zraka RA Slovenija.

– 3. 7. se je v Ljubljani kot moderator udeležil delavnice "Privacy Enabled Surveillance?" (OPENSUR-2013), RESPECT Policy Workshop.

– 4.– 7. 9. se je v Budimpešti (Madžarska) udeležil mednarodne konference Beyond Punitiveness: Crime and Crime Control in Europe in a Comparative Perspective v organizaciji European Society of Criminology s plenarnim predavanjem "Surveillance under the rule of law and the rule of financial markets".

– 11. 10. se je v Ljubljani udeležil znanstvenega dogodka "Predstavitve izjemnih znanstvenih dosežkov 2012" v organizaciji Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) ter predstavil referat "Kriminaliteta in tranzicija v srednji in vzhodni Evropi".

– 21.–22. 11. se je v Čatežu udeležil 6. Konference kazenskega prava in kriminologije v organizaciji GV Založbe in predstavil referat "Odnos javnosti do zasebnosti in osrednjih nadzornih institucij v Sloveniji".

– 22.–23. 11. se je v Brnu (Češka republika) kot član Znanstvenega odbora udeležil 11. mednarodne konference "Cyberspace 2013".

– Kot član Sveta Centra za varnejši internet pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani se je udeležil več sestankov.

Sabina Zgaga

– 15. 3. se je v Ljubljani udeležila konference Informacijska varnost: sodobni trendi v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru ter predstavila referat "Možnosti za (kazensko) pravno odgovornost pri nevestni uporabi mobilnih naprav".

– 9.–10. 5 se je v Kranjski Gori udeležila 8. dnevov prekrškovega prava v organizaciji GV Založbe in predstavila referat "Stek prekrškov – materialni in procesni vidiki".

– 16.–17. 5. se je v Istanbulu (Turčija) udeležila II. Türkiye-Slovenya Hukuk Sempozyumu "Cinsel suçlar ve aile hukuku" = II. Türksich-Slowenisches internationales Recht Symposium "Sexualstraftaten und Familienrecht" ter predstavila referat "Uluslararası ve AB Bakış Açısından Cinsel Suçlar = Sexualstrafrecht aus internationaler un EU-Sicht".

– 5.–6. 6. se je v Ljubljani udeležila 14. slovenskih dnevov varstvoslovja v organizaciji Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru ter v soavtorstvu z Majem Fritzem predstavila referat "Nacionalne omejitve pri delovanju oboroženih sil".

– 1. 9. se je na Bledu udeležila konference Slovenian-Turkish Criminal Law Day/Slowenisch-Türkischer Strafrechtstag v so-

organizaciji Pravne fakultete Univerze v Ljubljani ter predstavila referat "Criminal law issues regarding Slovenian military missions".

– 21.–22. 11. se je v Čatežu udeležila 6. konference kazenskega prava in kriminologije v organizaciji GV Založbe in predstavila referat "Ustavni in teoretični vidiki uporabe dokazov iz nekazenskih postopkov".

8 Objavljena dela delavcev inštituta v letu 2013

Delavci inštituta so v letu 2013 objavili 164 prispevkov: Matjaž Ambrož 19, Vasja Badalič 7, Aleš Bunta 4, Katja Filipčič 5, Primož Gorkič 11, Matjaž Jager 4, Zoran Kanduč 4, Ciril Keršmanc 5, Damjan Korošec 9, Aljoša Kravanja 8, Mojca Mihelj Plesničar 5, Dragan Petrovec 19, Renata Salecl 16, Katja Šugman Stubbs 14, Aleš Završnik 17, Sabina Zgaga 17.

Matjaž Ambrož

– AMBROŽ, M. „Sostorilstvo v primežu teoretičnih modelov“, Pravnik (Print), letn. 68, št. 5/6, str. 289–315, 2013.

– AMBROŽ, M., CVIKL, L., OŠTIR, A. "Problemi slovenskega zaporskega sistema v luči judikature Evropskega sodišča za človekove pravice", Revija za kriminalistiko in kriminologijo, letn. 64, št. 4, str. 345–357, okt.–dec. 2013.

– AMBROŽ, M. "Izjeme od akcesornosti udeležbe (četrti odstavek 41. člena KZ-1)", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 31/32, pril. str. [I]-VI, 22. avg. 2013.

– AMBROŽ, M. "Na televiziji", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 23, str. 3, 13. jun. 2013

– AMBROŽ, M. "Subjekt, gon, sublimacija", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 4, str. 29, 31. jan. 2013.

– AMBROŽ, M. "Fiktivno in realno", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 7/8, str. 37, 21. feb. 2013.

– AMBROŽ, M. "Mednarodna afirmacija", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 11, str. 29, 21. mar. 2013.

– AMBROŽ, M. "Detektor", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 27, str. 29, 11. jul. 2013.

– AMBROŽ, M. "Moje društveno življenje", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 33, str. 29, 29. avg. 2013.

– AMBROŽ, M. "Likovna umetnost", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 36, str. 28, 19. sep. 2013.

– AMBROŽ, M. "Vsakomur po njegovih potrebah", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 40/41, str. 37, 18. okt. 2013.

– AMBROŽ, M. "Čudežna moč glasbe", PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 49/50, str., 19. dec. 2013.

– AMBROŽ, M. "Primena zajedničkih evropskih standarda o zaštiti žrtava : problematična misija?", V: Žrtve i savremeni

odgovori na kriminalitet : između zaštite i zloupotrebe : knjiga apstrakata, Beograd, Viktimološko društvo Srbije, 2013, str. 14.

– AMBROŽ, M. “Presoja poskusa, kadar pri kaznivem dejanju sodeluje več oseb”, V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), ZAVRŠNIK, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih : kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 185–196.

– AMBROŽ, M. “Pavlihizmi”, PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 15, str. 30–31, 18. apr. 2013.

– AMBROŽ, M. “Vse, kar hočem vedeti o tebi: [recenzija]”, PP, Prav. praksa (Ljubl.), leto 32, št. 19, str. 30–31, 16. maj 2013.

– Bavcon, L., Šelih, A., Korošec, D., AMBROŽ, M., Filipčič, K. Kazensko pravo, Splošni del, 6. izd., Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, 2013.

– AMBROŽ, M. Kazensko materialno pravo: splošne predpostavke kaznivosti, (Pravni mozaik, 8), 3., spremenjena izd., Ljubljana, GV založba, 2013.

– Jakulin, V., Korošec, D., AMBROŽ, M., Filipčič, K. Praktikum za kazensko materialno pravo, 2. ponatis, Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, 2013.

– ZBORNIK za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights / uredniki, editors Matjaž AMBROŽ, Katja Filipčič, Aleš Završnik. - 1. natis. - Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013. 509 str.

Badalič Vasja

– BADALIČ, V. Vojna v Pakistanu: našo vas so izbrisali z zemljevida / tekst Vasja Badalič ; foto Vasja Badalič, Reuters. - Fotogr. - V: Delo de facto. - ISSN 2232-5549. - Leto 2, št. 8 (dec. 2013), str. 22–29.

– BADALIČ, V. Zagovornik, ki toži Cio: Mirza Šahzad Akbar, odvetnik / tekst in foto Vasja Badalič. - Fotogr. - V: Delo de facto. - ISSN 2232-5549. - Leto 2, št. 8 (dec. 2013), str. 30–35.

– BADALIČ, V. From the “war on terror” to the rule of terror / Vasja Badalič. - Objavljeni povzetek referata na mednarodni znanstveni konferenci. - V: International scientific conference Spy in the sky / [organiziral] Institute of criminology at the Faculty of Law. - Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2013. - (2013), str. 20.

– BADALIČ, V. Od “vojne proti terorju” do vladavine terorja: Vasja Badalič, filozof in novinar / [pogovarjala se je] Saša Vidmajer; foto Jure Eržen. - Portreta. - V: Delo. - ISSN

0350-7521. - Leto 55, št. 249 (26. okt. 2013) = Sobotna priloga. - ISSN 1580–3007 (26. okt. 2013), str. 6–8.

– BADALIČ, V. Teror “trajne svobode”: vojna v Afganistanu in Pakistanu / Vasja Badalič ; [spremna beseda Boštjan Videmšek]. - Ljubljana: Krtina, 2013. - 354 str. - (Zbirka Krt; 170).

– BADALIČ, V. Rdeča mašinerija: utrip Chávezove revolucije / Vasja Badalič. - El. knjiga. - Ljubljana: Študentska založba, 2013. - (Zbirka eBeletrina).

– BADALIČ, V. Toiling for \$ 50 per month : our workers in Bangladesh / Vasja Badalič. - Fotogr. - V: New politics. str. 8–16.

Bunta Aleš

– BUNTA, A., A-cogito. Problemi, 2013, letn. 51, št. 1/2, str. 203–222.

– BUNTA, A., Antinomy of the void. V: DOLAR, Mladen (ur.), et al. The structure of the void, (Filozofski vestnik, 2013, 2). Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC SAZU: = Institute of Philosophy at SRC SASA, 2013, str. 145–161.

– Dolar, M., Moder, G., BUNTA, A., Ličer, M., Dolenc, S. The structure of the void. V: DOLAR, Mladen (ur.), et al. The structure of the void, (Filozofski vestnik, 2013, 2). Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC SAZU: = Institute of Philosophy at SRC SASA, 2013, str. 7–9.

– Urednik

– Dolar, M. (ur.), Moder, G. (ur.), BUNTA, A. (ur.), Ličer, M. (ur.), Dolenc, S. (ur.). The structure of the void, (Filozofski vestnik, 2013, 2). Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC SAZU: = Institute of Philosophy at SRC SASA, 2013. 214 str.

Filipčič Katja

– FILIPČIČ, K. Partnersko nasilje i autonomija žrtve. - V: Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet / Četrta godišnja konferencija Viktimološkog društva Srbije, Beograd, 28.–29. novembar 2013. godine. - Beograd: Viktimološko društvo Srbije, 2013. - Str. 12.

– FILIPČIČ, K. Razvoj mladoletniškega sodstva v Evropi in Sloveniji. V: AMBROŽ, Matjaž (ur.), FILIPČIČ, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih: criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013. - Str. 449–465.

Gorkič Primož

– GORKIČ, P. Evropski javni tožilec: zdaj gre (zares) za res!. PP, 5. sep. 2013, leto 32, št. 34, pril. str. [I]–VI, portret.

– Šugman, K., GORKIČ, P. Teritorialne meje ustavne zahteve po sodni odločbi: dva primera. PP, 18. okt. 2013, leto 32, št. 40/41, pril. str. II–V, portreta.

– GORKIČ, P. Odvzem premoženja nezakonitega izvora in kazensko pravo. V: Dnevi slovenskih pravnikov 2013 17. in 18. oktobra, Portorož, (Podjetje in delo, ISSN 0353-6521, letn. 39, 6/7). Ljubljana: GV Založba, 2013, str. 1143–1151.

– GORKIČ, P. Anonymity of informants: developments in Slovenian criminal procedure. V: Kolarić, Dragana (ur.). Tematski zbornik radova mednarodnog značaja. Tom 1 = Thematic Conference Proceedings of International Significance. Vol. 1. Beograd = Belgrade: Kriminalističko-policijska akademija = Academy of Criminalistic and Police Studies, 2013, vol. 1, str. 425–431.

– GORKIČ, P. Sporazumno reševanje prekrškovnih zadev?. V: 8. dnevi prekrškovnega prava – DPP, 9. in 10. maj 2013, Kranjska Gora. Zbornik. Ljubljana: GV založba, 2013, str. 67–76.

– GORKIČ, P. A note on (f)utility of privacy laws. V: International scientific conference Spy in the sky : regulatory issues of drones an unmanned aerial systems, May 23–24, 2013, Faculty of Law, Ljubljana. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2013, str. 17.

– GORKIČ, P. Slovenia. V: Ligeti, Katalin (ur.). Toward a prosecutor for the European Union. Vol. 1, A comparative analysis, (Modern Studies in European Law, Vol. 34). Oxford; Portland: Hart, cop. 2013, str. 652–701.

– GORKIČ, P., Šugman, K. Hude napake in pomanjkljivosti v argumentih : odgovor na Primer Patria: resnica in pravica. Delo, 22. jun. 2013, leto 55, št. 143.

– Šugman, K., GORKIČ, P. Ponavljanje napačnih trditev ne pomeni, da so te resnične! : polemika o zadevi Patria. Delo, 20. jul. 2013, leto 55, št. 166, ilustr.

– GORKIČ, P., Šugman, K. Kazensko procesno pravo, (Pravni mozaik, 2). 3., popravljena izd. Ljubljana: GV založba, 2013. 1 zgibanka ([6] str.), graf. prikazi.

– GORKIČ, P. (zbiratelj, urednik), Šugman, K. (zbiratelj, urednik). Praktikum za kazensko procesno pravo: odločbe in mnenja. 2., popravljena in spremenjena izd. Ljubljana: GV založba, 2013. 511 str.

Jager Matjaž

– JAGER, M., Šugman, K. Za več preventive pri obvladovanju gospodarske kriminalitete. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, apr. - jun. 2013, letn. 64, št. 2, str. 154–161.

– Šugman, K., JAGER, M. Emotional judges. V: Eurocrim 2013, 13th Annual Conference of the European Society of Criminology, Budapest, 4-7 September, 2013. Beyond „punitiveness“: crime and crime control in Europe in a comparative perspective. Budapest: [s. n.], 2013, 1 str.

– JAGER, M., Šugman, K. Inner contradictions of economic crime control. V: Eurocrim 2013, 13th Annual Conference of the European Society of Criminology, Budapest, 4-7 September, 2013. Beyond „punitiveness“: crime and crime control in Europe in a comparative perspective. Budapest: [s. n.], 2013, 1 str.

– JAGER, M., Šugman, K. Čustveni sodniki?. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih: criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 135–149.

Zoran Kanduč

– KANDUČ, Z. Družbeno nadzorstvo in razredno vprašanje v kriminološki perspektivi. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, okt.–dec. 2013, letn. 64, št. 4, str. 318–329.

– KANDUČ, Z. Kriminal, (ne)sankcioniranje in razredni boj. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 167–181.

– KANDUČ, Z. Politika, pravo, ekonomija in kriminal: kriminološke refleksije postmoderne družbe in kulture. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2013. 712 str.

– KANDUČ, Z. Onkraj zločina in kazni, (e-knjiga). Ljubljana: Študentska založba, 2013. <http://www.biblos.si/lib/book/9789612426798>.

Keršmanc Ciril

– KERŠMANC, C. Kvantitativna glosa o komplicitanosti in kompleksnosti gospodarskih kaznivih dejanj. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, apr.–jun. 2013, letn. 64, št. 2, str. 140–153.

– KERŠMANC, C. Glosa o “47 medotih” h kaznivemu dejanju poslovne goljufije in širjenju cone kriminalnosti v gospodarsko bagatelo. Zbornik znanstvenih razprav, 2013, letn. 73, str. 253–285.

– KERŠMANC, C. Pismo Kasiju o strukturnih spremembah sodobnega kazenskega procesnega prava in vzniku kazni-administrativnega prava. PP, 5. dec. 2013, leto 32, št. 47, str. 28–29.

– Duyne, P. C. van (urednik, avtor), Keršmanc, C., Ahtik, M. et al. Human dimensions in organised crime, money laundering and corruption. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2013. V, 444 str., ilustr.

– KERŠMANC, C. Preslepitve na meji in onkraj pregoni : konceptualni selekcijski mehanizmi pri pregonu goľufivih preslepitev v gospodarstvu : doktorska disertacija. Bevke: [C. Keršmanc], 2013. VIII, 360 str., ilustr.

Damjan Korošec

– KOROŠEC, D. Slovenya Raporu. V: Sözüer, Adem (ur.). Çocuk (ça) Adalet?: tebliğler = Juvenile justice: academic papers. [Istanbul: Istanbul University, 2013], str. 347–357.

– KOROŠEC, D., Zgaga, S. Landesbericht Slowenien mit besonderer Berücksichtigung des Systems der Rechtfertigungsgründe. V: Sözüer, Adem (ur.). Dünyada ve Türkiye’de ceza hukuku reformlari kongresi : 26 Mayıs 2010 - 4 Haziran 2010, Cilt 1 = Congress on the criminal law reforms in the world and in Turkey: 26 may 2010–04 June 2010, Vol. 1. Istanbul: XII Levha, 2013, str. 347–365.

– KOROŠEC, D., Zgaga, S. Slovenya raporu özellikler hukuka uygunluk nedenleri sistemi çerçevesinde. V: Sözüer, Adem (ur.). Dünyada ve Türkiye’de ceza hukuku reformlari kongresi: 26 Mayıs 2010 - 4 Haziran 2010, Cilt 1 = Congress on the criminal law reforms in the world and in Turkey: 26 may 2010–04 June 2010, Vol. 1. Istanbul: XII Levha, 2013, str. 367–384.

– KOROŠEC, D. O pravici drugemu ritualno odrezati del spolnega uda: kako v Sloveniji vidimo otrokove pravice v primeru versko motiviranega obrezovanja. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih : kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 197–212.

– KOROŠEC, D. (intervjuvanec), Popovič, B. (intervjuvanec), Pirš, B. (intervjuvanec). Včasih roža, danes tožba. *Pharmonia*, št. 7, str. 38–45, ilustr.

– KOROŠEC, D. (intervjuvanec). Pacient se zdravnika ne sme bati. *Viva*, jul. 2013, leto 21, št. 236, str. 16–20, portret.

– KOROŠEC, D., Dežman, Z., Karakaš, A., Nerat, B., Novoselec, P., Verdel Kokol, V., Zgaga, S., KOROŠEC, D. (urednik), Dežman, Z., (urednik). Cestnoprometno kazensko pravo: analiza temeljnih institutov za sodno prakso. 1. natis. Ljubljana: GV založba, 2013. 334 str.

Aljoša Kravanja

– KRAVANJA, A., Poraz, Ljubezen intelektualcev. *Razpotja*, pomlad 2013, letn. 4, št. 11, str. 53.

– KRAVANJA, A., Ovaduh, izdajalec, regular guy. *Razpotja*, poletje 2013, letn. 4, št. 12, str. 52.

– KRAVANJA, A., Omajani genij prijateljstva: razmišlja-

nje k filmu Hannah Arendt. *Razpotja*, jesen 2013, letn. 4, št. 13, str. 53–58

– KRAVANJA, A., Nevarna leta. *Razpotja*, zima 2013, letn. 4, št. 14, str. 50.

– Prevajalec.

– Fischbach, F., Delo in možnost demokratičnega javnega prostora. *Filozofski vestnik*, 2013, letn. 34, št. 3, str. 23–33.

– Laczó, F., Kulturnobojna prilastitev politike: o avtizmu spomina in identitete na Madžarskem. *Razpotja*, poletje 2013, letn. 4, št. 12, str. 25–29.

– Rakusa, I., Zakaj govorimo o domovini in ne o domovinah?. *Razpotja*, poletje 2013, letn. 4, št. 12, str. 59–61.

– Scheidig, L., Kde domov můj? : privlačnost in odbojnost Prage v nemškogovoreči praški književnosti. *Razpotja*, zima 2013, letn. 4, št. 14, str. 61–66.

Mojca Mihelj Plesničar

– MIHELJ PLESNIČAR, M., The individualization of punishment : sentencing in Slovenia. *European journal of criminology*, 2013, vol. 10, no. 4, str. 462–478, tabele.

– MIHELJ PLESNIČAR, M., Iz sodnikovih v tožilčeve roke? : vpliv pogajanj o sankcijah na kaznovanje. *Zbornik znanstvenih razprav*, 2013, letn. 73, str. 83–104.

– Roberts, J. V., MIHELJ PLESNIČAR, M. Sentencing reform : current developments and future challenges. V: MEŠKO, Gorazd (ur.). *Crime, social control & legitimacy : book of abstracts*, 23. september 2013. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 13.

– MIHELJ PLESNIČAR, M. Odločanje o sankcijah o kontinentalnih pravnih ureditvah. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). *Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih: criminal law, criminology, human rights*. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 313–330, tabele.

– MIHELJ PLESNIČAR, M. Odločanje o sankciji v kazenskem postopku : primerjalnopravni in kriminološki vidiki : doktorska disertacija. Ljubljana: [M. M. Plesničar], 2013. 283 str., 33 str. pril.

Dragan Petrovec

– PETROVEC, D. Kaligula naših dni. *Gledališki list SNG, Drama*, 2013/2014, letn. 93, št. 4, str. 18–21, fotogr.

– PETROVEC, D. Od Ustavnega sodišča do Metelkove. *PP*, 10. jan. 2013, leto 32, št. 1, str. 18–19, portret.

– PETROVEC, D. Pomilostitev kot (ne)izogibna revizija sodne odločbe?. PP, 18. okt. 2013, leto 32, št. 40/41, str. 22–23, portret.

– PETROVEC, D. Oblast na prehodu iz nevroze v psihozo : kaznovalna politika. Dnevnik, 26. jan. 2013, leto 63, št. 22, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji-in-mnenja/oblast-na-prehodu-iz-nevroze-v-psihozo>.

– PETROVEC, D. Odrešenik Klemenčič: načelnost politikov. Dnevnik, 23. mar. 2013, leto 63, št. 69, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji-in-mnenja/odrešenik-klemencic->.

– PETROVEC, D. Morilec zraste med nami : smrt v prometu. Dnevnik, 18. maj 2013, leto 63, št. 113, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji-in-mnenja/morilec-zraste-med-nami>.

– PETROVEC, D. Biti sodnik: zadeva Patria in pritiski na sodišče. Dnevnik, 8. jun. 2013, leto 63, št. 131, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/v-objektivu/bit-sodnik>.

– PETROVEC, D. Očetje, ne branite se: oficir na porodniški. Dnevnik, 20. jul. 2013, leto 63, št. 171. <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/ocetje-ne-branite-se>.

– PETROVEC, D. Pri kriminalcih je nekaj upanja, pri politikih ne: sto petdeset teroristov v Sloveniji. Dnevnik, 27. jul. 2013, leto 63, št. 172. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji-in-mnenja/pri-kriminalcih-je-nekaj-upanja-pri-politikih-ne>.

– PETROVEC, D. Veselje ali razočaranje nad kaznijo: biti v zaporu. Dnevnik, 17. avg. 2013, leto 63, št. 189. <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/veselje-ali-razocaranje-nad-kaznijo>.

– PETROVEC, D. Zadreg ekonomskega laika: kriza v deželi. Dnevnik, 28. sep. 2013, leto 63, št. 225, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/zadreg-ekonomskega-laika->.

– PETROVEC, D. Pasti upora : vstajniki v Mariboru in zdravnica. Dnevnik, 5. okt. 2013, leto 63, št. 231, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji/pasti-upora>.

– PETROVEC, D. Vožnja v napačno smer: prometna varnost in grešni kozli. Dnevnik, 30. nov. 2013, leto 63, št. 277, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji/voznja-v-napacno-smer>.

– PETROVEC, D. A ne, da se vi ukvarjate z izbrisanimi? : skrb za državljanovo zdravje. Dnevnik, ISSN 1318-0320, 19. okt. 2013, leto 63, št. 243, fotogr. <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji/a-ne-da-se-vi-ukvarjate-z-izbrisanimi>.

– PETROVEC, D. Posledice različnih percepcija pedofilije u kriminalnoj politici i krivičnom pravu. V: Žrtve i savremeni odgovori na kriminalitet : između zaštite i zloupotrebe : knjiga apstrakata. Beograd: Viktimološko društvo Srbije, 2013, str. 16.

– PETROVEC, D. Socialno delo in država kaznovalne blaginje. V: MALI, Jana (ur.). Socialno delo in pomen državljanstva za socialno državo: zbornik povzetkov. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2013, str. 64.

– PETROVEC, D. Uloga kriminologije u stvaranju pravne i socijalne države = The Position of criminology in creating of state guided by rule of law and a welfare state. V: Zbornik sažetaka. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 2013, str. 80, 77.

– PETROVEC, D. Prispevek k portretu profesorice Alenke Šelih = Contribution to a portrait of professor Alenka Šelih. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih : kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 25–27.

– PETROVEC, D. (intervjuvanec). V demokraciji je rušenje pravosodja na srečo samo svinjarija : intervju. Delo, 10. jun. 2013, leto 55, št. 132, str. 10–11, portret.

Renata Salecl

– SALECL, R. Les fraudes dans le domaine de la médecine légale : à la recherche perverse de la trace matérielle de la réalité. V: Jacques Lacan, matérialiste: le symptôme dans la psychanalyse, les lettres et la politique, (Savoirs et clinique, 2013, no. 16). Toulouse: Éditions érès, 2013, str. 179–189.

– SALECL, R. Tabletko prevare. Delo, 21. Dec. 2013, fotogr. - <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/tabletko-prevare.html>.

– SALECL, R. Tvitovska molotovka. Delo, 5. jan. 2013, leto 55, št. 4, fotogr.

– SALECL, R. Gen za denar. Delo, 20. apr. 2013, leto 55, št. 92, fotogr.

– SALECL, R. Angelina in cunami. Delo, 8. jun. 2013, leto 55, št. 131, fotogr.

– SALECL, R. Violence and ideology of choice. V: AMBROŽ, Matjaž (ur.), FILIPČIČ, Katja (ur.), ZAVRŠNIK, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 153–165.

– SALECL, R. Perverse belief in science. V: DĚGOT', Ekaterina (ur.), RIFF, David (ur.). Monday begins on Saturday. Bergen: Bergen Assembly; Berlin: Sternberg Press, cop. 2013, str. 84–97.

– SALECL, R. Zamrznjeni v času. Delo, 2. mar. 2013, leto 55, št. 51, avtorjeva sl.

- SALECL, R. Podnebne spremembe in ignorital. Delo, 27. jul. 2013, leto 55, št. 172, avtorj. sl.
- SALECL, R. Zagate samoomejitve. Delo, 2. nov. 2013, leto 55, št. 253, str. 32, avtorj. sl.
- SALECL, R. Absurd petih nasvetov. Ona plus, 4. jun. 2013, leto 3, št. 16, str. 97, portret.
- SALECL, R. (intervjuvanec). Malo smo naredili, da bi podrli stereotipe : intervju: Renata Salecl, filozofinja, sociologinja in pisateljica. Hiše. Posebna izdaja, jun. 2013, [Št.] 78, str. 28–31, portret.
- SALECL, R. (intervjuvanec). Verden har brug for din angst : interview. Information, 14.–15. sep. 2013, str. 23–25, portret. <http://www.information.dk/472074>.
- SALECL, R. (intervjuvanec). Zakreditiran potrošnik, ki sebe krivi za svoje neuspehe, je idealna kombinacija, ki poma-ga postindustrijskemu kapitalizmu, da tako dobro živi in kljub vsem krizam nadaljuje pot: intervju. Mladina, 20. dec. 2013, št. 51/52, str. 42–46, fotogr.
- SALECL, R., et al., Exploiting childhood : how fast food, material obsession and porn culture are creating new forms of child abuse. London; Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2013. 223 str.
- SALECL, R. La tirannia della scelta, (Economica Laterza, 642). Roma; Bari: Laterza, 2013. V, 169 str.

Katja Šugman Stubbs

- ŠUGMAN, K. Nove tehnologije in njihov vpliv na po-javnost in pregon kriminalitete. Zbornik znanstvenih razprav, 2013, letn. 73, str. 191–217.
- ŠUGMAN, K. Vrednotenje dokazov iz tujine v kazens-kem postopku. Odvetnik, apr. 2013, leto 15, št. 2 (60), str. 32–38, portret.
- ŠUGMAN, K. Kako v kazenskem postopku vrednoti-ti dokaze, ki so bili pridobljeni v tujini. V: Frangež, D. (ur.), Dvoršek, A. (ur.). Preiskovanje in dokazne prepovedi: ka-zenskopravni in kriminalistični vidiki: zbornik. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 7–31.
- ŠUGMAN, K., Novak, A., Novak, B. Slovenia, Right to liberty and security. V: Weber, Albrecht (ur.), et al. Fundamental rights in Europe and North America. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2001–<2008>, str. [47–86].
- Cerar, M., Igličar, A., ŠUGMAN, K. Smernice in pravila za izdelavo seminarskih in diplomskih nalog, (Littera Scripta Manet, Zbirka Scripta, 29). 2., spremenjena in dopolnjena izd. V Ljubljani: Pravna fakulteta = Facultas iuridica, 2013. 75 str.

Aleš Završnik

- ZAVRŠNIK, A. Blurring the line between law enforce-ment and intelligence : sharpening the gaze of surveillance?. Journal of contemporary European research, 2013, vol. 9, no. 1, str. 181–202. <http://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/452>.
- ZAVRŠNIK, A. Spletno in mobilno nadlegovanje: pojem, oblike, posledice in soočanje s kazenskim pravom. Zbornik znanstvenih razprav, 2013, letn. 73, str. 219–252.
- ZAVRŠNIK, A. Vohun na nebu. PP, 30. maj 2013, leto 32, št. 21, str. 27–28.
- ZAVRŠNIK, A. iAnonimnost. PP, 14. nov. 2013, leto 32, št. 44, str. 33, ilustr.
- ZAVRŠNIK, A. Krimigracije. PP, 28. nov. 2013, leto 32, št. 46, str. 3, portret.
- ZAVRŠNIK, A. Policijski “trojanci”. PP, 19. dec. 2013, leto 32, št. 49/50, str. 41, ilustr.
- ZAVRŠNIK, A. Revolt skozi Freuda in Kelsna. PP, 17. jan. 2013, leto 32, št. 2, str. 33, karikatura.
- ZAVRŠNIK, A. Veliki podatki. PP, 21. feb. 2013, leto 32, št. 7/8, str. 41, ilustr.
- ZAVRŠNIK, A. Algoritmi v policiji. PP, 4. apr. 2012, leto 32, št. 13, str. 33, ilustr.
- ZAVRŠNIK, A. Sram in krivda brezposelnosti. PP, 16. maj 2013, leto 32, št. 19, str. 33, ilustr.
- ZAVRŠNIK, A. Kategorični sum. PP, 20. jun. 2013, leto 32, št. 24/25, str. 41, karikatura.
- ZAVRŠNIK, A. Postsnowdnovski tajni nadzor. PP, 22. avg. 2013, leto 32, št. 31/32, str. 37, ilustr.
- ZAVRŠNIK, A. Surveillance under the rule of law and the rule of financial markets. V: Eurocrim 2013, 13th Annual Conference of the European Society of Criminology, Budapest, 4–7 September, 2013. Beyond “punitiveness” : cri-me and crime control in Europe in a comparative perspective. Budapest: [s. n.], 2013, 1 str.
- ZAVRŠNIK, A. Drones, resistance and counter-surveil-lance. V: International scientific conference Spy in the sky: regulatory issues of drones an unmanned aerial systems, May 23–24, 2013, Faculty of Law, Ljubljana. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2013, str. 26.
- Campbell, M., ZAVRŠNIK, A. Should cyberbullying be criminalized?. V: Smith, Peter K. (ur.), Steffgen, Georges (ur.). Cyberbullying through the new media : findings from an in-ternational network. London; New York: Psychology Press, 2013, str. 65–82.
- ZAVRŠNIK, A. Kibernetško nadlegovanje : pojem, me-tode in pojavnost po svetu in Sloveniji. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za

Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih: criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 427–448, graf. prikazi.

Sabina Zgaga

– ZGAGA, S. Constitutional rights of legal entities outside criminal proceedings in Slovenia. Vesnik Grodzenskaga dzâržaunaga universiteta imâ Ânki Kupaly. Seryâ 4, Pravaznačustva, 2013, no. 1 (146), str. 20-28.

– ZGAGA, S. Uporaba stekov med kaznivimi dejanji v dosedanji sodni praksi Mednarodnega kazenskega sodišča. Zbornik znanstvenih razprav, 2013, letn. 73, str. 27–55.

– ZGAGA, S. Institut sile in grožnje v mednarodnem kazenskem pravu. Pravnik, 2013, letn. 68, št. 1/2, str. 95–118.

– ZGAGA, S. Upravičenje mednarodnega hudodelstva zaradi silobrana. Pravnik, 2013, letn. 68, št. 7/8, str. 589–606.

– ZGAGA, S. Po drugi razglašeni sodbi na MKS polovični izkupiček za tožilstvo. PP, 10. jan. 2013, leto 32, št. 1, str. 25–26.

– ZGAGA, S. Odvzem brisa ustne sluznice po noveli ZKP-L. PP, 11. jul. 2013, leto 32, št. 27, str. 16-18.

– Markelj, B., ZGAGA, S. Mobile device abuses and users' potential criminal liability. V: Meško, G. (ur.), Sotlar, A. (ur.), Greeme, J. R. (ur.). Criminal justice and security - contemporary criminal justice practice and research : conference proceedings : [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security - Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 477–493, tabele, graf. prikazi.

– ZGAGA, S. Stek prekrškov – materialni in procesni vidiki. V: 8. dnevi prekrškovnega prava - DPP, 9. in 10. maj 2013, Kranjska Gora. Zbornik. Ljubljana: GV založba, 2013, str. 57–66.

– ZGAGA, S., Markelj, B. Pravni in tehnični vidiki prestopanja komunikacij za namene kazenskega postopka. V: Frangež, D. (ur.), Dvoršek, A. (ur.). Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopravni in kriminalistični vidiki : zbornik. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 109–125.

– Fritz, M., ZGAGA, S. Nacionalne omejitve pri delovanju obožanih sil. V: 14. slovenski dnevi varstvoslovja, Ljubljana, 5.–6. junij 2013. Pavšič Mrevlje, T. (ur.), Areh, I. (ur.). Zbornik povzetkov. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 2. http://www.fvv.uni-mb.si/dv2013/zbornik/splosna_sekcija.pdf.

– ZGAGA, S. Odmera kazni v mednarodnem kazenskem pravu. V: Meško, G. (ur.), Tičar, B. (ur.), Eman, K. (ur.). Jubilejni zbornik znanstvenih razprav : 40 let študija

na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 549–572.

– Markelj, B., ZGAGA, S. Možnosti izgube podatkov in kazenskopravne posledice. V: Bernik, I. (ur.), Markelj, B. (ur.). Sodobni aspekti informacijske varnosti, (Serija Informacijska varnost). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 95–109.

– ZGAGA, S. Mednarodnopravne omejitve sklicevanja na skrajno silo. V: Ambrož, Matjaž (ur.), Filipčič, Katja (ur.), Završnik, Aleš (ur.). Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih : criminal law, criminology, human rights. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 225–239.

– Korošec, D., Dežman, Z., Karakaš, A., Nerat, B., Novoselec, P., Verdel Kokol, V., ZGAGA, S., Korošec, D. (urednik), Dežman, Z., (urednik). Cestnoprometno kazensko pravo: analiza temeljnih institutov za sodno prakso. 1. natis. Ljubljana: GV založba, 2013. 334 str.

– ZGAGA, S. Kazenskopravni sistem Republike Slovenije: visokošolski študij. študijsko gradivo. [Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede], 2013. 1 zv. loč. pag., ilustr.

9 Pedagoško delo delavcev inštituta, ki so v rednem delovnem razmerju s polnim ali krajšim delovnim časom

Matjaž Jager: Na **Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani** je bil mentor diplomskih nalog s področja kriminologije. Na Univerzi Luxembourg na podiplomskem študiju je predaval kot redni gostujoči profesor.

Mojca Mihelj Plesničar: Na **Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru** je vodila vaje pri predmetih **Ustavno kazensko procesno pravo**, **Kazenski postopek v RS**, **Kazensko procesno pravo in Kazensko materialno pravo**.

Dragan Petrovec: Na **Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani** je rednim in izrednim študentom 2. letnika predaval **Osnove kazenskega prava in kriminologije** (bolonjski program enosemestrskega študija). Na **Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani** je predaval študentom anglistike – smer prevajalstvo terminologijo kazenskega prava in kriminologije (enosemestrski predmet). Na **Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru** je predaval rednim in izrednim študentom pri predmetu **penologija**, na podiplomskem študiju pa predmet **kaznovalna politika** (en semester).

Renata Salec: V mesecu januarju in februarju je predavala podiplomskim študentom prava na Cardozo School of Law v New Yorku (ZDA). V mesecu avgustu predavala kot gostujoča profesorica na School of Law Univerze Griffith v Brisbaneu (AU) in na oddelku za pravo University of Technology v Sydneyu (AU). Avgusta je predavala na Oddelku za sociologijo Univerze v Aucklandu (NZL), oktobra in novembra pa na School of Law, Birkbeck College Univerze v Londonu (VB).

Aleš Završnik: Na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani je imel na dodiplomskem študiju predavanja pri predmetu Kazensko materialno pravo, na **Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru** je imel na magistrskem (bolonjski program) študiju predavanja pri predmetu Elementi kriminalitete politike.

Zbrala in uredila Barbara Bizilj

Raziskovalno delo Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru v letu 2013 na področju kriminalistike, kriminologije in policijske dejavnosti

1 Uvod

Raziskovalno dejavnost na Fakulteti za varnostne vede opravljajo raziskovalci raziskovalne enote. Pri raziskovanju sodelujejo visokošolski učitelji, znanstveni delavci in sodelavci fakultete, pri posameznih raziskovalnih projektih pa tudi zunanji sodelavci in študenti.

Na Fakulteti za varnostne vede deluje šest kateder, in sicer Katedra za kriminologijo, Katedra za kriminalistiko, Katedra za policijsko dejavnost in varnostne vede, Katedra za informacijsko varnost, Katedra za pravo in Katedra za družboslovje, humanistiko in metodologijo. Z raziskovanjem na področju kriminalistike, kriminologije in policijske dejavnosti se ukvarjajo predvsem člani treh kateder: Katedre za kriminologijo, Katedre za kriminalistiko in Katedre za policijsko dejavnost in varnostne vede. Njihovo delo v preteklem letu je predstavljeno v nadaljevanju.

V poročilu omenjeni avtorji smo aktivni raziskovalci Inštituta za varstvoslovje, ki se ukvarja s sodobnim varstvoslovnim raziskovanjem. Proučujemo in razvijamo teorije, strukture, postopke, ugotavljamo vzroke in posledice družbenega odzivanja na kriminaliteto in prestopništvo ter preučujemo druge varnostne pojave. Raziskovalci inštituta izvajamo nacionalne in tudi mednarodne temeljne, uporabne, razvojne in druge projekte. Opravljamo strokovne, svetovalne in druge storitve, ki sodijo v nacionalni program raziskovalnega dela, in drugo znanstveno-raziskovalno delo ter z njo povezano drugo dejavnost, ki ne sodi v nacionalni program raziskovalnega dela.

V letu 2013 je Fakulteta za varnostne vede praznovala 40. obletnico študija s področja varstvoslovja in 10. obletnico Fakultete za varnostne vede. Ob tej priložnosti je bil organiziran mednarodni simpozij Crime, Social Control and Legitimacy, kjer so tuji kolegi, dolgoletni sodelavci in tudi

prijatelji fakultete predstavili svoje poglede na legitimnost ter probleme kriminalitete in vprašanja uspešnega družbenega nadzorstva v dandanašnji družbi tveganja in nenehnih sprememb. Na podlagi posveta je v delu knjiga na temo legitimnosti (*Understanding Legitimacy of Criminal Justice in Europe*), ki bo v letu 2014 izšla pri založbi Springer.

2 Raziskovalno delo

V letu 2013 smo zaposleni na Fakulteti za varnostne vede izvajali naslednje raziskovalne programe in projekte:

– Lifelong Learning Programme projekt *EEMUS – European Diploma in Urban Security* (vodja projekta: Gorazd Meško, sodelavci v projektu Andrej Sotlar, Branko Lobnikar in Katja Eman, trajanje projekta: april 2012–september 2013) poteka v sodelovanju sedmih partnerjev Evropskega foruma za varnost v mestih (EFUS – European Forum for Urban Security) in je prvi primer celovitega e-izobraževanja na Fakulteti za varnostne vede;

– temeljni raziskovalni projekt *Legitimnost in zakonitost policijske dejavnosti, kazenskega pravosodja in izvrševanja kazenskih sankcij* (vodja projekta: Gorazd Meško, sodelavci v projektu Andrej Sotlar, Branko Lobnikar, Katja Eman, Benjamin Flander, Jerneja Šifer, trajanje projekta: avgust 2013–julij 2016);

– *ARIEL – Assessing the Risk of the Infiltration of Organized Crime in EU MSs Legitimate Economies: a Pilot Project in 5 EU Countries* (izvajanje projekta financira Evropska komisija, vodi pa ga italijanski skupni raziskovalni center Transcrime – Università Cattolica del Sacro Cuore (www.transcrime.it), pod vodstvom dr. Ernesta Savone, vodja projekta na FVV je Gorazd Meško, sodelavci v projektu Bojan Dobovšek, Boštjan Slak, Katja Eman, Maja Jere, Branko Ažman, trajanje projekta: junij 2013–maj 2015);

– *URBIS – Urban Manager for Security, Safety and Crisis Management* (projekt financira Izvajalska agencija za izobraževanje, avdiovizualno področje in kulturo Evropske komisije, in sicer v okviru programa Vseživljenjsko učenje – podprogram Leonardo da Vinci, vodja projekta na FVV je Gorazd Meško, sodelavca v projektu Andrej Sotlar, Bernarda Tominc);

– *EMPACT – European Multidisciplinary Platform against Criminal Threats; Promocija rabe ustrezne terminologije na področju spolnega izkoriščanja otrok skozi medije* (projekt vodi Uprava kriminalistične policije GPU; s FVV pri projektu sodeluje Danijela Frangež; trajanje projekta: 2013–2014);

– *DIOGENIS – Zakonodaja in politika do drog v Jugovzhodni Evropi, the Diogenis Association* (pri projektu sodeluje Bojan Dobovšek);

– *Korupcija in pravna država* (pri projektu kot raziskovalec na Univerzi v Würzburgu, na Inštitutu za politične vede, sodeluje Bojan Dobovšek).

Zaposleni na FVV so na Inštitutu izvedli večje število notranjih raziskovalnih projektov, ki so povezani z razvojem predmetov na vseh ravneh študija in s temami doktorskih nalog. V izvajanje različnih projektov so bili vključeni magistrski in doktorski študenti.

V letu 2013 so bile v delu naslednje doktorske teme:

– **Starševski nadzor in prestopništvo najstnikov v urbanih okoljih** (doktorska tema Eve BERTOK, mentor red. prof. dr. Gorazd MEŠKO, somentor red. prof. dr. Peter UMEK);

– **Migracije in kriminaliteta** (doktorska tema Aleša BUČARJA-RUČMANA, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo, Univerza v Ljubljani, mentor red. prof. dr. Rastko Močnik, somentor red. prof. dr. Gorazd MEŠKO);

– **Police officers' and citizens' attitudes toward the provision of safety/security in local communities in Slovenia = Stališča policistov in državljanov do zagotavljanja varnosti v lokalnih skupnostih v Sloveniji** (doktorska tema mlade raziskovalke Maje JERE, mentor prof. dr. Gorazd MEŠKO, somentor prof. dr. Mahesh K. Nalla);

– **Vpliv korupcije na pravno državo v Republiki Sloveniji** (doktorska tema Jureta ŠKRBCA, mentor izr. prof. dr. Bojan Dobovšek, somentor red. prof. dr. Bojan Tičar);

– **Simptomatika posttravmatskega stresa: osebnostno funkcioniranje in strategije spoprijemanja s problemskimi situacijami** (doktorska tema Tinkare Pavšič Mrevlje, mentor red. prof. dr. Peter Umek, somentor prof. dr. Peter Praper).

3 Izbrano mednarodno znanstveno sodelovanje

Bojan Dobovšek

– Med obiski Univerze v Ghentu, Belgija, je bil del skupine, ki je začela z izdajanjem revije »European Journal of Policing Studies«, pri kateri je tudi regionalni urednik.

– 10. decembra je na posvetu Obvladovanje gospodarske kriminalitete in korupcije v poslovnem okolju v Ljubljani, Slovenija, predaval na temo »Organizirani kriminal in vdor v gospodarstvo – raziskovalni model vsestranskega in multidisciplinarnega pristopa«.

Branko Lobnikar

– V študijskem letu 2013/2014 je kot sonosilec predmetov *Sociologija skupnosti* in *Kriminologija nasilnega vedenja* predaval na Univerzi v Zagrebu.

Gorazd Meško

– Gostujoči raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo v Cambridgeu, Velika Britanija, pri projektih mladoletniška kriminaliteta (PADS – Youth deviance and youth violence: findings from a European study on juvenile delinquency and its prevention) in Samolegitimnost policije;

– 16. maja je na konferenci Mjesto i perspektive kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija u suvremenim uvjetima na Fakulteti za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnostne studije v Sarajevu, Bosna in Hercegovina, izvedel predavanje »Criminal justice and security studies – two decades of fast track development«;

– 11.–13. septembra je na Annual CEPOL European police research & science conference Policing civil societies in times of economic constraints, Münster, Nemčija, izvedel predavanje »Perception of police legitimacy, trust in the police and legal cynicism in countries of Central and Eastern Europe – the results from a law student survey«;

– 19. decembra je na Pravni fakulteti v Sarajevu na doktorskem študiju izvedel predavanje na temo kriminološkega raziskovanja in kriminalitetne politike.

4 Organizacija znanstvenih sestankov, seminarjev in konferenc

– 10. aprila je v Ljubljani na Fakulteti za varnostne vede UM potekal posvet Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopравни in kriminalistični vidiki. Na dan posveta je izšel zbornik s prispevki, ki so bili predstavljeni na posvetu;

– 17. aprila je na Fakulteti za varnostne vede UM potekala nacionalna kriminološka konferenca z naslovom Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije. Cilj konference je bil zbrati prispevke, ki obravnavajo tematiko ekonomske krize v Evropi in Sloveniji ter njen vpliv na kriminaliteto, nered in družbeno nadzorstvo;

– 14. slovenski dnevi varstvoslovja, tradicionalna nacionalna konferenca Fakultete za varnostne vede UM, so bili 5. in 6. junija v Ljubljani. Cilj konference je bil predstaviti najnovejša varstvoslovna spoznanja in raziskovalne ugotovitve, primere dobre prakse ter primere uspešnih prenosov znanj v prakso, omogočiti neposreden stik med teoretiki in praktiki ter pospešiti razgrinjanje in reševanje aktualnih problemov na področju varstvoslovja;

– 11.–13. septembra je Fakulteta za varnostne vede soorganizirala Annual CEPOL European police research & science conference Policing civil societies in times of economic constraints, Münster, Nemčija;

– 23. septembra je Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru organizirala mednarodni simpozij Crime, Social Control and Legitimacy, posvečen 40. obletnici študija s področja varstvoslovja in 10. obletnici Fakultete za varnostne vede;

– 17. oktobra je v Ljubljani na Fakulteti za varnostne vede UM potekal posvet Iz roke v roko in z roko v roki – trgovanje z ljudmi in korupcija. Ob posvetu je izšel tudi zbornik prispevkov z naslovom Prezrt: Trgovanje z ljudmi in korupcija;

– 10. decembra je v Ljubljani na Ekonomski fakulteti UL v soorganizaciji s Fakulteto za varnostne vede UM, Komisijo za preprečevanje korupcije in Vrhovnim državnim tožilstvom potekal posvet Obvladovanje gospodarske kriminalitete in korupcije v poslovnem okolju.

5 Knjižnica Fakultete za varnostne vede UM (podatke zbrala Nataša Knap)

Knjižnica s svojo zbirko in storitvami pomembno podpira izobraževalno, raziskovalno ter pedagoško delo na Fakulteti za varnostne vede UM in Inštitutu za varstvoslovje. V letu 2013 je knjižnica imela 995 aktivnih članov (od tega 43 visokošolskih učiteljev, raziskovalcev in sodelavcev, 917 študentov ter 35 drugih uporabnikov), ki so knjižnico obiskali 5.633-krat in si pri tem izposodili 11.230 enot knjižničnega gradiva. Knjižnica je pri medknjižnični izposoji posredovala 77 enot gradiva.

Knjižnična zbirka je konec leta 2013 obsegala 14.475 enot knjižničnega gradiva, od tega okrog 7.980 knjig, 4.800 zaključnih nalog študentov, 1.530 inventarnih enot serijskih publikacij ter nekaj neknjižnega gradiva. Knjižnica je prejela 87

naslovov serijskih publikacij, od tega je bilo 52 naročenih (25 tujih in 27 domačih), druge pa je prejela brezplačno. Letni prirast gradiva je v letu 2013 obsegal 723 enot. Od leta 2009 naprej so zaključna dela študentov v polnem besedilu dostopna tudi v Digitalni knjižnici Univerze v Mariboru (DKUM).

Knjižnica FVV preko Univerzitetne knjižnice Maribor zagotavlja svojim uporabnikom dostop do velikega števila elektronskih informacijskih virov, do katerih lahko študenti in zaposleni na UM dostopajo tudi izven prostorov knjižnice. Od leta 1996 je knjižnica polnopravna aktivna članica sistema vzajemne katalogizacije COBISS.SI in vodi tudi bibliografije raziskovalcev za zaposlene in zunanje sodelavce FVV UM.

6 Udeležba na kongresih, konferencah, posvetovanjih ter drugih strokovnih in znanstvenih sestankih doma in v tujini

Bojan Dobovšek

– 27. marca je v Steyningu na konferenci The Western Balkans and EU enlargement: ensuring progress on the rule of law v soavtorstvu z O. Martinujem izvedel predavanje »The rule of law challenge in the Western Balkans«;

– 5. aprila je na seminarju Developments and trends in drug legislation in South East Europe (Thessaloniki, Grčija) predstavil prispevek »Cannabis in legislation and practice in the countries of South East Europe«;

– 10. aprila 2013 je v Ljubljani na posvetu Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopравни in kriminalistični vidiki v soavtorstvu z D. Škoficem predstavil prispevek »Obrnjeno dokazno breme pri odvzemu protipravno pridobljene premoženjske koristi v kontekstu dokaznih prepovedi«;

– 17. aprila je v Ljubljani na nacionalni kriminološki konferenci Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije v soavtorstvu z B. Slakom predstavil prispevek »Finančna kriza in finančna kriminaliteta«;

– 24. aprila se je v Portorožu udeležil posveta Varno v poletje, kjer je predstavil prispevek »Vpliv kriminala in korupcije na turizem kot globalno industrijo«;

– 5.–6. junija se je v Ljubljani udeležil nacionalne konference 14. slovenski dnevi varstvoslovja in v soavtorstvu z I. Lambergerjem in B. Slakom predstavil prispevek »Analiza raziskovanj spletnih goljufij s predplačili v RS«;

– 29. avgusta–1. septembra se je v Oslu udeležil posveta 41st Annual Conference of the European Group for the Study of Deviance and Social Control – Critical criminology in a changing world – tradition & innovation, kjer je predstavil prispevek »Organized crime as a modern Robin Hood«;

– 23. septembra se je v Ljubljani udeležil konferen- ce Crime, Social Control and Legitimacy, ki je potekala na Fakulteti za varnostne vede UM ob 40. obletnici študija s področja varstvoslovja ter 10. obletnici fakultete;

– 17. oktobra je v Ljubljani udeležil posveta Iz roke v roko in z roko v roki – trgovanje z ljudmi in korupcija, kjer je pred- stavljal prispevek »Trgovanje z ljudmi in neformalna ekonomija«;

– 7. novembra se je v Slovenj Gradcu udeležil nacionalne konference Dovoljeno ni tudi varno, kjer je predstavil prispevek »Trendi zakonodaj na področju drog v Jugovzhodni Evropi«;

– 15. novembra je v Ljubljani na konferenci Lokalno vladovanje: izboljševanje lokalne demokracije v Sloveniji izvedel predavanje »Korupcija in lokalno vladovanje«;

– 28.–29. novembra se je v Gotenici udeležil dvodnevne posveta Odkrivanje in preiskovanje korupcijskih kaznivih de- janj s področja okolja in prostora, kjer je predstavil prispevek »Vpliv korupcije na okoljsko in prostorsko problematiko«;

– 3. decembra se je v Ljubljani udeležil posveta Strateške metode preprečevanja kibernetike kriminalitete, kjer je pred- stavljal prispevek »Organizirana kriminaliteta v kibernetnem prostoru«;

– 10. decembra se je v Ljubljani udeležil posveta »Obvladovanje gospodarske kriminalitete in korupcije v poslovnem okolju«;

– 16. decembra je v Ljubljani na okrogli mizi Beg kapitala – kam gre ves denar? predstavil prispevek »Finančna krimina- liteta in neformalna ekonomija«.

Katja Eman

– 17. aprila je na nacionalni kriminološki konferenci Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonom- ske krize – kriminološke refleksije predstavila prispevek z naslovom »Vpliv ekonomske krize na gibanje ekološke krimi- nalitete v Sloveniji – ko pomanjkanje finančnih sredstev spod- budi ogrožanje okolja«;

– 5.–6. junija se je udeležila nacionalne konference 14. slovenski dnevi varstvoslovja v Ljubljani in predstavila prispevek z naslovom »Odzivi na viktimizacije zaradi ekološke kriminalitete v Republiki Sloveniji«;

– 4.–7. septembra se je udeležila konference Eurocrim 2013 (13th Annual Conference of the European Society of Criminology) z naslovom Beyond »punitiveness«: crime and crime control in Europe in a comparative perspective v Budimpešti ter soavtorstvu predstavila naslednje prispevke: »Analysis of rape occurrences in Slovenia from 2008 to 2012 and the use of GIS to predict possible locations in 2013«, »Comparative study of geospatial analysis of property crime

in Slovenia«, »Crime trends and crime maps analysis with the use of geographic information systems (GIS) – a pilot explora- tion«, »Impact of the economic crisis on environmental crime trends in Slovenia« in »University law students' attitudes on crime and justice in Slovenia, Russia and Romania – a compa- rative analysis of legal cynicism and related constructs«;

– 17. novembra je v soavtorstvu s Fulviem Dovganom na strokovnem srečanju Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij »Sodelovati in se povezovati« v Ljubljani predstavila prispevek o sodelovanju Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru z zavodi za prestajanje kazni zapora.

Danijela Frangež

– 23. januarja se je na Policijski akademiji v Tacnu udele- žila posveta Nezakoniti dokazi v kazenskem postopku;

– 5. februarja se je v Ljubljani udeležila posveta Dan varne rabe interneta – Internet v mojem žepu – svet na dlani – va- rovalka v glavi, kjer je predstavila prispevek »Spolne zlorabe otrok in internet«;

– 19. marca se je na Policijski akademiji v Tacnu udeležila posveta Obvladovanje gospodarske kriminalitete v RS – pou- darek na delovanju državnih organov in institucij v predka- zenskem postopku;

– 4.–5. aprila se je na Brdu pri Kranju udeležila posveta Otroci v vlogi žrtve in storilca;

– 10. aprila se je v Ljubljani udeležila posveta Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopravni in kriminalistični vi- diki, bila je tudi sourednica zbornika prispevkov, ki je izšel ob posvetu;

– 17. aprila se je v Ljubljani udeležila nacionalne krimi- nološke konference Kriminaliteta, nered in družbeno nadzor- stvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije;

– 5.–6. junija se je v Ljubljani udeležila nacionalne kon- ference 14. slovenski dnevi varstvoslovja in v soavtorstvu z D. Mavrom in D. Mikličem predstavila prispevek »Prioritetni seznam osumljencev: v teoriji in praksi« in v soavtorstvu s P. Košnikom prispevek »Posnetki spolne zlorabe otroka kot ogled kraja kaznivega dejanja«;

– 23. septembra se je v Ljubljani udeležila konferen- ce Crime, Social Control and Legitimacy, ki je potekala na Fakulteti za varnostne vede UM ob 40. obletnici študija s po- dročja varstvoslovja ter 10. obletnici fakultete;

– 25. septembra se je v Ljubljani udeležila konference E-zlorabe otrok: razsežnost pojava in učinkovito ukrepanje, kjer je vodila eno izmed delavnic za udeležence;

– 19.–20. decembra se je udeležila Usposabljanja krimi- nalistov za krvne in seksualne delikte v Gotenici.

Maja Jere

– med 4. in 7. septembrom se je udeležila konference Evropskega kriminološkega združenja (ESC) v Budimpešti, kjer je predstavila prispevek z naslovom »Is there a change in police officers attitudes toward community and community policing in the post reform period – comparing Slovenian police officers' perceptions in 2006 and 2011« (Nalla, Meško in Jere, 2013).

Branko Lobnikar

– med 6. in 7. marcem 2013 je na RiSK conference v Mariboru izvedel predavanje z naslovom »Varna uporaba informacijsko komunikacijske tehnologije – IKT: soodvisnost tehnoloških rešitev, znanja in osebne zavzetosti«;

– med 20. in 22. marcem 2013 je na 32. mednarodni konferenci o razvoju organizacijskih znanosti v Portorožu sodeloval z dvema prispevkoma (»Elaborating an organizational model for managing criminal acts of assault on police officers« in »Kako pri odločitvah uporabiti hevrstike in se ne zmotiti?«);

– med 14. in 16. aprilom je na DCAF Regional Training on Researching Police Corruption v Beogradu izvedel predavanje z naslovom »Psycho-social and cultural explanations«;

– med 5. in 6. junijem 2013 je na 14. slovenskih dnevih varstvoslovja v Ljubljani sodeloval s tremi prispevki (»Uslužno vodenje – nova paradigma vodenja slovenske policije?«; »Analiza zadovoljstva žrtev nasilja v družini z odzivom državnih organov in nevladnih organizacij ob prijavi nasilja in Razmišljanja o sodobnem komandirju«);

– med 4. in 9. avgustom 2013 je na International Police Executive Symposium Global issues in contemporary policing v Budimpešti izvedel predavanje z naslovom »The level of police integrity among Slovenian police officers«;

– med 11. in 13. septembrom 2013 je na Annual CEPOL European police research & science conference: Policing civil societies in times of economic constraints v Münstru izvedel predavanje z naslovom »Policing the Roma communities in Slovenia: elements for a European model«.

Darko Maver

– 13.–14. februarja se je udeležil Usposabljanja kriminalistov za krvne in seksualne delikte v Gotenici, kjer je predstavil prispevek »POIPAT«;

– 10. aprila je v Ljubljani na posvetu Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopravni in kriminalistični vidiki v soavtorstvu z J. Goljo in J. Klevišar predstavil prispevek »Problemi v zvezi s forenzičnimi dokazi (Chain of Custody)«;

– 5.–6. junija se je v Ljubljani udeležil nacionalne konference 14. slovenski dnevi varstvoslovja in v soavtorstvu z D. Mikličem in D. Frangež predstavil prispevek »Prioritetni seznam osumljencev: v teoriji in praksi«;

– 23. septembra se je v Ljubljani udeležil mednarodne konference Crime, Social Control and Legitimacy, ki je potekala na Fakulteti za varnostne vede UM ob 40. obletnici študija s področja varstvoslovja ter 10. obletnici fakultete;

– 10. decembra se je v Ljubljani kot soorganizator udeležil posveta Obvladovanje gospodarske kriminalitete in korupcije v poslovnem okolju in v soavtorstvu z B. Kečanovičem predstavil prispevek »Vsestranskost in multidisciplinarnost: temeljno načelo v preambuli Konvencije ZN proti korupciji ter vodilo spoznavnega (kognitivnega) procesa pri pregonu in obvladovanju najzahtevnejših oblik kriminalitete«.

Gorazd Meško

– 17. aprila je na nacionalni kriminološki konferenci Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije predstavil prispevek z naslovom »Kratka razprava o legitimnosti institucij formalnega družbenega nadzorstva v času družbenoekonomske krize v Sloveniji«;

– 30.–31. maja se je udeležil kongresa kazenskega prava in kriminologije v Moskvi in v soavtorstvu z ruskimi kolegi predstavil prispevek »O faktorih "straha pred prestupnost'ju": (postanovka problema v svete rosijskogo i slovenskogo naučnogo diskursa)«;

– 4.–7. septembra je na mednarodni konferenci Eurocrim 2013 (13th Annual Conference of the European Society of Criminology) z naslovom Beyond »punitiveness«: crime and crime control in Europe in a comparative perspective v Budimpešti, v soavtorstvu predstavil naslednje prispevke: »Is the effect of perceived deterrence on juvenile offending contingent on the level of self-control?: results from three countries«, »Is there a change in police officers attitudes toward community and community policing in the post reform period – comparing Slovenian police officers' perceptions in 2006 and 2011«, »Punitiveness and beyond – notes from Slovenia«, »Study on fear of crime in the Municipality of Trbovlje«, »The influence of crime propensity on self-reported delinquency: results from Slovenia«, »University law students' attitudes on crime and justice in Slovenia, Russia and Romania – a comparative analysis of legal cynicism and related constructs« in »Urban security management in the capitals of the former Yugoslav republics«;

– 23. septembra je na mednarodni konferenci Crime, Social Control and Legitimacy, ki je potekala na Fakulteti za varnostne vede UM ob 40. obletnici študija s področja varstvoslovja ter 10. obletnici fakultete, v soavtorstvu z J.

Tankebejem predstavil prispevek »Police self-legitimacy and the use of force among Slovenian officers«;

– 22.–24. oktobra se je udeležil delavnice Workshop on EU standards in the training of law enforcement officers v Zagrebu in predstavil prispevek »The use of research in the development of policing – a dialogue between researchers, policy makers and police practitioners«;

– 20.–23. novembra je v Atlanti na 69th Annual Meeting of the American Society of Criminology z naslovom Expanding the Core: Neglected Crimes, Groups, Causes and Policy Approaches predstavil monografijo »Handbook on policing in Central and Eastern Europe: comparative policing perspectives: author meets critics« in prispevek z naslovom »The nature of police integrity among Slovenian officers after two decades of Slovenian independence«.

Boštjan Slak

– 17. aprila je v Ljubljani na nacionalni kriminološki konferenci Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije v soavtorstvu z B. Dobovškom predstavil prispevek »Finančna kriza in finančna kriminaliteta«;

– 5.–6. junija se je v Ljubljani udeležil nacionalne konference 14. slovenski dnevi varstvoslovja in v soavtorstvu z B. Dobovškom in I. Lambergerjem predstavil prispevek »Analiza raziskovanj spletnih goljufij s predplačili v RS«;

– 10. decembra se je v Ljubljani udeležil posveta Obvladovanje gospodarske kriminalitete in korupcije v poslovnem okolju.

Andrej Sotlar

– med 5. in 8. junijem 2013 je s prispevkom »Comparative analysis of private security in Macedonia and Slovenia – history, trends and challenges« sodeloval na International Scientific Conference The Balkans between Past and Future: Security, Conflict Resolution and Euro-Atlantic Integration, Ohrid.

7 Objavljena dela v letu 2013

Matevž Bren

– BREN, M. in Bagari, D. Mnenjska raziskava o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanjo ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota. Varstvoslovje, 2013, letn. 15, št. 1, str. 64–82.

Aleš Bučar-Ručman

– BUČAR-RUČMAN, A. Crime news discourse in Slovenia: critical reflection two decades after transition to democracy. Crime, law and social change, ISSN 0925-4994, Feb. 2013, iss. 1, vol. 59, str. 21–37;

– BUČAR-RUČMAN, A. Medijsko poročanje o kriminaliteti v Sloveniji. V: G. Meško, B. Tičar, K. Eman (ur.). Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 109–142.

Bojan Dobovšek

– Bernik, I., DOBOVŠEK, B. in Markelj, B. To fear or not to fear on cybercrime. Innovative issues and approaches in social sciences, ISSN 1855-0541, Sep. 2013, vol. 6, no. 3, str. 7–17.

– DOBOVŠEK, B. in Slak, B. Criminal inspectors and art crime investigation in Slovenia. The journal of art crime, Fall 2013, iss. 10, str. 31–44.

– DOBOVŠEK, B., Lamberger, I. in Slak, B. Advance fee frauds messages – non-declining trend. Journal of money laundering control, ISSN 1368-5201, 2013, vol. 16, no. 3, str. 209–230.

– Škrbec, J. in DOBOVŠEK, B. Corruption capture of local self-governments in Slovenia. Lex localis, ISSN 1581-5374, Jul. 2013, vol. 11, no. 3, str. 615–630.

– Lamberger, I., Slak, B. in DOBOVŠEK, B. Kriminalistično preiskovanje spletnih goljufij s predplačili. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, apr.–jun. 2013, letn. 64, št. 2, str. 195–203.

– Banovec, D. J. in DOBOVŠEK, B. Omejevanje pojava rotirajočih vrat. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 1, str. 83–96.

– Trstenjak, S. in DOBOVŠEK, B. Ponaredki blagovnih znamk višjega cenovnega razreda. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 1, str. 116–136.

– Ilievski, A. in DOBOVŠEK, B. Operation of the Albanian mafia in the Republic of Macedonia. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 2, str. 190–202.

– Mekinc, J., Kociper, T. in DOBOVŠEK, B. The impact of corruption and organized crime on the development of sustainable tourism. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 2, str. 218–239.

– Dimc, M. in DOBOVŠEK, B. Percepcija kibernetске kriminalitete pri nekaterih uporabnikih interneta v Sloveniji in ZDA. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 3, str. 338–356.

- Kavsiraci, O. in DOBOVŠEK, B. Turkey and its connections to the drug trade. *Law enforcement executive forum*, ISSN 1552-9908, 2013, vol. 13, no. 4, str. 96–103.
- Prisljan, K. in DOBOVŠEK, B. Finančna kriminaliteta v kontekstu finančne krize in sodobnih aspektov varnosti. *Korporativna varnost*, ISSN 2232-6170, mar. 2013, št. 3, str. 53–55.
- DOBOVŠEK, B. Pravna država in finančna kriza. Večer, ISSN 0350-4972. [Tiskana izd.], 7. jun. 2013, letn. 69, št. 130, str. 9.
- Mastnak, M. in DOBOVŠEK, B. Criminal investigative techniques in adversarial interviewing. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). *Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]*. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 143–159.
- Škrbec, J. in DOBOVŠEK, B. The impact of corruption on the rule of law in the Republic of Slovenia - facts versus public fiction. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). *Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]*. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 313–327.
- Lamberger, I., DOBOVŠEK, B. in Slak, B. Analysis of the fraudulent letters a.k.a. Nigerian letters. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). *Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]*. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 443–466.
- Videc, T. in DOBOVŠEK, B. Obrnjeno dokazno breme in organiziran kriminal. V: T. Pavšič Mrevlje in I. Areh (ur.). *Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, 13 str.
- Fedran, J. in DOBOVŠEK, B. Pomen načrtov integritete z vidika družbene koristnosti = The significance of integrity plans in terms of social utility. V: P. Gulič (ur.). *Zbornik prispevkov = Proceedings*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta, 2013, str. 9–20.
- Škofic, D. in DOBOVŠEK, B. Obrnjeno dokazno breme pri odvzemu protipravno pridobljene premoženjske koristi v kontekstu dokaznih prepovedi. V: D. Frangež in A. Dvorsček (ur.). *Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazenskopravni in kriminalistični vidiki: zbornik*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 91–108.
- DOBOVŠEK, B. in Hribar, G.. Country report Slovenia. V: T. Apostolou (ur.). *Drug policy and drug legislation in South East Europe*. Athens: Nomiki Bibliothiki, 2013, str. 317–341.
- Odar, V. in DOBOVŠEK, B. Organizirani ekološki kriminal. V: B. Petrović in G. Meško (ur.). *Eko kriminal i eko kriminologija: osnovna razmatranja*. 1. izd. Sarajevo: Pravni fakultet, 2013, str. 105–131.
- DOBOVŠEK, B., Praček, R. in Petrović, B. Istraživanje mjesta zagađenja okoliša. V: B. Petrović in G. Meško (ur.). *Eko kriminal i eko kriminologija: osnovna razmatranja*. 1. izd. Sarajevo: Pravni fakultet, 2013, str. 167–186.
- DOBOVŠEK, B. Organizirani kriminal kot peta veja oblasti. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). *Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 143–158.
- Umek, P. in DOBOVŠEK, B. Stresnost sodniškega dela. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). *Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 533.
- DOBOVŠEK, B. in Škrbec, J. Korupcija in pravna država na lokalnem nivoju. V: I. Bačlija (ur.). *Koncept in prakse lokalnega vladovanja*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung; Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2013, str. 77–96.
- DOBOVŠEK, B. in Young, E. Model borbe protiv terorizma u okviru EU: implikacije za države Zapadnog Balkana. V: S. Mijalković (ur.). *Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu*. 4. (Edicija Asphaleia, knj. 5). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013, str. 23–32.
- Samardžić, R. in DOBOVŠEK, B. Trgovina umetničkim delima i antikvitetima i finansijski kriminal. V: M. Bajagić (ur.). *Nacionalna bezbednost Republike Srbije i bezbednosne integracije: tematski zbornik radova*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2013, str. 157–174.
- DOBOVŠEK, B. (intervjuvanec), Klemenčič, G. (intervjuvanec) in Zadel, A. (intervjuvanec). Kdo naj prinese preboj in spremembo v družbi elit?: RTV SLO, Radio Slovenija, 1. program, oddaja Intelekt, 12. 3. 2013. MMC RTV SLO, ISSN 1581-372X. <http://tvslo.si/predvajaj/kdo-naj-prinese-preboj-in-spremembo-v-druzbi-elit/ava2.160951319/>.
- Bučar-Ručman, A., DOBOVŠEK, B., Kovač, P., Mekinc, J. in Mušič, K. *Prezrto: trgovanje z ljudmi in korupcija*. 1. izd. Ljubljana: Društvo Ključ – center za boj proti trgovini z ljudmi, 2013. 95 str.

– DOBOVŠEK, B. Nacrt integriteta i testovi integriteta: materijal za jednodnevnu obuku iz oblasti borbe protiv korupcije. Sarajevo: [s. n.], 2013. 24 f.

– DOBOVŠEK, B., Antonopoulou, A., Slak, B. in Apostolou, T. Trendovi i razvoj zakonodavstva o drogama u Jugoistočnoj Evropi, (Publication series DIOGENIS Association, nr. 3). [S. l.]: DIOGENIS, 2013. 16 str.

– DOBOVŠEK, B., Antonopoulou, A., Slak, B. in Apostolou, T. Trends and developments in drug legislation in South Eastern Europe, (Publication series DIOGENIS Association, nr. 3). [S. l.]: DIOGENIS, 2013. 16 str.

– Pavlič Pivk, V. (intervjuvanec), Mekina, B. (intervjuvanec), DOBOVŠEK, B. (intervjuvanec) in Kovačič Mlinar, B. (intervjuvanec). Odkrito o posebnostih sojenja Patria: [oddaja Odkrito, TV Slovenija 1, 5. sep. 2013]. Ljubljana, 2013.

– Komel, D. (intervjuvanec), Čander, M. (intervjuvanec), DOBOVŠEK, B. (intervjuvanec), Toplak, S. (intervjuvanec), Čeferin, A. (intervjuvanec), Jaklič, K. (intervjuvanec) in Pirnat, R. (intervjuvanec). [Sojenje Janezu Janši v zadevi Patria]: TV Slovenija, 1. program: oddaja Pogledi Slovenije, Ljubljana: TV Slovenija, 1. program, 6. 6. 2013. <http://avrtv.slo.si/predvajaj/pogledi-slovenije/ava2.168689120/>.

– DOBOVŠEK, B. Organizirani kriminalitet: [predavanje na] Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Poslijediplomski specijalistički studij Kriminalističko istraživanje, 14. 9. 2013, Zagreb. Zagreb, 2013.

Katja Eman

– EMAN, K., Meško, G., Dobovšek, B. in Sotlar, A. Environmental crime and green criminology in South Eastern Europe – practice and research. Crime, law and social change, ISSN 0925-4994, 2013, vol. 59, iss. 3, str. 341–358.

– EMAN, K., Györkös, J., Lukman, K. in Meško, G. Crime mapping for the purpose of policing in Slovenia – recent developments. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jul.–avg. 2013, letn. 64, št. 3, str. 287–308.

– EMAN, K. in Franca, B. Vpliv ekonomske krize na gibanje ekološke kriminalitete v Sloveniji. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, okt.–dec. 2013, letn. 64, št. 4, str. 330–344.

– EMAN, K. Environmental crime trends in Slovenia in the past decade. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 2, str. 240–260.

– EMAN, K. in Meško, G. Ekološka kriminologija – pokušaj definiranja i rasprava. V: B. Petrović in G. Meško (ur.). Eko kriminal i eko kriminologija: osnovna razmatranja. 1. izd. Sarajevo: Pravni fakultet, 2013, str. 41–76.

– EMAN, K. Uvod u fenomenološku analizu ekološkog kriminala. V: B. Petrović in G. Meško (ur.). Eko kriminal i eko

kriminologija: osnovna razmatranja. 1. izd. Sarajevo: Pravni fakultet, 2013, str. 77–103.

– EMAN, K., Meško, G. in Fields, C. B. Environmental crime: a new security challenge. V: A. Maas (ur.). Global environmental change: new drivers for resistance, crime and terrorism?. 1st ed. Baden-Baden: Nomos, 2013, str. 15–35.

– EMAN, K. Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 159–186.

– EMAN, K. in Meško G., Green Issues in South-Eastern Europe. V: N. South in A. Brisman (ur.). Routledge international handbook of green criminology, (Routledge international handbooks). London; New York: Routledge, cop. 2013. XVI, 448 str.

Benjamin Flander

– FLANDER, B. in Meško, G. Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, okt.–dec. 2013, letn. 64, št. 4, str. 330–344.

– FLANDER, B. in Zupan, M. Poti in bližnjice policijskega zaslišanja v slovenski pravni ureditvi in sodni praksi Evropskega sodišča za človekove pravice. V I. Arh (ur.). Preiskovalni intervju : nekateri pravni in psihološki vidiki. Ljubljana: Tipografija, 2012, str. 35–65.

Danijela Frangež

– FRANGEŽ, D. in Dvoršek, A. Nekateri kriminalistični vidiki odkrivanja spolnih zlorab otrok v Sloveniji. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jan.–mar. 2013, letn. 64, št. 1, str. 63–73.

– FRANGEŽ, D. in Maver, D. The particularities in proving child sexual abuse. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jul.–avg. 2013, letn. 64, št. 3, str. 256–266.

– FRANGEŽ, D. in Dvoršek, A. Nekateri kriminalistični vidiki odkrivanja spolnih zlorab otrok v Sloveniji. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 219–241.

Maja Jere

– JERE, M., Meško, G. in Sotlar, A. Slovenia. V: M. Nalla in G. R. Newman (ur.). Community policing in indigenous

communities. Boca Raton; London; New York: CRC Press, 2013, str. 327–338.

– JERE, M., Sotlar, A. in Meško, G. Praksa in raziskovanje policijskega dela v skupnosti v Sloveniji. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 251–273.

– JERE, M. P. Hebberecht in E. Baillergeau (ur.): Social crime prevention in late modern Europe, a comparative perspective: (Socialna prevencija kriminalitete v sodobni Evropi, primerjalna perspektiva). Vubpress, Brussels University Press, 2012. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jan.–mar. 2013, letn. 64, št. 1, str. 85–87.

– JERE, M. Tom Cockcroft: Police culture: themes and concepts: (Policijska kultura: teme in pojmi). Routledge, 2013. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jan.–mar. 2013, letn. 64, št. 1, str. 87–89.

– JERE, M., Bučar-Ručman, A. in Eman, K. Nacionalna kriminološka konferenca Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 3, str. 408–413.

Branko Lobnikar

– LOBNIKAR, B., Sotlar, A. in Meško, G. Razvoj policijske dejavnosti v Srednji in Vzhodni Evropi. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jan.–mar. 2013, letn. 64, št. 1, str. 5–18.

– Šumi, R. in LOBNIKAR, B. Servant leadership in Slovenian police. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security - Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 55-70.

– Krope, S., LOBNIKAR, B. in Pagon, M. Elaborating an organizational model for managing criminal acts of assault on police officers. V: Z. Balantič, M. Ferjan, M. Kljajić Borštnar, R. Leskovar, M. Marič in A. Pucihar (ur.). 32. mednarodna konferenca o razvoju organizacijskih znanosti, 20.–22. 3. 2013, Portorož, Slovenija. Pametna organizacija: talenti, vitka organiziranost, internet stvari: zbornik 32. mednarodne konference o razvoju organizacijskih znanosti: high potentials, lean organization, internet of things: proceedings of the 32nd International Conference on Organizational Science Development. Kranj: Moderna organizacija, 2013, str. 480-491.

– LOBNIKAR, B., Fišer, L. in Ogulin, J. Analiza zadovoljstva žrtev nasilja v družini z odzivom državnih organov in

nevladnih organizacij ob prijavi nasilja. V: T. Pavšič Mrevlje in I. Areh (ur.). 14. slovenski dnevi varstvoslovja, Ljubljana, 5.–6. junij 2013. Zbornik povzetkov. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 11.

– Šumi, R. in LOBNIKAR, B. Uslužno vodenje – nova paradigma vodenja slovenske policije?. V: T. Pavšič Mrevlje in I. Areh (ur.). 14. slovenski dnevi varstvoslovja, Ljubljana, 5.–6. junij 2013. Zbornik povzetkov. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, jun. 2013, str. 19.

Darko Maver

– MAVER, D. Criminal investigation/criminalistics in Europe: state of the art and a look to the future. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jul.–avg. 2013, letn. 64, št. 3, str. 233–244.

– MAVER, D., Golja, J. in Klevišar, J. Problemi v zvezi s forenzičnimi dokazi: (chain of custody). V: D. Frangež in A. Dvoršek (ur.). Preiskovanje in dokazne prepovedi: kazensko-pravni in kriminalistični vidiki: zbornik. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 33–51.

– MAVER, D. Kritični pogled na razvoj in stanje kriminalistike v Sloveniji (1920–2012). V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 321–350.

– MAVER, D. (intervjuvanec), Kolar Oswald, D. (intervjuvanec), Sablič, F. (intervjuvanec) in Kegljevič, A. (intervjuvanec). 113: [pogovorna oddaja] Polnočni klub. Ljubljana: TV Slovenija, 2013.

Gorazd Meško

– MEŠKO, G., Tominc, B. in Sotlar, A. Urban security management in the capitals of the former Yugoslav republics. European journal of criminology, ISSN 1477-3708, 2013, vol. 10, no. 3, str. 284–296.

– Reisiš, M. D., Tankebe, J. in MEŠKO, G. Compliance with the law in Slovenia: the role of procedural justice and police legitimacy. European journal on criminal policy and research, ISSN 0928-1371, jul. 2013, 18 str.

– MEŠKO, G. in Sotlar, A. Prevenzija kriminaliteta u lokalnim zajednicama – između ad hoc pristupa i na znanju utemeljenih preventivnih djelatnosti. Policijska i sigurnost, ISSN 1330-0229, 2013, god. 22, br. 1, str. 42–59.

– Šifrer, J., MEŠKO, G. in Bren, M. Zakaj mladi spoštujejo zakone – empirična izhodišča Tylerjeve teorije. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 1, str. 45–63.

– Bertok, E. in MEŠKO, G. Moralnost mladih glede na njihovo samonaznanjeno prestopništvo – izsledki raziskave

SPMAD v Sloveniji. *Varstvoslovje*, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 1, str. 97–115.

– Bertok, E. in MEŠKO, G. Self-control and morality in Slovenian primary and secondary school sample: the results of YouPrev study. *Varstvoslovje*, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 4, str. 480–493.

– Mičović, E., Gorenjak, M., MEŠKO, G. in Cenčič, A. Exposure of Slovenian preschool children to preservatives and polyphosphates. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). *Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]*. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 523–546.

– Ilie, A.-R., Eman, K., Bogush, G. in MEŠKO, G. Legal cynicism in Romania, Slovenia and Russia – a comparative approach of crime and criminal justice related variables. V: E.-M. Fodor (ur.). *Efficiency of Legal Norms*. București: Hamangiu, cop. 2013, str. 441–451.

– MEŠKO, G., Pobegajlo, Ě. F. in Maguza, A. O faktorih «straha pred prestupnost'ju»: (postanovka problema v svete rossijskogo i slovenskogo naučnogo diskursa). V: V. S. Komissarov (ur.). *Problemy kodifikacii ugovnogo zakona: istorija, sovremenost', buduščee: (posvjaščaejsja 200-letiju proekta ugovnogo uleženija 1813 goda): materialy 8 Rossijskogo kongressa ugovnogo prava, sostojavšegosja 30–31 maja 2013 g.* Moskva: Jurlitinform, 2013, str. 598–603.

– Györköös, J., MEŠKO, G., Lukman, K. in Eman, K. Challenges of personal data protection in re-use of public sector information. V: M. Gams (ur.). *Zbornik 16. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2013, 7.–11. oktober 2013* [Ljubljana, Slovenija]: zvezek A = Proceedings of the 16th International Multiconference Information Society – IS 2013, October 7th–11th, 2013, Ljubljana, Slovenia: volume A. Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2013, zv. A, str. 245–248.

– Klenovšek, A. in MEŠKO, G. Međunarodna trgovina sa otpacima. V: B. Petrović in G. Meško (ur.). *Eko kriminal i eko kriminologija: osnovna razmatranja*. 1. izd. Sarajevo: Pravni fakultet, 2013, str. 133–166.

– MEŠKO, G., Lobnikar, B., Jere, M. in Sotlar, A. Recent developments of policing in Slovenia. V: G. Meško et al. (ur.). *Handbook on policing in Central and Eastern Europe*. New York [etc.]: Springer, cop. 2013, str. 263–286.

– Bernik, I. in MEŠKO, G. Internetna študija poznavanja kibernetnih groženj in strahu pred kibernetno kriminaliteto. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). *Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 65–86.

– MEŠKO, G. in Sotlar, A. Preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih – med ad hoc pristopi in na znanju temeljčih preventivnih dejavnostih. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). *Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 351–374.

– Tičar, B. in MEŠKO, G. Možnosti za javno-zasebne zapore v Republiki Sloveniji. V: G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.). *Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, 2013, str. 495–502.

– MEŠKO, G. Fear of crime in Ljubljana, Slovenia: the 2009 survey. V: A. Kuhn (ur.). *Kriminologie, Kriminalpolitik und Strafrecht aus internationaler Perspektive: Festschrift für Martin Killias zum 65. Geburtstag = Criminologie, politique criminelle et droit pénal dans une perspective internationale: mélanges en l'honneur de Martin Killias à l'occasion de son 65e anniversaire = Criminology, criminal policy and criminal law in an international perspective: essays in honour of Martin Killias on the occasion of his 65th birthday*. Bern: Stämpfli, cop. 2013, str. 287–300.

– Klenovšek, A. in MEŠKO, G. International waste trafficking: preliminary explorations. V: R. D. White (ur.). *Transnational environmental crime, (The library of essays on transnational crime)*. Farnham; Burlington: Ashgate, cop. 2013, str. 275–295. (Ponatis).

– MEŠKO, G., Eman, K. in Jere, M. Legitimnost policijske dejavnost in kazenskega pravosodja v Sloveniji - izzivi za razmislek v času družbenoekonomske krize. V: M. Ambrož, K. Filipčič in A. Završnik (ur.). *Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih: criminal law, criminology, human rights*. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013, str. 119–134.

– MEŠKO, G. in Bertok, E. »Youth is folly, jumping over a ditch where there is a bridge« (Slovenian proverb): juvenile deviance in Slovenia and its prevention. V: T. Görgen in G. Meško. *Youth deviance and youth violence: findings from a European study on juvenile delinquency and its prevention*. 1st ed. [Münster: s. n.], 2013, str. 85–108.

– MEŠKO, G., Fields, C. B., Vošnjak, L. in Šifrer, J. Perceptives on Punitivity, Victimization and Fear of Crime – Results from teh Slovenian Criminal Justice Students Survey. V: H. Kury in J. Winterdyk (ur.). *Fear of crime and punitiveness: results from international student surveys*. Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 2013, str. 139–158.

– MEŠKO, G. in Bertok, E. Mladoletniško prestopništvo: nacionalno poročilo projekta YouPrev. [Ljubljana]: Fakulteta za varnostne vede, 2013. 93 str.

– MEŠKO, G. in Bertok, E. Mladoletniška kriminaliteta in mladoletniško nasilje: ugotovitve evropske študije o prestopništvu in preventivnih dejavnostih: gradivo za policiste. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, [2013]. 32 str.

– MEŠKO, G. in Bertok, E. Mladoletniška kriminaliteta in mladoletniško nasilje: ugotovitve evropske študije o prestopništvu in preventivnih dejavnostih: gradivo za socialne delavce. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, [2013]. 31 str.

– MEŠKO, G. in Bertok, E. Mladoletniška kriminaliteta in mladoletniško nasilje: ugotovitve evropske študije o prestopništvu in preventivnih dejavnostih: priporočila za prakso. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede, [2013]. 12 str.

Tinkara Pavšič Mrevlje

– PAVŠIČ MREVLJE, T. Delovne situacije in posttravmatska simptomatika pri kriminalističnih tehnikih. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jan.–mar. 2013, letn. 64, št. 1, str. 74–84.

– Klančnik, A. T. in PAVŠIČ MREVLJE, T. Kriminaliteta nad starejšimi in izhodišča za varno staranje v Sloveniji. Varstvoslovje, ISSN 1580-0253, 2013, letn. 15, št. 3, str. 385–397.

Boštjan Slak

– Lamberger, I., SLAK, B. in Dobovšek, B. Kriminalistično preiskovanje spletnih goljufij s predplačili. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, apr.–jun. 2013, letn. 64, št. 2, str. 195–203.

– SLAK, B., Ažman, B. in Dobovšek, B. Legislation, governance, corruption, and prevention: an integrity four-leaved clover leaf. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 297–311.

– SLAK, B., Lesjak, R. Integrity test – a neglected tool or object of ridicule. V: G. Meško, A. Sotlar in J. R. Greene (ur.). Criminal justice and security – contemporary criminal justice practice and research: conference proceedings: [proceedings of the Biennial International Conference Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research, Ljubljana, Slovenia, 19–21 September 2012]. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 2013, str. 329–346.

Bernarda Tominc

– TOMINC, B. Perspektive zagotavljanja varnosti v urbanih okoljih na Zahodnem Balkanu. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, ISSN 0034-690X, jan.–mar. 2013, letn. 64, št. 1, str. 19–32.

8 Pedagoško delo

Igor Areh, izredni profesor za psihologijo, je predaval in izvedel vaje pri predmetih Psihologija v kazenskem pravosodju in Forenzična psihologija ter predaval pri predmetu Sodna in preiskovalna psihologija.

Matevž Bren, izredni profesor za kvantitativne metode, je predaval pri predmetu Metodologija družboslovnega raziskovanja in multivariatne statistične metode in Metodologija družboslovnega raziskovanja s statistiko.

Aleš Bučar-Ručman, docent za sociologijo, je predaval in izvedel vaje pri predmetih Nasilje in družba, Sociološke teorije, Osnove kriminologije ter izvedel vaje pri predmetu Nasilje in kazniva dejanja z elementi nasilja.

Bojan Dobovšek, izredni profesor za kriminalistiko, je predaval pri predmetih Organizirana kriminaliteta, Kriminalistika, Ekonomija in gospodarska kriminaliteta, Transnacionalna kriminaliteta, Kriminalistična metodika, Preiskovanje izbranih oblik kriminalitete in Kriminalistika in forenzične znanosti.

Katja Eman, docentka za kriminologijo, je predavala pri predmetih Ekološka kriminologija z elementi varstva okolja in Varnostni sistemi in mednarodne varnostne integracije ter izvedla vaje pri predmetih Kriminologija in viktimologija in Kriminologija in kriminalitetna politika.

Benjamin Flander, docent za teorijo prava in države, je predaval in izvedel vaje pri predmetih Temelji pravnega sistema in državne ureditve ter človekove pravice, Etika in človekove pravice, Uvod v razumevanje prava in države ter predaval pri predmetih Človekove pravice in represivna pooblastila državnih organov in Represivna in nadzorstvena pooblastila državnih organov.

Danijela Frangež, docentka za kriminologijo, je predavala in izvedla vaje pri predmetih Kriminalistika, Kriminalistična metodika in Kriminalistična obveščevalna dejavnost in kriminalistična strategija ter izvedla vaje pri predmetih Organizirana kriminaliteta, Preiskovanje izbranih oblik kriminalitete in Kriminalistični spoznavni proces.

Maja Jere, docentka za varnostne vede, je predavala pri predmetih Osnove policijske dejavnosti, Teorije policijske dejavnosti, Primerjalni vidiki policijske dejavnosti ter izvedla vaje pri predmetu Vodenje in upravljanje varnostnih organizacij.

Branko Lobnikar, izredni profesor za upravljanje varnostnih organizacij, je predaval pri predmetih Temelji vodenja in upravljanja varnostnih organizacij, Organizacija policijske dejavnosti in pooblastila, Vodenje in upravljanje varnostnih organizacij, Organizacijsko vedenje in razvoj kadrov, Sociološke teorije v varstvoslovju, Upravljanje in nadzor varnostnih organizacij, Policijska dejavnost v Evropi in zagotavljanje reda v urbanih okoljih, Primerjalni vidiki policijske dejavnosti in Industrijska, gospodarska in poslovna varnost.

Darko Maver, redni profesor za kriminalistiko, je predaval pri predmetih Kriminalistika, Kriminalistična taktika in tehnika, Kriminalistika in forenzične znanosti in Kriminalistični spoznavni proces.

Gorazd Meško, redni profesor za kriminologijo, je predaval pri predmetih Kriminologija in viktimologija, Penologija in Kriminologija in kriminalitetna politika.

Tinkara Pavšič Mrevlje, predavateljica za psihologijo v varstvoslovju, je predavala in izvedla vaje pri predmetu Sodna in preiskovalna psihologija ter izvedla vaje pri predmetu Profiliranje v kriminalističnem preiskovanju.

Boštjan Slak, asistent za kriminologijo, je izvedel vaje pri predmetih Organizirana kriminaliteta in Transnacionalna kriminaliteta.

Andrej Sotlar, izredni profesor za varnostne vede, je predaval pri predmetih Nacionalnovarnostni sistem, Mednarodno varnostno sodelovanje, Zasebno varovanje in detektivska dejavnost, Osnove obveščevalne dejavnosti, Varnostni sistemi in mednarodne varnostne integracije, Zasebno varstvo in Zasebno-varnostna industrija.

Bernarda Tominc, asistentka za varnostni sistem, je izvedla vaje pri predmetih Nacionalnovarnostni sistem, Mednarodno varnostno sodelovanje, Krizno upravljanje z naravnimi in drugimi nesrečami, Osnove obveščevalne dejavnosti, Osnove policijske dejavnosti, Varnostni sistemi in mednarodne varnostne integracije, Metode v obveščevalni dejavnosti, Teorije policijske dejavnosti in Policijska dejavnost v Evropi in zagotavljanje reda v urbanih okoljih.

*Zbrale in uredile Katja Eman,
Danijela Frangež, Maja Jere*